

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL-VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 10–11
OCTOMBRIE-NOIEMBRIE
2017
Anul XXVII
324–325

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
din mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Victor SPINEI
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Maria ZAHARESCU

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Mihaela-Dora NECULA
Elena SOLUNCA-MOISE

SECTORUL TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

ACADEMIA ROMÂNĂ – O VIZITĂ ISTORICĂ	
Mesajul Academiei Române adresat Papei Francisc cu prilejul vizitei oficiale la Vatican . 5	
Victor Spinei, Vizita oficială a delegației Academiei Române la Vatican 8	
SATUL – REPER AL NEAMULUI ROMÂNESC	
Cristian Hera, Satul românesc – moștenire istorică, zestre spirituală, garanție a securității alimentare 14	
ANIVERSĂRI	
Nicolae-Victor Zamfir, Academicianul Ioan-Iovitz Popescu la 85 de ani 17	
Victor Lupei, Academicianul Ioan-Iovitz Popescu și cercetarea instituțională de fizica laserilor, plasmei și radiației 20	
Mihai Anastasiei, Academicianul Radu Miron – 90 de ani 24	
INSTITUTE ALE ACADEMIEI ROMÂNE	
Bogdan Crețu, Ofelia Ichim, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – 90 de ani de activitate 27	
Gabriela Haja, Departamentul de lexicologie-lexicografie 32	
Florin-Teodor Olariu, Departamentul de dialectologie și sociolingvistică 36	
Dragoș Moldovanu, Departamentul de toponimie 40	
Ofelia Ichim, Remus Zăstroiu, Departamentul de istorie literară 44	
Adina Hulubaș, Departamentul de etnologie 47	
ARHIVELE MEMORIEI	
Anatol Petrencu, Programul de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” – oportunitatea unui proiect de cunoaștere istorică 49	
Virgiliu Bîrlădeanu, Ce ne poate spune astăzi proiectul Cercetarea memoriei presiunilor staliniste în Basarabia 55	
Ludmila D. Cojocaru, Memoria sensibilă a unei experiențe traumatice – copiii gulagului . 60	
Zinaida Bolea, Perspective psihologice în cercetarea memoriei deportărilor staliniste . 70	
Lidia Pădureac, Foametea din R.S.S. Moldovenească (1946–1947) între memorie și istorie 77	
SUB CUPOLA ACADEMIEI	
George Metakides, The New Industrial Revolution 87	
CRONICA VIETII ACADEMICE 89	
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI 92	
GHID PENTRU AUTORI 93	

Mesajul Academiei Române adresat Papei Francisc cu prilejul vizitei oficiale la Vatican*

Acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, acad. Cristian Hera, acad. Bogdan Simionescu, acad. Victor Spinei, vicepreședinți ai Academiei Române, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, și Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscop mitropolit al Cultului Romano-Catolic de București, membru de onoare al Academiei Române, au întreprins o vizită oficială la Vatican. În ziua de 8 noiembrie, în cabinetul Aulei Paulo VI, delegația Academiei Române a fost primită de Papa Francisc, prilej cu care delegația română a dăruit Sanctității Sale un exemplar din „Vechiul Testament – Septuaginta” într-o ediție critică integrală a primei versiuni complete a „Vechiului Testament” în limba română, operă a marelui cărturar român Nicolae Milescu Spătarul. Apoi, delegația română a participat la Audiența generală. Programul delegației Academiei Române a mai cuprins vizite la Muzeele Vaticanului și la Universitatea Pontificală Saleziana și întâlniri cu personalități de seamă ale Vaticanului.

*Acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române,
prezintă Sanctității Sale Papa Francisc mesajul Academiei Române*

*Mesaj adresat Sanctității Sale Papa Francisc cu ocazia vizitei oficiale a delegației Academiei Române la Vatican (7–9 noiembrie 2017)

Sanctitatea Voastră,

În numele Președintelui Academiei Române, academician Ionel-Valentin Vlad, al Biroului Prezidiului Academiei Române și al meu personal, vă exprim cele mai calde mulțumiri pentru marea onoare pe care ne-o faceți. Întâlnirea cu Sanctitatea Voastră reprezintă pentru noi toți un moment înălțător și, totodată, o mângâiere sufletească, căci ne prilejuiește bucuria întâlnirii, întru lumina lui Hristos, a dragostei față de aproapele, a culturii și a înțelepciunii.

Îngăduiți-mi să Vă transmit gândurile de grațitudine și de înaltă prețuire din partea întregii comunități academice românești.

Academia Română, cel mai înalt for de consacrare și de cercetare al țării, înființată în anul 1866, a primit în rândurile sale, de-a lungul celor 151 de ani de existență, cele mai de seamă personalități ale culturii, științelor și artelor din România, de la scriitori, filosofi, teologi, istorici și artiști până la matematicieni, chimiști, fizicieni, medici, ingineri și realizează, prin cele 65 de institute și centre de cercetare, cele mai importante lucrări în toate

Acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, Sanctitatea Sa Papa Francisc și acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române

domeniile, impunându-se astfel ca un focar al promovării înaltelor valori naționale. În același timp, în cadrul Academiei Române au fost alese, de-a lungul anilor, importante personalități ale vieții culturale și științifice din întreaga lume, între acestea numărându-se și Sfântul Părinte Ioan Paul al II-lea.

Suntem convinși că în Analele Academiei noastre, vizita de astăzi la Sanctitatea Voastră va rămâne ca un adevărat reper al contactului cu una dintre cele mai de seamă personalități contemporane, model de neasemuită modestie și bunătate.

În tradiția noastră românească există un frumos obicei: de a aduce un dar la cea dintâi vizită. Ca atare, și noi, reprezentanții Academiei Române,

dorim să vă dăruim un exemplar al primei traduceri integrale în limba română a *Vechiului Testament*, având ca sursă principală textul grecesc din *Septuaginta*, apărut la Frankfurt în 1597, realizate de cărturarul și diplomatul român Nicolae Milescu, precum și un album dedicat celor 150 de ani de existență a Academiei Române, ca un semn al înaltei prețurii pe care V-o purtăm.

Sanctitatea Voastră, încă o dată vă mulțumim din inimă pentru această vizită de neuitat pentru noi și Vă dorim, noi, cei de față, împreună cu întreaga comunitate academică din România, mulți ani binecuvântați!

Delegația Academiei Române oferă Sanctității Sale Papa Francisc un exemplar al volumului „Vechiul Testament – Septuaginta”

Vizita oficială a delegației Academiei Române la Vatican

Acad. Victor Spinei

Vicepreședinte al Academiei Române

*Conducerea Academiei Române în vizită oficială la Vatican
8 noiembrie 2017*

În urma demersurilor întreprinse de academicianul Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, susținute de Arhiepiscopul Miguel Maury Buendía, nunțiu apostolic în România și Republica Moldova, Biroul Prezidiului Academiei Române a fost înștiințat la 18 septembrie 2017 de perfectarea unei audiențe private cu Sanctitatea Sa Papa Francisc pe 8 noiembrie 2017. La pregătirea vizitei s-a implicat în mod eficient Excelența Sa Liviu-Petru Zăpîrțan, Ambasador extraordinar și plenipotențiar al României pe lângă Sfântul Scaun și Ordinul Suveran de Malta, în cooperare cu Serviciul de Relații Externe al Academiei Române, reprezentat

inițial de doamna Romina Mihalache și, ulterior, de doamna Tatiana Oprescu.

Delegația oficială a Academiei Române a fost compusă din președintele Ionel-Valentin Vlad, vicepreședinții Cristian Hera, Bogdan Simionescu și Victor Spinei și secretarul general Victor Voicu, cărora li s-a alăturat Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscop mitropolit al Cultului Romano-Catolic de București și membru de onoare al Academiei Române. Călătoria la Roma s-a efectuat cu avionul în după-amiaza zilei de 7 noiembrie, iar deplasările în cuprinsul capitalei Italiei și al Vaticanului au fost asigurate cu mijloacele de transport puse la dispoziție

de Ambasada României pe lângă Sfântul Scaun și de Accademia di Romania.

În dimineața zilei de 8 noiembrie 2017, la ora 9, de sărbătoarea Sfinților Apostoli Mihail și Gavril, delegația Academiei Române – împreună cu Excelența Sa ambasadorul Liviu-Petru Zăpîrțan și consilieră Adina Lovin – a fost primită de Sanctitatea Sa Papa Francisc în salonul Auleta din incinta reședinței pontificale de la Vatican. Sfântul Părinte ne-a primit cu aleasă căldură, total lipsit de gestică emfatică, dând mâna cu toți membrii delegației academice și ascultând succinta prezentare a acestora, ceea ce ne-a atenuat tensiunea lăuntrică și ne-a insuflat o doză de destindere.

Din partea Biroului Prezidiului a susținut o scurtă alocuțiune academicianul Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, în care s-au exprimat mulțumiri pentru onoarea primirii la Sfântul Scaun și s-a făcut o prezentare generală a istoricului, organizării, atribuțiilor și menirii celui mai înalt for de consacrare și cercetare din țară, amintindu-se că între personalitățile cooptate drept membru de onoare al Academiei Române s-a aflat și Papa Ioan Paul al II-lea, ales în anul 2001. Totodată, s-a subliniat că primirea în audiență rămâne un reper marcant pentru contactele cu o personalitate de anvergura Sfântului Părinte.

În conformitate cu tradițiile românești, Sanctității Sale i s-a oferit în dar impozanta ediție a primei traduceri integrale în limba română a *Vechiului Testament – Septuaginta*, realizate de renumitul cărturar Nicolae Milescu Spătarul (1636–1708), între anii 1661 și 1664, după textul grecesc apărut la Frankfurt am Main, în 1597, ediție facsimilată, întocmită după unicul manuscris disponibil, păstrat la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, de un colectiv coordonat de eruditul profesor Eugen Munteanu de la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași și tipărită în anul 2016 la editura de la Alma Mater din vechea capitală voievodală a Moldovei. Volumul a fost foiletat cu interes de Papa Francisc, care a mulțumit pentru darul primit și, la rândul său, a înmănat personal membrilor Biroului Prezidiului Academiei Române, Monseniorului Arhiepiscop mitropolit Ioan Robu și ambasadorului Liviu-Petru Zăpîrțan *Medaglia Pontificia – Medaglia ufficiale annuale del V anno di Pontificato di sua santità Francesco*, întregul ceremonial fiind filmat și fotografiat de personalul competent al Vaticanului.

În cuvântul său, Sanctitatea Sa a notificat prețuirea pentru poporul român și pentru Preafericitul Patriarh Daniel, ca și dorința de a-l întâlni cu prilejul proiectatei vizite în România, în anul 2018 sau, mai probabil, în 2019, în funcție de programul său extrem de încărcat. Suveranul pontif și-a arătat preocuparea pentru eradicarea problemelor complexe de pe plan mondial, exteriorizându-și smerenia atunci când ne-a invitat să ne rugăm pentru el, poate pentru că întrevedea incertitudini în fructificarea inițiativelor de pe palierul confesional și de altă natură. Discursul său a fost rostit în italiană, limbă folosită exhaustiv și în conversația lapidară cu membrii delegației, cu toate că în prezentările oficiale ale Vaticanului i se evidențiază disponibilitățile poliglote.

Sesizând ambianța caldă și destinsă de desfășurare a întrevederii, vicepreședintele Cristian Hera a avut inspirația de a-i adresa Sanctității Sale propunerea de a accepta titlul de membru de onoare al Academiei Române, în consonanță cu ceea ce se preconizase anterior de către Biroul Prezidiului, demers care însă fusese amorsat cu reticențe, știut fiind că papa – în spiritul modestiei și pioșeniei sale binecunoscute – este total refractar distincțiilor și titlurilor onorifice de orice natură. Spre surprinderea și satisfacția noastră, Sfântul Părinte nu a declinat propunerea conducerii Academiei Române, specificând că o încuviințează „din prietenie pentru poporul român”. Membrii delegației au convenit ca formalitățile pentru materializarea acesteia să fie îndeplinite în mod operativ, ceea ce avea să se realizeze în cadrul Adunării generale de la 24 noiembrie 2017, prezidate de academicianul Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, la care documentata *laudatio*, concepută de vicepreședintele Academiei, Alexandru Surdu, în calitatea sa de președinte al Secției de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie, a fost completată cu elemente sugestive de secretarul general Victor Voicu și de vicepreședintele Cristian Hera. În chip firesc, vizita conducerii Academiei la Sfântul Scaun și agreementul Sanctității Sale de a deveni membru de onoare al Academiei au avut un larg și pozitiv ecou în mass-media din țară și din străinătate.

Cooptarea unui titular al jilțului pontifical drept membru de onoare al Academiei Române își are un precedent nu prea îndepărtat, prin faptul că, la 6 iunie 2001, Adunarea generală a Academiei, prezidată atunci de academicianul Eugen Simion, a votat alegerea Papei Ioan Paul al II-lea în această postură, după ce, între 7 și 9 mai 1999, la invitația Patriarhului

Teoctist, Suveranul pontif întreprinsese o vizită oficială în România cu pregnant ecou mediatic. Totodată, la 31 mai 2001, unei delegații compuse din președintele Academiei Române Eugen Simion, Monseniorul Ioan Robu, academicianul Camil Mureșanu, profesorul Ioan Chindriș și alți filologi și teologi, i s-a făcut cinstea de a fi primită la Sfântul Scaun de către Papa Ioan Paul al II-lea, unde a avut loc lansarea ediției jubiliare a *Bibliei de la Blaj*, tipărită cu suportul financiar al Scaunului Apostolic.

Actualul papă – pe numele său de mirean Jorge Mario Bergoglio –, descendent dintr-o familie italiană emigrată în Argentina, s-a născut la 17 decembrie 1936 în cartierul Flores din Buenos Aires, intrând de tânăr în Ordinul iezuit. Ascensiunea sa în ierarhia ecleziastică nu a avut o cadență dinamică, dobândind demnitatea de arhiepiscop la Buenos Aires de-abia în 1998, iar pe cea de cardinal în 2001. În urma retragerii papei Benedict al XVI-lea, a fost ales în fruntea Bisericii Romano-Catolice, la 13 martie 2013, fiind cel de-al 266-lea episcop din *Ecclesia Romana*. Devoțiunea imprescriptibilă pentru rosturile bisericesti, receptivitatea față de marile probleme ce frământă omenirea, abilitatea de a aborda aspectele controversate și de a discerne relativismul universului uman, ca și luciditatea, modestia și generozitatea i-au conferit o reală popularitate pe întreg mapamondul. Între altele, găsim meritorie disponibilitatea sa de a identifica puncte de convergență cu Biserica ortodoxă, semnificative în acest sens fiind întrevederile cu patriarhii Bartolomeu I al Constantinopolului și Kiril al Moscovei și al Întregii Rusii, în momente în care *Orbis Christianorum* se confruntă cu incriminări imprevizibile și cu dificultăți greu surmontabile. Avem credința că și întâlnirea cu Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, prevăzută peste un an sau doi, va avea implicații fecunde.

Interferențele Scaunului Apostolic cu spațiul carpato-dunărean întrunesc o vechime milenară, cursul lor purtând pecetea sinuozităților. Interesele prozelitismului romano-catolic s-au aflat aleatoriu în convergență cu proiectele instituționale românești, fiind înrâurite *ab initio* de pozițiile antagonice dintre suveranii occidentali și cei bizantini. Sfântul Scaun a patronat nu numai organizarea ecleziastică din Transilvania intrată în stăpânirea Regatului Arpadian și Angevin, ci a căutat să-și extindă influența și în afara arcului carpatic atât înainte, cât mai

autohtone, folosindu-se de penetrabilitatea ordinelor militaro-călugărești și a celor mendicante din subordine, fără însă ca succesele să se ridice la nivelul aspirațiilor. Raporturile interconfesionale au intrat într-o altă ecuație după colapsul Imperiului Bizantin, în urma cuceririi Constantinopolului de către turci, dar, cu toate că reședința principalului for spiritual al Bisericii ortodoxe fusese inserată în teritoriile aflate sub obediență islamică, tradițiile confesionale ancestrale ale populației din Țara Românească și Moldova s-au dovedit viguroase, astfel că Papalitatea nu a putut beneficia de noile realități de pe scena politică continentală, mai ales că nici puterul avansat răsăritean al catolicismului, reprezentat de Regatul ungar, nu a rezistat ofensivei otomane, fiind transformat în pašalâc vreme de un secol și jumătate. O inițiativă fructuoasă din punctul de vedere al veleităților universaliste ale Romei pontificale a fost crearea Bisericii greco-catolice, care avea să devină un agent civilizator pentru anumite colectivități românești, în cadrul așa-numitei Școli Ardelene. Din sânul Bisericii greco-catolice s-a ridicat figura luminoasă a episcopului Iuliu Hossu, unul dintre artizanii Marii Uniri din 1918 și martir, împreună cu alți confrăți într-ale credinței, în opoziția neîntinată față de împilările comuniste.

În tendința de a se atenua asperitățile de natură confesională, între Statul român și Vatican s-a semnat, la 10 mai 1927, un concordat, ratificat doi ani mai târziu, prin care Bisericii Catolice de pe teritoriul României i se recunoștea personalitatea juridică și se garanta libera exprimare religioasă pentru ritul latin. Concordatul a fost abrogat în 1948 de către autoritățile comuniste, care, totodată, au decretat reunirea coercitivă a greco-catolicilor la Biserica Ortodoxă Română. Drept urmare, relațiile diplomatice oficiale dintre România și Sfântul Scaun, care se stabiliseră în 1920 și se derulau amiabil, au fost întrerupte în anul 1950, pentru a se relua, la nivel de ambasadă, la 15 mai 1990. În angrenajul administrativ și pentru activitățile pastorale ale Vaticanului au fost cooptate, de-a lungul timpului, primind și responsabilități însemnate, mai multe persoane provenind din regiunile românești. Dintre acestea, se evidențiază numele canonicului cărturar Aloisie (Aloysius) L. Tăutu (1895–1981), originar din Terebești (actualul județ Satu Mare), datorită aportului său substanțial la publicarea prestigioasei colecții *Fontes, Series III (Pontificia Commissio ad*

*Acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, Sanctitatea Sa Papa Francisc, acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române
8 noiembrie 2017*

redigendum Codicem iuris canonici Orientalis), în care au fost editate la un standard elevat al exigențelor numeroase acte diplomatice medievale privitoare la istoria românilor și la conexiunile acestora cu Papalitatea.

Recenta audiență privată a conducerii Academiei Române la Sanctitatea Sa Papa Francisc, la fel ca și cea din anul 2001 a academicianului Eugen Simion, președintele de atunci al înaltului for academic, se înscriu în șirul raporturilor convergente statornicite cu Scaunul Apostolic după prăbușirea regimului comunist. Prezența la Roma a delegației Academiei Române a constituit un bun prilej de a se stabili contacte cu două dintre cele mai reprezentative instituții din subordinea Sfântului Scaun. În acest sens, în cursul dimineții zilei de 9 noiembrie, Ambasada României pe lângă Sfântul Scaun a mediat întrevederi cu rectorul Universității Pontificale Salesiana (*Università Pontificia Salesiana*), profesorul Mauro Mantovani, și cu Eminența sa, cardinalul Gianfranco Ravasi, președintele Consiliului Pontifical pentru Cultură (*Pontificio Consiglio della Cultura*) al Sfântului Scaun. La ambele întru-

niri au participat Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscop mitropolit, și ambasadorul Liviu-Petru Zăpîrțan.

Rectorul Mauro Mantovani ne-a condus prin spațioasa și modernă clădire a Universității, oferindu-ne detalii despre structurarea departamentală, personalul didactic, selectarea și atribuțiile studenților, programul de învățământ, relațiile cu instituțiile de învățământ cu profil similar, dotarea cu aparatură tehnică și cu literatură de specialitate etc. și, totodată, ne-a mijlocit o întâlnire cu câțiva studenți și doctoranzi provenind din România. O impresie deosebită ne-a produs sistemul robotizat utilizat în bibliotecă, ce permite recepția cărților solicitate de cititori în mai puțin de două minute, doar prin comanda electronică, din tastatura computerului, fără nici cea mai mică intervenție a personalului angajat.

La cea de-a doua instituție vizitată – Consiliul Pontifical pentru Cultură al Sfântului Scaun, situat în proximitatea Cetății Vaticanului și a Catedralei San Pietro –, membrii delegației Academiei Române au fost prezentați gazdelor, la fel ca și la Universitatea Pontificală Salesiana, de vicepreședintele Cristian Hera, după care cardinalul Gianfranco Ravasi și colaboratorii săi au făcut o expunere cuprinzătoare

asupra obiectivelor profesionale și culturale ale Consiliului Pontifical. În pofida faptului că ne-am fi așteptat ca instituția condusă de cardinalul Ravasi să fie preocupată prioritar de teme de factură tradițională, aceasta este ancorată într-un spectru foarte modern al cercetărilor, vizând inteligența artificială, cultura digitală, impactul competițiilor sportive etc. Consiliul Pontifical coordonează o paletă largă de programe ce urmăresc educația tinerilor, dialogul dintre credincioși și ateii etc., manifestând receptivitate pentru noi achiziții gnoseologice și diversificarea colaborărilor internaționale, iar în această privință preținzând acțiuni concrete și pragmatice, și nu doar cu caracter formal. În mod voalat, cardinalul Ravasi și-a exprimat decepția că un memorandum încheiat în urmă cu aproape doi ani cu Ministerul Culturii și Identității Naționale a rămas într-un stadiu strict declarativ. Delegația noastră a dăruit cardinalului Gianfranco Ravasi, întocmai ca și rectorului Mauro Mantovani, câteva publicații recente ce oglindesc activitatea Academiei Române și istoria raporturilor românilor cu Sfântul Scaun.

În cadrul vizitei în capitala Italiei, membrii delegației Academiei Române au fost invitați la o cină oferită de domnul Ambasador Liviu-Petru Zăpîrțan, la reședința Ambasadei României pe lângă Sfântul Scaun și Ordinul Suveran de Malta, oportunitate de a reflecta asupra bilanțului întâlnirilor oficiale și de a configura proiecte de cooperare ale institutelor de cercetări din subordinea Academiei Române cu Ambasada de pe lângă Sfântul Scaun și cu Accademia di Romania. Prezența la cină a profesorului Rudolf Dinu, de curând numit director interimar la Accademia di Romania, a reprezentat o ocazie adecvată pentru a detecta prioritățile organizatorice ameliorative ale acestei importante instituții culturale și științifice, unde activitatea a suferit inerente disfuncționalități, între altele pentru că vreme de un an a lipsit autoritatea unui director. Membrii Biroului Prezidiului Academiei au luat cunoștință cu satisfacție de inițiativele de pe palier cultural ale Ambasadorului Zăpîrțan, distins intelectual cu un justificat prestigiu în cadrul cercurilor diplomatice de la Sfântul Scaun.

*

Descătușat de responsabilitățile oficiale și având ocazia de a rămâne în Orașul Etern trei zile în plus față de colegii din Biroul Prezidiului, mi-am rezervat mai multe ore spre a consulta cu o stăruință bine antrenată câteva rarități bibliografice la Biblioteca Nazionale – greu accesibile în alte metropole

europene – și mi-am oferit momente, în egală măsură pioase și agreabile, intrând în câteva celebre lăcașe de cult: Catedrala San Pietro (unde am participat la o mesă de seară), San Pietro in Vincoli (unde l-am revăzut pe *Moise* al lui Michelangelo), Santa Maria Maggiore, Santa Maria degli Angeli e dei Martiri, Chiesa Nuova, San Giovanni Battista dei Fiorentini etc. Pentru o survolare grăbită a altor puncte de mare atractivitate nu mi-a rămas decât foarte puțin timp, fiind mai mult o testare a memoriei, în sensul de a le repera topografic: Castel Sant' Angelo, Palazzo Farnese, Palazzo Venezia, Piazza Navona, Fontana di Trevi, Campidoglio, Colosseum, Altare della Patria, Arco di Tito, Foro Romano, Colonna di Marco Aurelio și, inevitabil, Colonna Traiana, care, din rațiuni bine-cunoscute, sensibilizează în cel mai înalt grad toată suflarea neolatină de la Dunărea de Jos.

După restaurarea sa minuțioasă, terminată în urmă cu câțiva ani, iscusința artistică a redării basoreliefurilor poate fi admirată în toată splendoarea. Deasupra scenelor dispuse în spirală, ce redau înfruntările dramatice din războaiele daco-romane, străjuiește statuia de bronz a Sfântului Petru, amplasată acolo spre sfârșitul secolului al XVI-lea – în locul unde se aflase statuia împăratului Traian, inițiatorul monumentului, distrusă nefast odată cu scurgerea implacabilă a vremurilor –, pe când arhitectul Domenico Fontana a primit însărcinarea din partea Scaunului Apostolic să consolideze Columna. La cumpăna dintre mileniile II și III, când Columna a necesitat noi lucrări de conservare și recondiționare, s-a conturat un curent de opinii care pleda pentru înlocuirea statuii celui dintâi episcop al Romei cu o statuie ce ar fi trebuit să reproducă una dintre numeroasele imagini sculpturale ale vrednicului împărat, păstrate la Roma ori în alte muzee ale lumii. Captat de această idee, compatriotul nostru Iosif Constantin Drăgan, milionar și filantrop, proprietar al unui spațios apartament dintr-o clădire situată chiar în preajma Columnei, s-a oferit să finanțeze integral proiectul și, precum îmi mărturisea cu mulți ani în urmă, angajase o luptă acerbă cu oficialitățile municipale pentru a i se da câștig de cauză. În orașul papilor, Sfântul Petru s-a dovedit însă mai influent decât împăratul păgân, astfel că pledoariile lui Iosif Constantin Drăgan s-au dovedit infructuoase.

Precum întotdeauna când am descins la Roma, nu am ratat nici acum ocazia de a petrece, împreună cu academicianul Bogdan Simionescu, câteva ceasuri

Delegația Academiei Române, împreună cu Monsenior Ioan Robu, după audiența privată acordată de Papa Francisc Vatican, 8 noiembrie 2017

în Muzeul Vaticanului, depozitar al unor valori artistice unice. Timpul nu a fost bineînțeles suficient pentru a le scruta pe îndelete și a le decela sensurile. Am urmărit cum cohorte de turiști mășăluiau precipitat prin labirintul sălilor ce adăpostesc frescele și pânzele lui Rafael, Leonardo da Vinci, Caravaggio și ale altor mari maeștri, grăbindu-se spre ținta supremă, reprezentată de Capella Sixtina, spre a accede și a zăbovi în fața inegalabilei *Judecăți de Apoi*. Formularea unor epitete referitoare la capodopera lui Michelangelo nu este indicată nici pentru cei mai inspirați mânăuitori ai condeiului, planând riscul emanării de truisme și banalități artificiale sau de lucruri deja demult rostite. Pare uluitor cum o persoană instruită, dar structural nonconformistă, precum Stendhal, care petrecuse ani îndelungați în Italia, putea să declare – în *Viața lui Henry Brulard* – că *Judecata de Apoi* nu-i trezea „nicio plăcere”. *De gustibus!* Desigur că, la rândul meu, aș fi taxat la fel de aspru dacă aș cuteza să emit reflecții similare, cum poate aș fi tentat, despre principala atracție de la Luvru: *Gioconda*. Nici receptarea *Rondul de noapte*, magnetul cu cea mai mare forță de seducție

din Rijksmuseum de la Amsterdam, nu a fost scutită de reticențe, dar nu ale contemporanilor noștri, ci ai lui Rembrandt.

Revenind la Muzeul Vaticanului, dacă *Judecata de Apoi* constituie suprema creație în domeniul frescei, *Laokoonul* este fără îndoială realizarea fără de egal a sculpturii antice. Fermecat de capodoperele din muzeele Romei, Goethe pretindea – în *Călătoria în Italia* – că, atunci când este contemplat la lumina torțelor, inegalabilul grup statuar se reliefează și se individualizează într-o măsură mult sporită. Nu punem la îndoială observațiile sale, mereu cumpănite și percutante, dar păstrăm îndoieli că vizitatorul obișnuit al Muzeului Vaticanului din zilele noastre va beneficia de facilitatea de a le verifica.

Același ilustru poet și erudit mărturisea în memoriile sale că, în urma îndelungatelor staționări în muzeele din Orașul Etern, simțea că spiritul său „se purifică și se definește”. Cu infinit regret, timpul scurt petrecut în metropola italiană nu mi-a permis să încerc senzații similare. Poate, cu un alt prilej, dacă nu va fi prea tardiv...

Satul românesc – moștenire istorică, zestre spirituală, garanție a securității alimentare*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

În cadrul manifestărilor dedicate Centenarului Marii Uniri, în Aula Academiei Române, a avut loc dezbateră națională cu tema „Satul românesc – 100 de ani de evoluție rurală”, organizată de Secția de științe agricole și silvice a Academiei Române în colaborare cu Academia de Științe Agricole „Gheorghe Ionescu-Șișești”. În deschidere, acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, a susținut comunicarea „Satul românesc – moștenire istorică, zestre spirituală, garanție a securității alimentare”, după care au prezentat alocuțiuni dr. Petre Daea, ministrul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, acad. Eugen Simion, acad. Păun Ion Otiman, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, prof. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, și Flavius Mihalache, ing. Nicolae Noica, prof. Tudorel Andrei și Dan Puric. A urmat lansarea Programului de cercetare-acțiune și reflecție asupra satului; Grupul academic interinstituțional de reflecție asupra satului românesc și o sesiune de postere.

Acad. Cristian Hera

Deși satul românesc reprezintă veșnicia neamului, **filon al perenității noastre**, aflându-ne în pragul aniversării Centenarului Marii Uniri, eveniment căruia îi dedicăm dezbateră noastră, ne-am propus să prezentăm *astăzi* evoluția satului românesc în ultima sută de ani.

Satul românesc, ca moștenire istorică, zestre spirituală și garanție a securității alimentare, a fost, este și va rămâne o preocupare permanentă a cercetării științifice, cu direcții multi- și pluridisciplinare.

Plecând de la ideea că satul românesc nu poate prospera numai din darurile naturii, **valorificarea**

complexă a avuției prezentului, a realizărilor științei în producerea de noi bunuri materiale, valori culturale și spirituale, adaptate schimbărilor care au loc la nivel global, regional și zonal, este momentul să continuăm a ne asuma răspunderea în elaborarea căilor, mijloacelor, a unei strategii care să conducă la consolidarea unui viitor prosper al comunității rurale românești.

Am spus „să continuăm a ne asuma răspunderea”, deoarece cu 12 ani în urmă, la 31 octombrie 2005, am organizat, în calitate de atunci de președinte al Academiei de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești”, **dezbateră națională „Lumea rurală – astăzi și mâine”, ale cărei lucrări au fost publicate, în anul 2006, la**

*Alocuțiune susținută la dezbateră națională „Satul românesc – 100 de ani de evoluție rurală” (20 noiembrie 2017, Aula Academiei Române)

Editura Academiei Române, într-un volum cu același titlu. În volum sunt prezentate studii, concepții și soluții elaborate de distinse personalități, specialiști de seamă din agricultură și din domenii conexe, în speranța unei mai bune înțelegeri a realităților cu care se confruntă satul românesc.

În dezbateră de astăzi, prin prezentările în plen și sub forma de poster, ne propunem să aducem noi date, să actualizăm și să prezentăm noi cunoștințe, dar mai ales să inițiem un program, denumit generic „Programul Academiei Române pentru un sat prosper”, care să contribuie la revitalizarea materială și *spirituală* a satului românesc, la reconstrucția și modernizarea acestuia.

Acest program cuprinde trei direcții: *cercetarea rurală*; lansarea proiectului „*barometru al vieții rurale*” ale cărui date vor fi comunicate prin „Rapoartele sociale rurale periodice ale Academiei” și prin comunicatele „Grupului de reflecție asupra stării satului românesc” și a treia direcție *Asigurarea unui senzor de impact pentru principalele legi și componente ale politicilor publice în domeniul vieții rurale*. Toate acestea vor fi promovate inclusiv în mediul virtual al Academiei, institutelor și centrelor sale de cercetare științifică.

Prin componentele Programului, Academia Română perpetuează o tradiție axială a comunității academice românești din toate perioadele. Se poate repeta adagiul latin **Pro Patria para Scientia** sau bine-cunoscutul *motto* al marelui ruralist **Dimitrie Gusti**, *fondator de școală sociologică rurală, de valoare și prestigiu internațional, Per Scientia pro Patria*.

După cum se știe, destinul lumii rurale românești, așa cum spuneam „*filon al perenității noastre*”, depinde de grija și respectul față de resursele naturale, față de comunitatea rurală, față de pământul pe care și din care trăim. Avem datoria să fundamentăm garanția stabilității și performanței viitorului, să consolidăm durabilitatea securității și siguranței alimentare, atât de necesară pentru liniștea și perenitatea națiunii noastre.

Ne îngăduim să tragem și un semnal de alarmă, până nu este prea târziu, ținând seama de evoluția din trecut, de starea prezentului și de consecințele ce pot să apară, ca urmare a exploatării excesive a resurselor naturale, în goana de a obține profit cu orice preț. Se impune să regândim acțiunile noastre cu o prudență mai

mare față de evoluția satului românesc, mai ales atunci când deciziile se iau pentru obținerea de profit cu orice preț, fără a se ține seama de consecințele grave ce ar putea să apară. *Printr-o cunoaștere mai amplă și prin acțiuni înțelepte, putem realiza, pentru noi înșine și pentru urmașii urmașilor noștri, o viață mai bună, într-un sat sănătos, modern, durabil, propice cerințelor și speranțelor noastre.*

Să păstrăm și să valorificăm avuția cea mai de preț, adevăratul tezaur românesc, pământul, apa, biodiversitatea vegetală și animală.

Academia Română este legată, prin ființa și menirea ei, de forma cea mai cuprinzătoare a comunității românești, poporul românesc în integritatea sa, cu multiplele sale forme de existență și își exercită rolul de formațiune păstrătoare a patrimoniului național.

În perioada de avânt economic și cultural, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, celebre personalități, membri ai Academiei Române și repere ale neamului românesc, au dedicat discursurile lor de recepție la Academia Română, pământului, satului românesc și țaranului român: Gheorghe Ionescu-Șișești (24 mai 1937), „Dezvoltarea studiilor despre sol în România”; Lucian Blaga (5 iunie 1937), „Elogiu satului românesc”; Liviu Rebreanu (29 mai 1940), „Laudă țaranului român”.

Dacă marele nostru agronom *Gheorghe Ionescu-Șișești* a intitulat, firește, discursul său de recepție „Dezvoltarea studiilor despre sol în România”, Lucian Blaga și Liviu Rebreanu reprezintă, spun eu, o dovadă supremă a devotamentului acestora „față de veșnicia” satului românesc și a țaranului român. Ce poate fi mai frumos, decât cuvintele rostite de marele filosof și scriitor Lucian Blaga la începutul discursului său de recepție?! „*Vă rog să-mi acordați... potrivit obiceiului statornicit, dreptul nescăzut de a face astăzi, aici, elogiu unei nemuritoare prezențe, care nu a ocupat niciun scaun în această nobilă incintă. Prezența nemuritoare la care mă refer nu e legată de niciun nume, nu râvnește la nicio laudă și e răspândită în spațiul din preajma noastră, cât ține întinderea [...] țării. Vreau să vorbesc despre singura prezență vie, încă, deși nemuritoare [...], deși așa de terestră, despre unanimitatea noastră înaintaș fără de nume, despre SATUL ROMÂNESC. [...] Satul trăiește în mine într-un fel mai palpitant, ca experiență vie. [...] Toată copilăria, o fantastic de lungă copilărie, am petrecut-o [...] la sat sau în nemijlocita apropiere, în necurmat contact cu satul natal.*”

Marele scriitor Liviu Rebreanu, în discursul său de recepție „Laudă țaranului român”, rostit la 29 mai 1940 în această Aula Magna, spunea, încă de la început, că neavând de elogiat un înaintaș, „*mă prezint cu unul de-afară, cu strămoșul meu și al unora dintre dumneavoastră, într-un sens mai larg, strămoșul tuturor: țaranul român*”.

Când vorbești despre un om mare sau despre reprezentantul unei clase puternice, spunea Liviu Rebreanu, ai certitudinea că orice vei spune nu va părea nimănui prea mult și nicio laudă prea exagerată. „*Înaintașul cu care îndrăsnesc eu să mă înfățișez e sărac și slab*” și a continuat: „*Lauda aceasta nu a vrut nici să înalțe, nici să dărâme și nici măcar să dovedesacă nimic, ci doar să mărturisească o credință și solidaritatea mea continuă cu inima celor mulți, care au avut parte tot de ocări și proboziri și prea arar de vorbe bune*”.

Ca unul care am trăit copilăria și o mare parte din tinerețe la sat, în comunitatea rurală și, datorită profilului profesiei, am avut o permanentă legătură cu satul și țaranul român, *simt și trăiesc mărturisirile marilor noștri predecesori, referitoare la țaran, țarină, țară și satul românesc*.

Dintre membrii Academiei Române care au susținut discursuri de recepție cu referire la activități dedicate ruralului românesc, se numără academicienii David Davidescu, Mircea Moțoc, Marcu Botzan, Valeriu Cotea, Ion Păun Otiman și autorul acestei prezentări.

Realitatea zilelor noastre impune schimbări drastice de concepții: **capitalizarea agriculturii, valorificarea fondurilor europene, adaptarea la noile condiții determinate de schimbările climatice globale, cu fenomene extreme din ce în ce mai frecvente, crearea unor noi organisme biologice, soiuri, hibridi și rase de animale, rezistente la secetă, arșiță, boli, dăunători, condiții mai puțin favorabile de mediu, elaborarea de tehnologii specifice, cu consum redus de energie, care să contribuie la păstrarea fertilității solului, la conservarea apei în sol, la păstrarea și conservarea biodiversității.**

Protejarea mediului prim **reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră** devine o cerință majoră, **stoparea acțiunilor ilegale de distrugere a pădurilor, creșterea suprafețelor împădurite și a perdelelor de protecție agro-silvice, valorificarea pășunilor și fânețelor, a tuturor resurselor vegetale pentru intensificarea absorbției bioxidului de carbon** trebuie să constituie preocuparea noastră

permanentă, dar mai ales a forurilor executive și legislative care au obligația să aplice noile cuceriri ale științei.

Se impune **realizarea de plus valoare la producția vegetală**, prin **intensificarea zootehnizării agriculturii, conservarea, prelucrarea și procesarea producției vegetale și animale și desfacerea acestora în condiții de eficiență economică ridicată.**

Edificarea unei agriculturi durabile este o componentă esențială a dezvoltării ruralului românesc, a atingerii unui echilibru între cerința de conservare a spațiului rural economic, ecologic și social cultural, pe de o parte, și **necesitatea imperioasă de modernizare a vieții rurale, conservare, protejare și ameliorare a calității mediului și peisajului rural**, pe de altă parte.

Considerăm că în fața cercetătorilor științifici și cadrelor didactice din domeniul agriculturii și din domeniile conexe stau **provocări de importanță majoră**, la care putem răspunde numai prin **crearea unei solidarități naționale, direcționate veridic și constructiv.**

Cu riscul de a mă repeta, afirm că există o **legitate incontestabilă, conform căreia o națiune care nu susține cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică riscă să devină o națiune dependentă intelectual și economic.**

Răspunderea în fața generațiilor de astăzi și a celor viitoare, privind „sănătatea” și „perenitatea” satului românesc revine atât științei, cât și forurilor politice legislative și executive, întregii societăți.

Iată de ce, în calitate de locuitori și beneficiari ai acestor **mirifice meleaguri**, suntem chemați cu toții să participăm la clădirea unui sat românesc prosper, a unei comunități rurale în care condițiile de muncă și viață să fie capabile să devină „magnet” pentru tineretul sătesc și pentru tineretul de pretutindeni. Cu oameni viguroși, dornici de preluare a tezaurului de cunoștințe acumulat de generațiile care au contribuit la întregirea neamului românesc, dornici să cunoască realitățile existente, dar mai ales dornici de a construi, de a clădi un viitor durabil și prosper națiunii noastre, putem realiza visul și idealurile bunilor și străbunilor străbunilor noștri care s-au jertfit, în cazuri de restriște, pentru perenitatea pământului și neamului românesc.

Academicianul Ioan-Iovitz Popescu la 85 ani*

Acad. Nicolae-Victor Zamfir

Îmi face o deosebită onoare să fiu printre cei care au privilegiul de a adresa omagiile noastre, la moment aniversar, unui om ale cărui rezultate probează cu prisosință că împlinirea în viață este un proces continuu și că, dincolo de limitele profesiei, se deschid, întotdeauna, noi și noi perspective.

Academicianul Ioan-Iovitz Popescu este o personalitate de referință în lumea științei, reprezentând, pentru noi, un reper de moralitate, profesionalism și echilibru, fiindu-ne drag profesor, mentor, coleg și prieten.

Profesorul/fizicianul/cercetătorul Ioan-Iovitz Popescu a avut preocupări care au marcat o activitate științifică deosebit de complexă, cercetările sale în fizica plasmei, spectroscopia laser și nu numai, de o amplă diversitate și interdisciplinaritate, au fost încununate de rezultate remarcabile în țară și în străinătate. Reperele morale și profesionale, care au marcat viața și cariera profesorului Ioan-Iovitz Popescu, se regăsesc în biografia sa cu adevărat excepțională.

S-a născut la 1 octombrie 1932 în satul Burila Mare din județul Mehedinți. În perioada 1943–1951 a urmat școala elementară și liceul în orașul Drobeta Turnu-Severin. În anul 1951 a devenit student al Universității din București, la Facultatea de Matematică și Fizică. În 1955 a susținut teza de licență *Lampa cu vapori de sodiu*, sub îndrumarea profesorului Radu Grigorovici, iar în 1961 a obținut titlul de *doctor în fizică* cu teza *Mecanismul părților catodice ale descărcării luminescente*, sub conducerea profesorului Eugen Bădărău. Între anii 1967 și 1969 a beneficiat de o bursă postdoctorală Humboldt la Universitatea din

Acad. Ioan-Iovitz Popescu

Kiel, Germania, unde a făcut cercetări în domeniul spectroscopiei atomice de înaltă sensibilitate.

O gamă largă de cercetări a marcat cariera sa științifică, de la preocupările în domeniul descărcărilor electrice în gaze, fizica plasmei, spectroscopia laser, studiul spectrelor multifotonice ale atomilor și moleculelor libere folosind lasere acordabile, până la spectroscopia fotolitică și multe altele.

În anul 1970, profesorul Ioan-Iovitz Popescu a început o colaborare, care se va întinde pe mulți ani, cu profesorul Carl B. Collins, directorul Centrului de Electronică Cuantică al Universității din Texas, Dallas, pe teme legate de spectroscopie

*Alocuțiune susținută la sesiunea aniversară dedicată domnului academician Ioan-Iovitz Popescu, cu ocazia împlinirii vârstei de 85 de ani (6 octombrie 2017, Aula Academiei Române)

multifotonică și emisie gamma indusă. În 1974, ei publică primele rezultate experimentale privind spectre multifotonice.

Contribuțiile grupului Iovitz Popescu, Denisa Popescu, Carl Collins în dezvoltarea domeniului spectroscopiei cu laser a stărilor excitate, spectroscopia Rydberg, spectroscopia multifotonică, au fost remarcabile. Împreună cu unul dintre studenții săi, doctorul Silviu Olariu, și profesorul Carl B. Collins, plecând de la analogia cu procese similare din fizica atomului, a propus posibilitatea folosirii stărilor isomere nucleare pentru declanșarea emisieii induse gamma, implicând inversia de populație cu fotoni din domeniul razelor X moi, conducând la ideea mult căutatelor „lasere gamma”: *Amplification of Gamma Radiation from X-Ray Excited Nuclear States* – „Revue Roumaine de Physique”, 27, 559 (1982) și *The Coherent and Incoherent Pumping of a Gamma-Ray Laser with Intense Optical Radiation* – „Journal of Applied Physics”, 53, 4645 (1982). Aceste idei au declanșat mai multe investigații experimentale și unele dezbateri și controverse.

O lucrare de referință în lista de lucrări a academicianului Iovitz Popescu este articolul de sinteză *The quantum effects of electromagnetic fluxes*, publicat cu Silviu Olariu în „Review of Modern Physics”, în anul 1985, lucrare care a fost citată în decursul anilor de peste 400 de ori.

Se impune să menționăm, printre meritele sale deosebite, și o contribuție „exotică” la încercarea de înțelegere a Universului, prin introducerea, în

1982, a conceptului de *Eteron* și o posibilă reconsiderare a conceptului de *eter*.

Activitatea științifică prodigioasă pe care o celebrăm este completată de preocupările recente ale confratelui nostru, în domeniul lingvisticii, concretizate în rezultate inedite.

În anul 2009 a publicat în Editura Mouton de Gruyter, Berlin-New York, monografia *Word Frequency Studies*, iar în anul 2015, împreună cu Mihaiela Lupea, Doina Tatar, Gabriel Altmann *Quantitative Analysis of Poetic Texts (Quantitative Linguistics)*. În aceste lucrări este descris modul de aplicare a metodelor fizicii în domeniul lingvisticii. Analiza textului propusă de profesorul Ion-Ioviț Popescu conduce la descoperirea unor legități noi ale limbajului, cu implicații în deslușirea unor aspecte ale tipologiei și psihologiei limbajului.

Cariera științifică și academică a domnului Ion-Iovitz Popescu s-a împletit permanent cu cea didactică. Astfel, începând cu anul 1955, Domnia Sa a parcurs toate treptele unei cariere universitare în cadrul Catedrei de optică și descărcări în gaze a Facultății de Fizică din București, și, în anul 1972, a devenit profesor de fizica plasmei. Între anii 1972 și 1977 a fost decanul Facultății de Fizică, iar în perioada 1981–1989, rector al Universității din București.

Profesorul Ioan-Iovitz Popescu a condus și cercetarea instituțională din domeniul plasmei: între 1960 și 1972 a condus Laboratorul de fizica plasmei, devenind, ulterior, director științific adjunct al Institutului de Fizică din București; între anii 1977

și 1981 a fost directorul noului Institut de Fizică și Tehnologia Plasmei și Radiațiilor, aducând o contribuție esențială la cristalizarea principalelor direcții de cercetare din acest institut.

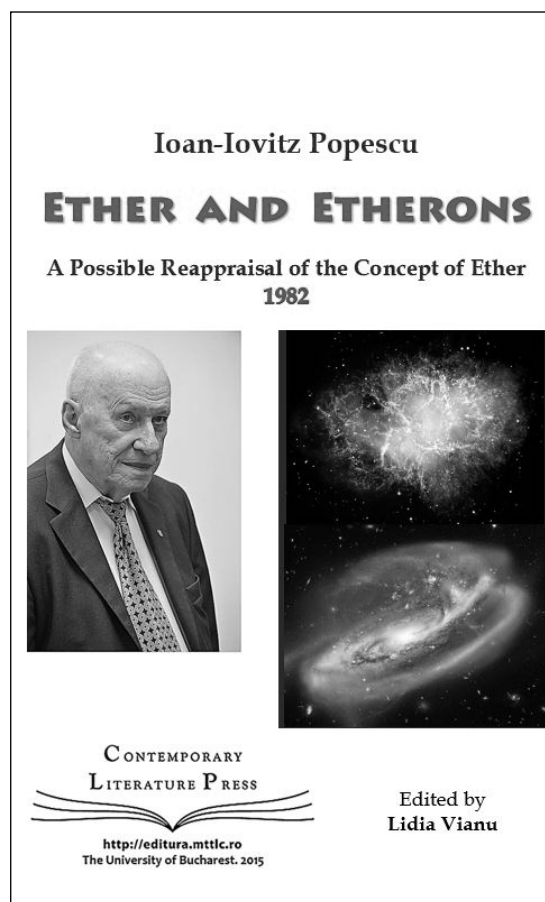
Pe lângă cele peste 200 de lucrări științifice publicate în reviste de specialitate, care au cumulat peste 3000 de citări, experiența didactică și științifică a colegului nostru se regăsește și în cele 14 cărți publicate de-a lungul anilor. A supervizat peste 40 de doctorate în fizică, formând numeroși experți cu o carieră științifică deosebită.

Profesorul Ioan-Iovitz Popescu a fost, de-a lungul anilor, inițiatorul și promotorul unor colaborări științifice importante ale cercetătorilor români cu cei din Statele Unite ale Americii, Germania, Franța și alte state ale lumii.

Afilierile la diverse organisme interne și internaționale, numeroasele premii și distincții care i-au fost acordate confirmă caracterul excepțional al vieții și activității profesorului Iovitz Popescu. Drept recunoaștere a meritelor sale științifice, în anul 1966, a primit Premiul „Constantin Miculescu” pentru fizică al Academiei Române, după ce în anul 1961 fusese onorat cu Premiul pentru Fizică al Ministerului Educației.

În anul 1974 a devenit membru corespondent al Academiei Române, iar din anul 1990 este membru titular al înaltului for; între anii 1990–1992 a fost președintele Secției de fizică. În anul 2002 i-a fost decernată Diploma Meritului Academic al Academiei Române și a fost decorat de către președintele României cu înalta distincție Ordinul Național „Serviciul Credincios” în gradul de Comandor. În anul 1998 a devenit *doctor honoris causa* al Universității din Craiova, iar din 1997 este cetățean de onoare al județului Mehedinți. În anul 2009 i-a fost oferit, de către CNCSIS, Premiul „Opera Omnia” pentru realizări în domeniul științei, urmat de Medalia de Onoare acordată, în 2010, de Institutul de Fizică Atomică și de Diploma de Excelență acordată de Ministerul Educației și Cercetării în 2012.

Personalitatea profesorului Ioan-Iovitz Popescu a influențat și continuă să influențeze generații de fizicieni, de conducători de direcții și instituții de

cercetare, care înțeleg, urmărindu-i munca și realizările, că entuziasmul, seriozitatea și responsabilitatea în tot ceea ce întreprinzi sunt elementele cheie ale efortului de revigorare a societății academice românești.

Îi mulțumim astăzi profesorului Ioan-Iovitz Popescu pentru dedicația cu care a servit știința românească, pentru contribuția sa la formarea și consolidarea competenței românești în fizică/cercetare și la întărirea capacității instituționale a cercetării românești în domeniul fizicii.

Capacitățile sale științifice deosebite, corelate cu intuiție, entuziasm și dorința permanentă de a contribui la dezvoltarea domeniului său de activitate, au atras respectul și admirația colaboratorilor săi, a noastră, a tuturor.

La această aniversare îi dorim, cu toții, profesorului Ioan-Iovitz Popescu „La mulți ani” cu sănătate și putere de muncă.

Academicianul Ioan-Iovitz Popescu și cercetarea instituțională de fizica laserilor, plasmei și radiației*

Voicu Lupei

Membru corespondent al Academiei Române

Domnul academician Ioan-Iovitz Popescu este cunoscut în special pentru activitatea științifică și didactică a Domniei Sale. Un aspect mai puțin discutat, dar la fel de important, este însă și rolul său în organizarea și conducerea unui important segment al cercetării științifice românești, în calitate de cel dintâi director al Institutului de Fizică și Tehnologie Aparatelor cu Radiații IFTAR.

IFTAR a fost înființat în anul 1977, în cadrul unei reorganizări radicale a cercetării instituționale în domeniul fizicii, în condițiile creșterii intervenției și presiunilor politice și administrative asupra activității de cercetare științifică. La începutul deceniului al optulea al secolului 20, cercetările de fizică erau dominate de două institute: Institutul de Fizică Atomică București (IFA), cu o secție la Cluj, aflat sub coordonarea Comitetului de Stat pentru Energia Nucleară și Institutul de Fizică București (IFB), în structura Academiei Române.

Institutul de Fizică Atomică a fost organizat la Măgurele, sub conducerea academicianului Horia Hulubei după modelul laboratoarelor naționale ale Departamentului de Energie al SUA, ca institut cu misiune strategică, cu activități complexe de cercetare fundamentală teoretică și experimentală și cercetări aplicative în domenii moderne ale fizicii (fizică atomică, nucleară, moleculară, particule elementare, optică, spectroscopie, fizica solidului, interacția radiației cu materia etc.), inginerie și dezvoltare tehnologică cu caracter puternic inter- sau multidisciplinar (fizică, chimie, electronică etc.) în domenii de mare actualitate, ca energetica nucleară, electronică etc.

O componentă majoră a misiunii strategice a IFA viza asigurarea nivelului de cunoaștere necesar pentru dezvoltări tehnologice și pregătirea de specialiști în aceste domenii, cu precădere în cel al energiei nucleare, iar caracterul de excelență viza canalizarea operativă a noilor rezultate ale cercetărilor fundamentale și aplicative spre practică. Printre rezultatele cele mai importante atinse până în anul 1970, se pot aminti: ajungerea fizicii românești pe un loc fruntaș pe plan mondial, dezvoltările tehnologice în domeniul nuclear (tehnologii de producere a apei grele și a elementelor de combustibili nucleari pe bază de Uraniu, dezvoltarea de tehnici de inginerie nucleară), primul calculator electronic din țară, laserul construit curând după prima demonstrare pe plan mondial (SUA) etc. Dezvoltările nucleare amintite au stat la baza întocmirii Planului Nuclear Național (1968) și selectării (1970) a variantei (Uranu natural-apă grea) pentru prima centrală nucleară românească, variantă care, în viziunea profesorului Horia Hulubei, putea contribui esențial la asigurarea independenței energetice naționale, prin utilizarea directă a zăcămintelor de uraniu ale țării.

În vederea dezvoltării acestor activități tehnologice nucleare și trecerii la faza pilot, la începutul deceniului al optulea, din IFA s-a desprins Institutul de Tehnologii Nucleare care și-a dezvoltat ca bază de cercetare Institutul de Reactori Nucleari Energetici (IRNE) la Pitești, iar cercetările de separări izotopice hidrogen-deuteriu efectuate la secția de la Cluj a IFA au determinat organizarea, cu participarea tehnică esențială a unor institute din domeniul chimiei, a unei unități pilot pentru finalizarea cerce-

---

*Alocuțiune susținută la sesiunea aniversară dedicată domnului academician Ioan-Iovitz Popescu, cu ocazia împlinirii vârstei de 85 de ani (6 octombrie 2017, Aula Academiei Române)

tărilor de producere a apei grele la Râmnicu Vâlcea. Totodată, s-au intensificat activitățile de inginerie nucleară în vederea asigurării unei contribuții cât mai mari a României la realizarea centralei nucleare.

IFB, institut de mai mică anvergură desfășura, cu precădere, cercetări fundamentale și aplicative în domeniul fizicii descărcărilor electrice în gaze și fizicii plasmelor, precum și cercetări de fizica solidului, cu contribuții majore în fizica semiconducătorilor amorfi. Prin efortul acestor două institute, IFA și IFB, în anul 1970, fizica din România se plasa pe locul șapte în Europa, privitor la publicațiile științifice.

Succesul cercetărilor de fizică s-a datorat unei viziuni organizatorice în care conducerea profesională de înaltă calitate a avut un rol determinant: climatul de cercetare liber și democratic cu accent pe noutatea, calitatea și relevanța rezultatelor, calitatea înaltă a personalului care nu era supus cenzurii politice din universități, condițiile de lucru (laboratoare, bibliotecă), legăturile și colaborările internaționale etc. Această viziune organizatorică a asigurat o mare atractivitate pentru tineret – manifestată, începând de la o concurență acerbă la admiterea în facultățile de fizică, în care mare parte dintre profesori lucrau și în institute – în angajarea în institut.

Tematica de cercetare și competitivitatea în institut erau judecate în primul rând de masa de cercetători, criteriul major fiind gradul de raportare la nivelul de pe plan mondial. Seminariile științifice generale sau cu caracter tematic la nivel de institut sau ale diferitelor compartimente asigurau un filtraj științific riguros și calificat, atât pentru lucrările științifice, cât și pentru activitatea de doctorat care i-a fost atribuită institutului în 1966 și care, până la anularea abuzivă a ei (în anul 2000) a acordat peste 600 de diplome de doctor. Aceeași exigență acționa și în cazul altor categorii de personal (tehnicieni, muncitori, personal administrativ etc.) din atelierele institutului sau din compartimentele administrative sau funcționale.

Aceste rezultate și perspectivele de viitor ale domeniilor abordate de institutele de fizică în contextul avansurilor explozive pe plan mondial au impus dezvoltarea bazei de cercetare și pentru aceasta s-a decis construcția, la Măgurele, a unui campus modern cu noi infrastructuri de cercetare, cu mutarea la Măgurele a IFB și a Facultății de Fizică a Universității București, cu organizarea unui liceu specializat de matematică-fizică și a unei unități

productive, dar și cu asigurarea unor condiții sociale, în particular locuințe pentru salariați sau cămine studențești. Sarcina realizării acestui campus, Platforma Măgurele, i-a revenit profesorului Ioan Ursu, succesor al profesorului Hulubei la conducerea IFA și a Comitetului de Stat pentru Energia Nucleară. În anul 1973, cele două institute de fizică rămase pe platforma Măgurele au fost încadrate într-o unitate centrală, Institutul Central de Fizică ICEFIZ. Prestigiul în creștere al institutului, rămas în continuare în conștiința publică tot sub numele de IFA, a făcut ca, în condițiile creșterii puternice a cultului personalității soților Ceaușescu, acesta să fie considerat tot mai mult ca un potențial element subversiv și, ca urmare, puterea politică a decis, în 1976, înlăturarea de la conducerea ICEFIZ și a CSEN a profesorului Ioan Ursu și eliminarea completă a numelui IFA, prin reorganizarea ICEFIZ, după modelul Institutului Central de Chimie ICECHIM condus de Elena Ceaușescu. Astfel, în anul 1977, ICEFIZ a fost reorganizat sub forma unei structuri de institute specializate mai strict pe ramuri ale fizicii (nucleară, materiale, laseri și plasmă, fizica pământului și seismologie, izotopi).

Pentru a sublinia aportul institutelor la economia națională, în denumirea lor s-au introdus termenii de inginerie sau tehnologie: Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară IFIN, Institutul de Fizică și Tehnologia Materialelor IFTM, Institutul de Fizică și Tehnologia Aparatelor cu Radiații IFTAR, Institutul de Tehnologii Izotopice și Moleculare ITIM Cluj-Napoca etc. După modelul ICECHIM, aceste institute nu erau egale, existând un institut pivot, cel mai mare, în cazul nostru IFIN, singurul cu personalitate juridică și care asigura și servicii (financiar, personal, juridic, investiții bibliotecă etc.) pentru celelalte institute și al cărui director era în mod automat și director al ICEFIZ. Institutele componente ale ICEFIZ aveau tematica proprie, independență, dar și planuri tehnico-economice proprii și aceasta a condus la concurențe artificiale, care au afectat puternic colaborările între diferitele ramuri ale fizicii, atât pe planul cercetării științifice, cât și pe plan aplicativ; situația a fost înrăutățită și de structura de institute neegale ca rang.

Din fericire, la conducerea acestor noi institute au fost numite, cu unele excepții inexplicabile (IFTM), personalități cu prestigiu profesional în domeniul specific al fiecărui institut. Institutul de Fizică și Tehnologia Aparatelor cu Radiații urma să încorporeze activități din domeniul laserilor (Secția

laseri și Laboratorul de medii active laser și interacția radiației cu materia, ambele provenind din IFA), plasmei (din IFB) și acceleratoare de electroni (IFA). Dintre acestea, domeniul laserilor era cel mai extins și avea și cel mai mare prestigiu, inclusiv în rândul populației, unde circula povestea fantasmagorică a laserului românesc, care ar fi topit tancuri sovietice, în 1986. Din păcate, profesorul I. Agârbițeanu, personalitatea cea mai proeminentă în domeniul laserilor nu mai era printre noi, iar alegerea s-a îndreptat spre profesorul Ioan-Iovitz Popescu, la acea vreme decan al Facultății de Fizică. Din câte știu, argumentele principale pentru alegerea domnului Popescu au fost:

– Era un om de știință consacrat, cu preocupări complexe: optică, spectroscopie laser, fizica descărcărilor în gaze, fizica plasmei. Rezultatele sale, cu puternic impact asupra dezvoltării pe plan mondial a acestor domenii, erau recunoscute și prin alegerea ca membru corespondent al Academiei RSR în 1974.

– Avea stagii de specializare de lungă durată în laboratoare și universități de vârf din Germania, Franța, SUA, în cadrul cărora s-a familiarizat și cu sistemele moderne de organizare a învățământului superior și cercetării științifice.

– Prestigiul ca profesor și decan al Facultății de Fizică. A avut un rol esențial în construcția și organizarea Facultății de Fizică la Măgurele, pe baza unor principii moderne, asimilate cu ocazia stagiilor în universitățile străine. Cursurile sale erau atractive, clare și interactive.

– Fire deschisă, comunicativă, fără interese materiale, mai degrabă modest, din acest punct de vedere (nu are vile, firme, terenuri, averi ascunse sau depozite bancare; de vreo 45 de ani locuiește în același apartament din Măgurele). Singurul său interes evident era promovarea, susținerea sau apărarea ideilor sale științifice, uneori împotriva unor opoziții manifeste sau chiar a absenței unor evidențe de moment.

– Era acceptat politic până la cele mai înalte vârfuluri, datorită nu unor merite de natură politică, ci prestigiului printre fiii vârfurilor politice care urmașă cursurile Facultății de Fizică.

Einstein a enumerat, în mai multe etape, câteva principii ale calității de om de știință, printre care „*Lucrul cel mai important este să nu încetezi a-ți pune întrebări*”, apoi „*Informația nu este cunoaștere. Singura cale spre cunoaștere este experiența proprie*”, apoi „*Singurul lucru valoros este intuiția*”,

iar în final „*Imaginația este mai importantă decât cunoașterea*”. Aceste calități nu decurg una dintr-alta, nu se exclud între ele și trebuie să acționeze împreună. Iovitz Popescu a dovedit din plin toate aceste calități; urmărind îndeaproape noile rezultate științifice din fizică, Domnia Sa căuta să afle în ce măsură ele răspund marilor întrebări ale fizicii, atât ca grad de acoperire, cât și ca profunzime și în ce măsură poate contribui prin specificul activității sale. Activitatea sa de cercetare se caracteriza prin multă ingeniozitate, rigurozitate și eficiență, cu multe elemente originale și cu implicare permanentă în activitatea echipei. Și o trăsătură personală importantă, o imaginație debordantă, uneori greu de stăpânit sau chiar de argumentat.

Pornind de la compoziția și tematica deja bine definită a compartimentelor IFTAR și de la concepția proprie privind cercetarea științifică, la numirea ca director, Iovitz Popescu a adoptat o atitudine profesională democratică și deschisă, continuare a principiilor marilor institute de fizică precedente, bazată pe propunerile și deciziile acestor compartimente, dar încercând să asigure toate condițiile pentru buna desfășurare a activității lor și pentru crearea de legături între ele.

Conducătorii de compartimente au rămas cei dinaintea restructurării, unii dintre ei creatori ai acestora și ai unor școli de cercetare naționale în domeniu. Domnia Sa și-a continuat activitatea de cercetare și didactică și s-a implicat direct în amplificarea tematicii Laboratorului de plasmă, în particular prin dezvoltarea tematicii de spectroscopie laser în vapori metalici și introducerea tematicii de plasmă de temperaturi înalte (plasma de fuziune nucleară focalizată sau tip Tokamak). În calitatea mea de șef al Laboratorului de medii active laser și interacția radiației cu materia am avut o colaborare extrem de constructivă și sprijin din partea Domniei Sale.

Sub coordonarea sa, a fost elaborată, cu participarea tuturor grupurilor de cercetare, o strategie extinsă a institutului privind cercetările fundamentale și aplicative, dezvoltările tehnologice și activitățile de valorificare prin prestări de servicii sau microproducție. Strategia viza și măsurile sau mijloacele materiale necesare pentru realizarea programului de cercetare și valorificare. Această strategie a condus la o dezvoltare puternică a tuturor activităților institutului. A crescut volumul și nivelul cercetărilor fundamentale și aplicative, institutul impunându-se tot mai mult ca instituție științifică de elită.

S-au organizat, de asemenea, activități de dezvoltare tehnologică pentru construcția de prototipuri de aparate și cercetări privind diferite aplicații ale acestora în viața economico-socială (industria mecanică, electronică, chimică, medicină, apărare, metrologie etc.), precum și acțiuni de popularizare a acestora. Pe măsura creșterii numărului de potențiali beneficiari ai acestor tehnici și echipamente, s-au organizat activități de proiectare și realizare, în cooperare cu Fabrica de Aparataj Nuclear, de prototipuri sau serie mică de aparate sau instalații complexe cu laseri sau acceleratoare de electroni.

Domnul Iovitz Popescu a acordat o importanță deosebită colaborărilor internaționale și a participat personal la colaborări cu laboratoare și universități de prestigiu din SUA (University of Texas, Dallas, prof. C. Collins), Germania, Franța, URSS (Institutul de Fizică Generală al Academiei de Științe a URSS-ului, acad. A.M. Prokhorov, laureat al Premiului Nobel, Institutului de Fizica Plasmei Kurcevatov etc.) și din multe alte țări. În acea perioadă, au început colaborările cu institute din China ieșită din perioada nefastă a Revoluției culturale. Colaborările internaționale au avut un rol esențial în asigurarea unui nivel înalt al cercetării în institut, comparabil cu cele mai avansate țări.

În anul 1981, activitatea domnului Iovitz Popescu în calitate de director al IFTAR a încetat, ca urmare a numirii ca rector al Universității din București, dar a continuat activitatea de cercetare în institut, fiind în continuare adevăratul lider și suflet al cercetărilor din domeniul plasmei, inițiator de noi direcții de cercetare și creator de echipe de cercetare, bazate pe încadrarea și calificarea de tineri cercetători.

Pe linia și în continuarea inițiativelor sale, IFTAR a devenit o unitate de cercetare de înalt prestigiu internațional și un actor important în introducerea în circuitul economic și social al rezultatelor cercetărilor științifice.

Catalogul de produse al IFTAR, editat în 1986, cuprindea 47 de aparate, 36 de echipamente, 54 de componente, 21 de servicii și trei materiale. După numai zece ani de activitate, IFTAR devenise producător net de laseri și instalații cu laser, instalații cu plasmă (în special depuneri în vid și tratamente de

suprafețe metalice) sau de acceleratoare de electroni, asigurând posibilitatea introducerii în țară a unor tehnici de cea mai mare actualitate care, din motive de embargou, în perioada Războiului rece, nu puteau fi achiziționate din afara țării. Deși, din cauza lipsei de acces la componente electronice de mare performanță din străinătate, unii parametri ai acestor echipamente (consum de energie, fiabilitate) erau inferiori produselor similare străine, parametrii funcționali erau comparabili și, astfel, ele au putut contribui la modernizarea unor activități economico-sociale majore (în medicină, prelucrări de materiale, apărare etc.) și la formarea și menținerea specialiștilor din aceste domenii la nivelul internațional al momentului. În același timp, au crescut colaborările internaționale, în ciuda limitării posibilităților de deplasare în străinătate, iar lucrările științifice în cooperare au contribuit la consolidarea prestigiului cercetării românești. Un rol ce nu trebuie neglijat l-a avut organizarea de manifestări științifice internaționale, un caz deosebit fiind seria de conferințe trienale „Trends in Quantum Electronics” care, de la prima ediție (1982), au constituit un cadru unic de întâlnire pentru cercetători în domeniul laserilor din mari puteri științifice (SUA, Europa, URSS, China), separate uneori de insurmontabile bariere politico-administrative.

Aceste realizări ale unei perioade scurte, de numai patru ani, de conducere directă a institutului de către domnul academician Iovitz Popescu evidențiază rolul major al personalităților științifice în organizarea și conducerea cercetării științifice, rol de multe ori uitat sau neglijat cu intenție în prezent. Din păcate, după anul 1989, destructurarea economiei naționale, neglijarea de către autorități a rolului cercetării științifice, dar și politicile defectuoase ale institutelor de cercetare, au făcut ca multe dintre aceste principii și practici să se diminueze sau să dispară.

Ajuns la 85 de ani, domnul academician Iovitz Popescu poate avea toate motivele de satisfacție pentru aceste realizări, deși sunt conștient că va privi mai degrabă cu regret și imposibilitate de resemnare la ce nu s-a putut face. Și folosesc această ocazie pentru a-i ura „La mulți ani!” și păstrarea aceluiași spirit treaz.

Academicianul Radu Miron – 90 de ani

Mihai Anastasiei*

Academicianul Radu Miron a ajuns la venerabila vârstă de 90 de ani. Dintre aceștia, 65 i-a dedicat învățământului și cercetării în domeniul matematicii, reprezentând cu strălucire școala matematică românească în calitatea de profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, precum și ca membru al Academiei Române.

S-a născut la 3 octombrie 1927 în comuna Codăești, județul Vaslui, într-o familie numeroasă din clasa de mijloc a vremii. De mic a dorit să fie inginer, ca unul dintre frații săi. După clasele primare în Codăești, a urmat un liceu tehnic în Bârlad. La absolvire s-a hotărât să studieze un an la Facultatea de Matematică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași pentru a-și completa cunoștințele de matematică. Aici, sub influența profesorilor Alexandru Myller și Octav Mayer, personalități ilustre ale matematicii românești, și-a descoperit talentul pentru matematică și a devenit pasionat de această disciplină care i-a adus împlinirea. A renunțat la ideea de a deveni inginer și a rămas să studieze matematica. În anul al treilea de studii a fost numit preparator, iar la sfârșitul studiilor, în 1952, a fost încadrat ca asistent la Facultatea de Matematică a universității ieșene și cercetător la Institutul de Matematică din Iași al Academiei Române. Cariera Domniei Sale va fi indispensabil legată de aceste două instituții.

Radu Miron a obținut titlul de *doctor în matematici* în 1956 cu o teză referitoare la aplicații ale geometriei în mecanică. Teza de doctorat, de o valoare deosebită, i-a deschis drumul spre poziții

Acad. Radu Miron

superioare în cercetare și învățământ, astfel că în 1969 a fost numit profesor titular la Facultatea de Matematică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, precum și șef de sector la Institutul de Matematică al Academiei Române, Filiala Iași. A obținut titlul de *doctor docent* în 1972.

Profesorul Radu Miron a condus, ca decan, Facultatea de Matematică între anii 1972–1976. Între timp a participat și a susținut comunicări științifice foarte apreciate la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale, între care menționăm Congresul Internațional al Matematicienilor de la Nisa în 1970.

Contactele cu școala japoneză de geometrie Finsler au fost hotărâtoare în decizia academicianului Radu Miron de a studia în profunzime geometria spațiilor Finsler. Studiul acestor spații l-a condus la descoperirea spațiilor Lagrange, în anii 1984–1985, și a spațiilor Hamilton, în anii 1987–1988. Lucrările, memoriile și apoi monografiile publicate asupra acestor spații, în reviste și edituri internaționale, i-au adus consacrarea deplină pe plan național și internațional, precum și recunoașterea națională cea mai importantă, alegerea ca membru corespondent, în 1991, și apoi ca membru titular, în 1993, al Academiei Române, cel mai înalt for științific și cultural din țară.

Academicianul Radu Miron s-a afirmat pentru prima oară în mediul științific cu teza de doctorat în care a rezolvat o problemă considerată insolubilă de către celebrul geometru francez Elie Cartan. După publicarea tezei de doctorat a continuat studiile de geometrii cu grup fundamental ale predecessorilor săi Alexandru Myller și Octav Mayer. A aprofundat o configurație geometrică, numită de Domnia Sa configurație Myller, devenită clasică, asupra căreia a publicat o monografie de referință, premiată de Academia Română în 1968.

În perioada 1969–1975 a publicat numeroase studii de geometrie globală privind structurile Riemanniene, conforme, simplectice pe varietăți diferențiabile. În 1974 a comunicat profesorului Makoto Matsumoto, conducătorul școlii japoneze de geometrie Finsler, construcția unei clase de repere ortonormate pe o varietate Finsler și ecuațiile lor de mișcare, denumite de savantul japonez „Repere Miron”.

În anul 1980, Radu Miron a organizat primul Seminar național de geometrie Finsler la Universitatea din Brașov, cu scopul de a mobiliza geometrii români la studiul acestei geometrii. În acest seminar, aflat la a 18-a ediție, acad. Radu Miron a descoperit și a propus ca obiect de studiu spațiile Lagrange și spațiile Hamilton de ordin 1 și de ordin superior. Ideile și rezultatele sale au fost preluate și dezvoltate de participanții din toate centrele universitare, constituindu-se un grup de cercetare cunoscut azi, în lumea specialiștilor, ca școala românească de geometrie Finsler și Lagrange.

Colaborarea academicianului Radu Miron cu geometrii japonezi s-a extins, mai ales după Coloc-

viul româno-japonez de geometrie Finsler, din august 1984, la care au participat 14 matematicieni japonezi, dovada incontestabilă a prestigiului de care se bucura deja școala românească de geometrie Finsler. În această colaborare, care dăinuie și astăzi, zece geometri japonezi și trei din Ungaria, Italia și Vietnam au obținut titlul de *doctor în matematică*, sub conducerea academicianului Radu Miron și sunt profesori sau cercetători, oameni de știință cunoscuți.

În cadrul Seminarului de geometrie Finsler și Lagrange, sub conducerea academicianului Radu Miron, s-a elaborat prima monografie dedicată fibratelor vectoriale, spațiilor Lagrange și aplicațiilor în relativitate; publicată de Editura Academiei, premiată de Academia Română în 1987, a fost tradusă în limba engleză în anul 1997.

După anul 1990, studiile de geometrie Finsler și Lagrange au fost orientate de către academicianul Radu Miron cu precădere spre aplicații în mecanică și fizică teoretică, îndeosebi în Teoria relativității. Această linie este ilustrată de monografia în limba engleză, elaborată în colaborare cu autorul acestor rânduri, publicată de Editura Kluwer Academic Publishers, în 1994. Ecoul acestei monografii în lumea specialiștilor a impus geometria spațiilor Lagrange în rândul matematicienilor, mecanicienilor și fizicienilor.

Eforturile de cercetare și de organizare a școlii de geometrie Finsler și Lagrange ale academicianului Radu Miron au fost conjugate cu preocuparea de a face cunoscute rezultatele obținute. A publicat circa 250 de articole științifice pe lângă 28 de cărți și de monografii. A participat și a prezentat comunicări și conferințe la zeci de manifestări științifice din țară și de peste hotare.

Plin de energie a călătorit mult și a conferențiat la numeroase universități renumite din Europa, Japonia, America de Nord, Egipt, India. A stabilit relații de colaborare cu matematicieni de pretutindeni. A sprijinit tinerii pentru a face studii de doctorat. Peste 30 de geometri români și străini au obținut titlul de *doctor în matematici* sub conducerea Domniei Sale și sunt astăzi profesori universitari sau cercetători renumiți.

Activitatea științifică bogată a domnului acad. Radu Miron a fost recunoscută pe plan național și internațional în diferite forme de către colegii săi, prin folosirea și citarea lucrărilor Domniei Sale.

Rezultate ale domnului profesor Radu Miron sunt incluse în monografiile de specialitate cu noțiuni și metode care-i poartă numele și care au fost preluate de către cercetătorii în domeniu. Includerea unor idei, concepte și rezultate ale Domniei Sale într-un tratat adresat studenților, elaborat de trei importanți matematicieni americani, arată caracterul esențial al acestora și perenitatea lor.

Academicianul Radu Miron a primit numeroase diplome de excelență, medalii și premii pentru întreaga activitate didactică și de cercetare științifică. Universitățile din Constanța, Craiova, Bacău, Galați, Oradea, Tiraspol i-au acordat titlul de *doctor honoris causa*.

Într-o jumătate de veac de activitate didactică, academicianul Radu Miron a predat cursuri de geometrie superioară de toate nivelurile la peste cincizeci de serii de studenți de la Facultatea de Matematică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Totdeauna adaptate la cunoștințele studenților, prezentate viu, atractiv, cu eleganță, lecțiile Domniei Sale au fost extrem de apreciate de către studenții săi și, pentru mulți dintre ei, profesorul Radu Miron a constituit un model pe care l-au urmat în cariera lor de profesori sau cercetători.

Claritatea și fluența ideilor, date de propoziții scurte, percutante și notații matematice adecvate, caracterizează și cele peste 20 de manuale și cărți adresate studenților, profesorilor de liceu și elevilor cu înclinație pentru geometrie, publicate de

acad. Radu Miron la edituri românești. S-a preocupat cu generozitate de studenți și le-a urmărit evoluția ulterioară ca absolvenți ai Facultății de Matematică. Stimat de foștii săi studenți, a fost invitat să susțină conferințe pentru profesori și elevi în toate liceele importante din Moldova. A condus mulți ani Filiala Iași a Societății de Științe Matematice. Ca șef de catedră, membru în consiliul profesoral și ca decan s-a ocupat de planurile de învățământ ale Facultății de Matematică și a contribuit, prin personalitatea și forța argumentelor sale, la îmbunătățirea lor continuă.

Activitatea neobosită pe toate planurile, energia inepuizabilă care i-a permis să călătorească frecvent în țară și în străinătate, spiritul deschis spre colaborare l-au făcut pe domnul academician Radu Miron cunoscut printre matematicienii români și străini.

La împlinirea venerabilei vârste de 90 de ani, academicianul Radu Miron este o personalitate prominentă a învățământului și cercetării românești, autor al unor descoperiri intrate în patrimoniul matematicii mondiale, creator de școală științifică recunoscută pe plan național și internațional, profesor model pentru numeroase generații de studenți.

La ceas aniversar, membrii comunității academice, discipolii și colaboratorii academicianului Radu Miron sunt onorați a-i aduce un profund omagiu de recunoștință pentru opera științifică ce va dăinui și a-i ura viață îndelungată, frumoasă și plină de bucurii.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – 90 de ani de activitate

Bogdan Crețu*

Ofelia Ichim**

Înființat în 1927, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – Filiala din Iași a Academiei Române (<http://www.philippide.ro/>) – a împlinit, în 2017, venerabila vârstă de 90 de ani. În prezent, cele cinci departamente care alcătuiesc institutul sunt angrenate în realizări de anvergură în domeniul filologiei și culturii române:

– Departamentul de lexicologie-lexicografie, în cadrul programului de cercetare *Tezaurul lexical al limbii române*, cu proiectele *Dicționarul Limbii Române (DLR), Serie nouă informatizată, Litera C* și *CLRE. Corpus Lexicografic Românesc Electronic*;

– Departamentul de dialectologie și sociolingvistică, cu proiectul *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*;

– Departamentul de toponimie, cu proiectele *Tezaurul toponimic al României. Moldova și Micul dicționar toponimic structural și etimologic*;

– Departamentul de istorie literară, cu proiectele *Dicționarul General al Literaturii Române* (ediția a II-a) și *Enciclopedia scrierilor memorialistice românești*;

– Departamentul de etnologie, cu proiectul *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei*.

La unele dintre aceste teme se lucrează în colaborare cu institutele academice de profil din București, Cluj-Napoca și Timișoara.

Activitatea de cercetare a căpătat amploare în institut și prin granturi, proiecte, burse câștigate de membrii institutului; rezultatele științifice au fost recunoscute prin acordarea a numeroase premii ale Academiei Române atât pentru lucrări colective, cât

și individuale, acestora alăturându-li-se alte premii și distincții obținute în țară și în străinătate.

De la înființare și până astăzi, directorii Institutului au fost: Gorge Pascu (1927–1932), Iorgu Iordan (1932–1946), Alexandru Dima (1949–1966), N.I. Popa (1966–1967), N.A. Ursu (1967–1970), Alexandru Teodorescu (1970–1975), Vasile Arvinte (1975–1976), Silvia Buțureanu (1976–1984), Stelian Dumistrăcel, director adjunct (1975–1984), Alexandru Andriescu (1984–1990), Dan Mănuacă (1990–2009), Constantin Ciopraga, director onorific (1994–2009), Eugen Munteanu (2009–2013), Bogdan Crețu (2013–prezent).

În cele ce urmează, menționăm câteva repere care au marcat existența Institutului.

La 14 septembrie 1926, G. Pascu și A. Philippide adresau Ministerului Instrucțiunii Publice un memoriu prin care solicitau înființarea unui Institut de Filologie Română, care să funcționeze pe lângă Facultatea de Litere din Iași, așa cum existau la București și la Cluj. Documentul este publicat în „Revista critică”, nr. 2 din 1927. Dintr-un text polemic al profesorului ieșean G. Pascu, apărut în aceeași revistă, în 1935, aflăm că „*Institutul de Filologie Română de la Iași a luat ființă în cursul anului 1927 prin «străduințele» neregretatului subsemnat*”. Institutul o duce la început foarte greu din punct de vedere financiar. Din 1932, Iorgu Iordan devine director. La inițiativa acestuia, începe să apară „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»”, în care se publică în special contribuțiile membrilor, în majoritatea studiilor de filologie și lingvistică.

*Prof. univ. dr., directorul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

** Cercetător științific I, dr., Departamentul de istorie literară, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„A. PHILIPPIDE”

ASOCIAȚIA CULTURALĂ
„A. PHILIPPIDE”

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI

Parteneri:

Fundația Centrul pentru acces la expertiza studenților și absolvenților români (C.A.E.S.A.R.)

Parteneri:

Asociația Clubul pentru România XXI

Liga Studenților Români din Străinătate

vă invită să participați
la lucrările
Simpozionului internațional

Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală

A XVI-a ediție a Simpozionului Anual Internațional
al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” dedicat
împlinirii a 90 de ani de la înființarea institutului

IAȘI

27-29

septembrie

2017

Deschiderea:
miercuri, 27 septembrie 2017,
ora 9.00

ACADEMIA ROMÂNĂ,
FILIALA IAȘI
Bd. Carol I, nr. 8

Participă specialiști din:
Cehia, Finlanda, Germania,
Italia, Republica Moldova,
Spania, Ucraina, Ungaria

info: tel. 0332/106508
http://www.philippide.ro

Marele lingvist G. Ivănescu se ocupă de revistă începând cu anul 1939 și aici își tipărește, în numărul dublu XI–XII, 1944–1945, fundamentalul studiu *Problemele capitale ale vechii române literare*.

În perioada 1927–1948 lucrează sau măcar colaborează aici personalități de anvergură, precum G. Pascu, Iorgu Iordan, Petru Caraman, Gh. Ivașcu, Adrian Marino, Gavril Istrate, Haralambie Mihăiescu, Grigore Scorpan, August Scriban, Dan Simonescu.

Din 1949, când se înființează Filiala din Iași a Academiei Române, începe o nouă poveste; contrar așteptărilor, una cu *happy end*. Secția de filologie a nou-înființatului Institut de Istorie și Filologie se organizează în două direcții: una lingvistică, păstorită de Gavril Istrate, alta de istorie literară, coordonată de N.I. Popa. Vremurile sunt drastice, dar în cadrul institutului sunt angajați cercetători, precum N. Bagdasar, Al. Claudian, Al. Dima, G. Ivănescu, Ștefan Cuciureanu. La începutul anilor '60 întregesc echipa cercetători, precum N.A. Ursu, Zamfira Mihail, Stelian Dumistrăcel, Dan Mănuță, Remus Zăstroiu, care vor fi oameni de bază ai vii-

toarelor proiecte majore. Din 1963, Secția de filologie a institutului redevine independentă, sub denumirea de Centrul de Lingvistică, Istorie literară și Folclor și primește drept sediu casa Sadoveanu din Aleea Copou; directori sunt Al. Dima și N.I. Popa. Sub directoratul lui N.A. Ursu se constituie colectivele care, în mare, sunt funcționale și astăzi, marcând principalele direcții de cercetare: lexicologie și lexicografie, istorie literară și folclor, dialectologie, toponimie. În această perioadă începe lucrul la câteva proiecte fundamentale, unele dintre ele aflate în curs de elaborare, la nivelul întregii Academii Române, și azi: *Dicționarul Limbii Române*, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni: Moldova și Bucovina*, *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei*. Sunt, toate, lucrări cardinale, pe care numai un colectiv de cercetători specializați și dedicați, într-o structură specifică, așa cum este cea a unui institut de cercetare, le poate realiza. De acum, direcția este clară, cercetarea de teren devine prioritară, pentru că unele dintre aceste sinteze obligă la așa ceva.

*Prof. univ. dr. Bogdan Crețu
Simpozionul organizat cu ocazia împlinirii a 90 de ani
de la înființarea Institutului de Filologie Română „A. Philippide”*

Activitatea din Institutul de Filologie Română, sub directoratele lui Al. Teodorescu, Vasile Arvinte, Silvia Buțoreanu, Al. Andriescu, înseamnă muncă și continuitate. Lucrările încep să apară și sunt de referință. Din 1975, institutul se mută în actualul sediu, casa lui Gheorghe Asachi, pe strada Th. Codrescu, nr. 2, din Iași.

Din 3 martie 1990, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” redevine institut de cercetare al Academiei Române, după ce zeci de ani fusese afiliat Universității ieșene. A fost o decizie riscantă, dată fiind instabilitatea mai ales financiară a primilor ani de după Revoluție, dar câștigătoare. Vreme de 19 ani, până în 2009, director a fost Dan Mănuacă. Este o perioadă de acumulări, de reformă. Marile proiecte continuă, așa cum se întâmplă și între 2009 și 2013, câtă vreme director este Eugen Munteanu; îndrăznim să credem că la fel stau lucrurile și în ultimii patru ani. Și așa va fi în continuare. Pentru că în astfel de institute se realizează proiectele fundamentale pe care orice cultură matură trebuie să le aibă: dicționare lingvistice, dicționarul literaturii, culegeri și studii despre cultura tradițională. Filologii asta fac: identifică, editează, interpretează patrimoniul spiritual al unei națiuni, așa cum s-a sedimentat el în limbă, în literatură, în cultura tradițională.

Academia Română este o instituție atacată, de regulă, în presă, deși mai toată lumea uită că în cadrul ei se realizează sintezele capitale ale culturii noastre. Nu sunt simple vorbe, ci realități care se pot măsura în sute de kilograme. Cine pune cap la cap *Dicționarul Limbii Române*, volumele din *Noul Atlas lingvistic român*, tomurile masive ale *Tezaurului toponimic al României*, dicționarele toponimice, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, din care s-a dezvoltat *Dicționarul General al Literaturii Române*, coordonat de acad. Eugen Simion, tipărit în șapte volume între anii 2004 și 2009 și aflat, acum, la o ediție secundă în opt volume, în curs de tipărire, volumele de culegeri și studii folclorice, apoi zecile de monografii, studii, ediții filologice sau critice, numeroasele manifestări științifice, nu în ultimul rând cele două reviste academice ale Institutului, cotate foarte bine în sistemul academic („Anuar de lingvistică și istorie literară” și „Philologica Jassyensia”), poate realiza ce cantitate uriașă de muncă și erudiție, de dăruire, încapă în aceste mii de pagini, care au în spate milioane de fișe, dar mai ales devotament și multă pricepere.

*

*   *

Manifestările științifice cu caracter național și internațional, organizate de membrii Institutului, 29

oferă un prilej de a stabili un dialog cu rezultate benefice pentru cunoașterea preocupărilor cercetătorilor români și ale celor din străinătate în ceea ce privește studiile de limbă și cultură română, recuperarea valorilor spirituale românești din diaspora și din realitatea fenomenului migrației românești.

Din anul 2002, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” organizează, în fiecare an, un simpozion internațional pe teme de mare actualitate și de interes, precum globalizarea, integrarea europeană, păstrarea identității naționale, problema minorităților ș.a.

În perioada 27–29 septembrie 2017 a avut loc a XVI-a ediție a simpozionului anual internațional, cu titlul „Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală”, organizat în colaborare cu Asociația Culturală „A. Philippide”, la Filiala din Iași a Academiei Române. Simpozionul a fost dedicat sărbătoririi celor 90 de ani ai Institutului.

Manifestarea științifică s-a desfășurat pe mai multe secțiuni (lingvistică, istorie literară, cultură și civilizație, proiecte), urmărind abordarea complexă, interdisciplinară, a temei propuse. Au participat 90 de specialiști din Cehia, Finlanda, Germania, Italia, Republica Moldova, România, Spania, Ucraina, Ungaria. Invitat special a fost prof. univ. dr. Jukka Havu (Universitatea din Tampere, Finlanda), care a susținut prelegerea *Conceptualizarea timpului în limbile romanice*. Domnul prof. univ. dr. Jukka Havu a susținut și comunicarea *STARE + participiu în limbile romanice* (în colaborare cu Elenn Știrbu).

Aniversarea celor 90 de ani de la înființarea Institutului de Filologie Română „A. Philippide” a fost marcată prin prelegerea în plen susținută de prof. univ. dr. Bogdan Crețu, directorul Institutului, cu titlul *Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – 90 de ani de tradiție academică*, prin sintezele despre activitatea departamentelor Institutului, elaborate de responsabilii departamentelor, prin evocarea activității câtorva dintre foștii directori ai Institutului.

Menționăm titlurile contribuțiilor susținute în plen de participanții la simpozion:

– acad. Sabina Ispas (Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, Academia Română, București, România), *Editarea critică a documentelor din arhivele multimedia de folclor și etnografie*.

– cercetător științific dr. Federica Cugno (Universitatea din Torino, Italia), *Atlasul Toponimic al Piemontului Montan (ATPM): istoric, metode și direcții de cercetare*;

– prof. univ. dr. Fernando Sánchez Miret (Universitatea din Salamanca, Spania), *Ce factori condiționează rostirea lui /l/ – articolul hotărât?*;

– cercetător științific II dr. Ioana Feodorov (Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București, România), *Relevanța scrierilor arabe creștine privitoare la români pentru cercetarea filologică românească*;

– prof. univ. dr. hab. Florin Cioban (Universitatea ELTE din Budapesta, Ungaria/ Universitatea din Oradea, România), *Literatura – element esențial în păstrarea identității românilor din Ungaria*.

În comunicarea deja menționată, prof. univ. dr. hab. Florin Cioban a punctat următoarele: „S-a finalizat recent un proiect amplu prin care elevilor de gimnaziu și liceu, care studiază la școlile românești din Ungaria, li se oferă noi manuale. Prezentul studiu își propune să surprindă și să analizeze selecția și componenta literară a acestor manuale.

Textele de literatură selectate în manualele de gimnaziu sunt un prilej de lectură fascinantă a unor întâmplări sau situații aflate aproape de realitatea proprie a fiecărui elev. De la literatura clasică până la nume din contemporaneitate, scriitorii selectați pot să ofere elevilor și o frumoasă panoramă a lumii literelor. Există o serie reprezentativă de scriitori ai literaturii române: M. Eminescu, I. Creangă, I. Slavici, I.L. Caragiale, M. Sadoveanu, T. Arghezi, L. Blaga și mulți alții, scriitori care sunt prezenți în interesul de lectură al tuturor vârstelor cu nenumărate titluri și cu la fel de nenumărate posibilități de receptare.

Cu un specific aparte sunt textele adresate exclusiv copiilor, texte ai căror autori sunt deja cunoscuți de elevi și, de fiecare dată, receptați cu plăcere: Barbu Ștefănescu Delavrancea, Mircea Sântimbreanu, Victor Sivetidis, George Topârceanu, Otilia Cazimir, etc. Nu în ultimul rând, din literatura română și universală sunt cuprinși în manuale autori contemporani, de descoperit atât de către profesori, cât și de către elevi: Ana Blandiana, Nicolae Manolescu, Cătălin Dorian Florescu. Pentru a se încadra în specificul particular al școlii românești din Ungaria, manualul aduce în atenția elevilor și autori din literatura maghiară (Moricz Zsigmond sau Arany Janos) sau

---

literatura românilor din Ungaria (Vasile Gurzău sau Ana Varga).

În manualul claselor IX–X, capitolul cel mai amplu este dedicat poetului Mihai Eminescu – vârful piramidei valorilor noastre culturale naționale. Este menit să ofere elevilor un reper și o imagine a valorii perene, pe care cel mai mare poet al românilor și ultimul mare poet romantic al Europei a reprezentat-o și încă o mai reprezintă. Manualul constituie, totodată, o invitație la lectură, premisă a deschiderii intelectuale și, în același timp, un antrenament pentru dezvoltarea spiritului critic, care să ajute elevii să își definească opțiunile, să își clarifice argumentele, să le faciliteze comparațiile și, mai ales, să caute soluții la chestiuni dilematice specifice nu numai literaturii, ci și lumii în care trăim.

Manualul destinat clasei a XI-a continuă prezentarea literaturii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea («Junimea» și anticiparea realismului), prin autori și opere canonice, precum Ioan Slavici și Ion Luca Caragiale. Continuă cu surprinderea specificului literaturii de sfârșit și început de secol (secolele XIX–XX), prin curente

literare ale epocii, iar cea mai extinsă parte a acestui manual se referă la literatura română între cele două războaie mondiale, urmărind viața culturală, artistică și literară în perioada interbelică și pe cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii române în proză, poezie și dramaturgie.

Cel de-al treilea, manualul destinat clasei a XII-a, tratează perioada de după 1945 a literaturii române. Aceste șapte decenii literare sunt unele dintre cele mai complexe din istoria scrisului beletristic românesc, din punct vedere politic și literar. Manualul prezintă o mare varietate de texte literare, de la cele proletcultiste până la cele care continuă tradiția marilor romane interbelice, noile tendințe ale romanului românesc contemporan, poezia neomodernistă (Nichita Stănescu, Ana Blandiana și Ioan Alexandru), curentul postmodernist (Mircea Cărtărescu, Mircea Nedelciu, Ion Mureșan, Ioan Es. Pop), dramaturgia contemporană (Horia Lovinescu, Marin Sorescu, Matei Vișniec și Eugen Ionescu) și literatura în limba română din Ungaria”.

În cadrul simpozionului au avut loc prezentări de cărți și a fost organizată o expoziție cu publicații ale participanților la simpozion.

Majoritatea informațiilor despre istoricul Institutului au fost culese dintr-un studiu realizat de domnul profesor universitar dr. Mircea Ciubotaru, publicat în broșura aniversară a Institutului, în anul 2002, și reluat, într-o formă adusă la zi, în cartea editată cu prilejul celebrării celor 90 de ani de la înființare.

În continuare, urmează prezentările concise ale activităților desfășurate în fiecare dintre cele cinci departamente din Institut care, în cadrul simpozionului, au fost grupate sub titlul generic „Trecut, prezent și viitor la Institutul de Filologie Română «A. Philippide»”.

Departamentul de lexicologie-lexicografie

Gabriela Haja*

De la înființarea sa, când, de altfel, au fost create și celelalte departamente ale Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, aflat între 1967 și 1970 sub direcțiunea filologului N. A. Ursu, care a proiectat structura organizatorică a instituției în funcție de mari teme de cercetare, fundamentale pentru cultura română (vezi www.philippide.ro), Departamentul de lexicologie-lexicografie a luat parte la realizarea *Dicționarului Limbii Române (DLR)*. Serie nouă, alături de departamente similare de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti” de la București și Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” de la Cluj-Napoca.

Tomurile *DLR*. Serie nouă redactate la Iași sunt cele privitoare la *Literele E, L, Ș, V, W, X, Y*. Ele însumează 23 238 de cuvinte-titlu, analizate și prezentate în 3944 de pagini. Acestea sunt: *Dicționarul Limbii Române (DLR)*. Serie nouă. Tomul I. Partea a 8-a. *Litera E (es – ezredeș)*, București, Editura Academiei Române, 2010, 361 p.; *DLR*. Serie nouă. Tomul I. Partea a 7-a. *Litera E (e – erzaț)*, București, Editura Academiei Române, 2009, 388 p.; *DLR*. Serie nouă. Tomul IV. *Litera L (l – lherzolită)*, București, Editura Academiei Române, 2008, 778 p.; *DLR*. Serie nouă. Tomul V. *Litera L (li – luzulă)*, București, Editura Academiei Române, 2008, 816 p.; *DLR*. Serie nouă. Tomul XIII. Partea a 3-a. *Litera V (vîclă – vuzum)*. *Literele W, X, Y*, București, Editura Academiei Române, 2005, 578 p.; *DLR*. Serie nouă. Tomul XIII. Partea a 2-a. *Litera V (venial–vizurină)*, București, Editura Academiei Române, 2003, 426 p.; *DLR*. Serie nouă. Tomul XIII. Partea 1, *Litera V (v – veni)*, București, Editura Academiei Române, 1997, 326 p.; *DLR*. Serie nouă.

Dr. Gabriela Haja

Tomul XI. Partea 1. *Litera Ș*, București, Editura Academiei, 1978, 271 p.

Autorii lucrării, care au participat la diverse etape de lucru – de la documentare și redactare, la revizie și corelații – au fost, de-a lungul vremii, cercetătorii: Irina Andone, Lucia Cifor, Marius-Radu Clim, Rodica Cocîrță, Doina Cobeț, Marcela Deutsch, Eugenia Dima, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura-Mona Manea, Zamfira Mihail, Corneliu Morariu, Eugen Munteanu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Elena Isabelle Tamba, Mioara Vișoianu, Victoria Zăstroiu și analiștii programatori: Monica Corodeanu, Adriana Ivanciu, Iolanda Lăcătușu, Georgiana Pușcașu. Au colaborat, în calitate de consultanți foneticieni, specialiști în dialectologie,

---

*Cercetător științific I, dr., Departamentul de lexicologie-lexicografie, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

Stelian Dumistrăcel și Doina Hreapcă. Activitățile departamentului au fost coordonate de N.A. Ursu, Doina Cobet, Eugenia Dima, Ioan Oprea, Cristina Florescu, Gabriela Haja.

Participarea lexicografilor la realizarea și finalizarea primei ediții *DLR* a fost apreciată prin acordarea, în 2010, a Premiului „Timotei Cipariu” al Academiei Române pentru tomul IV. *Litera L* și a Diplomei „Meritul academic” pentru „contribuția la finalizarea marelui dicționar”.

În prezent, se derulează în departament două proiecte de cercetare, de importanță majoră: *Dicționarul Limbii Române (DLR)*. Serie nouă. *Litera C* (din 2011) și CLRE. *Corpus Lexicografic Românesc Electronic* (din 2014), în cadrul programului fundamental al Academiei Române, *Tezaurul lexical al limbii române*. Proiectul *DLR*. Serie nouă. *Litera C* este în faza de documentare și de redactare; deocamdată, lista de cuvinte a *Literei C* cuprinde 25 990 de lexeme. Al doilea proiect, CLRE, este în curs de dezvoltare; ne propunem ca, începând cu anul 2018, să punem la dispoziția publicului larg accesul la această necesară și valoroasă sursă de informare și documentare.

Echipa actuală este formată din opt lingviști: dr. Marius-Radu Clim, dr. Mioara Dragomir, dr. Cristina Florescu, dr. Gabriela Haja, dr. Laura Manea, dr. Eugen Munteanu, dr. Alina-Mihaela Pricop, dr. Elena Isabelle Tamba și un informatician, cu specializare în lingvistică computațională, Mădălin-Ionel Patrașcu, cu un total de opt norme (<http://philippide.ro/pages/lexicografie.html>).

Paralel cu activitatea de cercetare de bază, în departament se derulează proiecte de cercetare cu finanțare extrabugetară, obținută prin competiție. Ele fac parte din strategia de dezvoltare managerială a cercetării lexicografice din departament și sunt subordonate, tematic, programului *Tezaurul lexical al limbii române*. Proiectele au fost gândite ca elemente complementare, de suplinire ori de valorificare a resurselor și experienței dobândite de cercetători în lucrul la *DLR*. Prin intermediul lor, lexicografia academică actuală a depășit granițele cercetărilor la nivel național, rezultatele obținute fiind puse în circuit internațional datorită numeroaselor comunicări științifice susținute în străinătate, articolelor și studiilor prezente în reviste sau în

voluma ale unor manifestări științifice internaționale, publicate în străinătate, și, mai cu seamă, grație unui proiect european la care România a participat ca partener (ENEL. *European Network of e-Lexicography*, 2014–2017) alături de alte douăzeci și nouă de țări, în cadrul căruia s-a facilitat cunoașterea a două dintre cele mai importante realizări (EDTLR. *Dicționarul Tezaur al Limbii Române în format electronic*, 2007–2010, și CLRE. *Corpus Lexicografic Românesc Esențial*, 2010–2013, devenit, după augmentarea numărului de dicționare digitizate și includerea sa în planul de cercetare al Academiei Române, *Corpus Lexicografic Românesc Electronic*).

Toate aceste proiecte au presupus cercetări de pionierat în domeniul nostru. De aceea, trebuie subliniat faptul că, la Iași, s-au pus bazele digitizării *Dicționarului Tezaur al Limbii Române, DLR*, prin realizarea, mai întâi, a unor studii (*DLR ex.*, 2003–2005), apoi a celui mai amplu proiect de tip parteneriate, la nivel național, proiect care a generat, pe de o parte, apariția altor direcții și teme de cercetare și, pe de altă parte, a influențat viziunea coordonatorilor proiectului academic care au decis ca ediția unificată și actualizată a *DLR* să fie redactată direct în format electronic, structurat ca bază de date. Pentru prima oară, în România, s-a folosit metoda colaborativă, prin intermediul voluntarilor care au putut contribui la anumite etape de lucru, folosind instrumente *online*, special create pentru aceste activități.

În cadrul aceluiași departament s-a realizat primul eșantion de corpus paralel al limbii române vechi (o tipăritură, *Biblia* de la 1688, și două manuscrise inedite din secolul al XVII-lea, ms. 45 și ms. 4389, adnotate la nivel de cuvânt și aliniat la nivel de verset), analizat morfologic cu mijloace informatice și o ediție critică a unui text românesc vechi în format electronic, cu legături între indice și cele trei texte; au fost create instrumente de lucru *online* pentru validarea și corectarea adnotărilor automate (2006–2007). Metodele, instrumentele de lucru și modelul variantei electronice au fost preluate și valorificate în realizarea celorlalte volume din seria „*Monumenta linguae Dacoromanorum*”, publicate după 2010.

Pentru întâia oară a fost actualizată și unificată din punctul de vedere al tehnicii lexicografice, conform normelor actuale ale DLR, o serie de articole adunate într-un dicționar al derivatelor în *-ime* și *-iște* din limba română (2007–2008). Mai mult, a fost realizată cea mai amplă monografie lingvistică și un dicționar dedicat unei terminologii speciale, anume terminologia meteorologică a fenomenelor atmosferice. Efortul de cercetare și soluțiile inovative din volumul rezultat în urma acestui demers interdisciplinar (2011–2016), *Terminologia românească meteorologică (științific vs popular) a fenomenelor atmosferice*, Iași, 2015, au fost premiate de Academia Română. De asemenea, a fost alcătuită o substanțială monografie privitoare la lexicografia poliglotă din secolele XVII–XXI, incluzând limba română, precum și o cuprinzătoare bibliografie adnotată și ordonată cronologic a dicționarelor multilingve din perioada precizată (2015–2017). Rezultatele obținute pot constitui o bază solidă pentru viitoare teme de lucru.

Se impune observația că în cadrul acestor proiecte s-au format echipe de cercetare mixte, în care lingviștii lexicografi ieșeni au găsit cele mai bune căi de comunicare științifică cu specialiștii din alte domenii, precum informatica, matematica, filosofia, științele comunicării, biologia, geografia, dar și cu specialiștii angajați în administrația cercetării academice, fără al căror suport derularea proiectelor ar fi fost dificilă, cu atât mai mult cu cât mare parte din fondurile extrabugetare au fost investite în infrastructura atât de necesară cercetărilor actuale.

Mulțumită acestor finanțări suplimentare, au putut fi atrași spre cercetare masteranzi și doctoranzi; dintre aceștia, cei mai buni au fost angajați ulterior (foarte puțini, totuși, față de nevoile existente!), prin concurs, pe perioadă nedeterminată, în cadrul departamentului nostru, în cadrul Departamentului de cercetare interdisciplinar, domeniul socio-uman și în cel al Facultății de Informatică ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Unii dintre lexicografii departamentului s-au angajat, în calitate de colaboratori, la mari proiecte internaționale, bilaterale ori multinaționale, de realizare a unor lucrări de referință, precum *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* de H. Tiktin (proiect

internațional interuniversitar, Freiburg, Iași, 1979–1987; coordonatori: Paul Miron, V. Arvinte; cercetători: Cristina Florescu, Eugen Munteanu, Ioan Oprea), *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688* (proiect internațional interuniversitar, Freiburg-Iași, 1988–2015; coordonatori: Paul Miron (1988–2008), Al. Andriescu (2003–2008), Gabriela Haja (2006–2008), Eugen Munteanu (2010–2015); cercetători: Eugenia Dima, Mioara Dragomir, Gabriela Haja, Elena Isabelle Tamba), *BalkaNet. Design and Development of a Multilingual Balkan WordNet* (proiect european cu finanțarea UE, 2001–2004; Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială, Academia Română, București; Facultatea de Informatică, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; responsabili pentru România: acad. Dan Tufiș, Dan Cristea; cercetător: Gabriela Haja, <http://www.dblab.upatras.gr/balkanet/workpackages.htm>), volumul dedicat limbii române din seria *Handbuch der romanischen Linguistik/Manuel de linguistique romane* (2012–2015; în curs de publicare la Editura de Gruyter; coordonatori: Wolfgang Dahmen și Eugen Munteanu; colaboratori din departament: Marius-Radu Clim, Cristina Florescu, Laura Manea, Elena Isabelle Tamba), *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom). Première phase: le noyau panroman* proiect franco-german finanțat de ANR (Agence Nationale de la Recherche), DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft), ATILF (Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française), Université de Lorraine, FEDR (Fondurile Europene de Dezvoltare Regională); directori: Eva Buchi, Wolfgang Schweickard; cercetători: Cristina Florescu, Laura Manea, Eugen Munteanu, Alina-Mihaela Pricop, Elena Isabelle Tamba; <http://www.atilf.fr/DERom/>).

Lexicografii ieșeni au publicat, în urma unor inițiative independente, dicționare de referință pentru limba română: *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, 2004, 2007 (Doina Cobeț, Eugenia Dima, Cristina Florescu, Laura Manea, Elena Isabelle Tamba), *Dicționarul explicativ ilustrat. Junior*, 2005 (Doina Cobeț, Eugenia Dima, Gabriela Haja, Laura Manea, Rodica Radu), *Noul Dicționar universal al limbii române*, reeditat, în a cincea ediție, în 2017, și *Dicționar universal al limbii române ilustrat*, 2011

(Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu), *Dicționar de cuvinte și sensuri recente*, 2014 (Elena Isabelle Tamba), *Dicționar general de sinonimie al limbii române*, 2013 (Doina Cobeț, Laura Manea).

Alte lucrări în a căror alcătuire și definitivare s-au implicat cercetători din departament, la nivel național, sunt: *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, vol. I–II, Iași, 2005–2007 (coordonator: Dumitru Irimia; coautori: Lucia Cifor, Cristina Florescu, Mioara Săcrieru-Dragomir), *Septuaginta. Versiune comentată, în limba română, a Bibliei grecești*, 4/II, București, 2003–2009 (coordonatori: Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Ioan-Florin Florescu; coautor: Eugen Munteanu).

Pe lângă premiile Academiei Române menționate deja, au mai fost acordate următoarele: Premiul „Timotei Cipariu” pentru *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962, 300 p., de N.A. Ursu, Premiul „Timotei Cipariu” pentru *Terminologia filosofică românească modernă. Studiu asupra epocii de formare*, București, Editura Științifică, 1996, 388 p., de Ioan Oprea și Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române pentru *Studii de lexicologie biblică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1995, 374 p., de Eugen Munteanu.

Ca o complinire a activității lexicografice propriu-zise, cercetătorii ieșeni s-au perfecționat, prin studii doctorale, postdoctorale, stagii de cercetare în țară sau în străinătate etc., în domenii, precum isto-

ria limbii literare, vechi și moderne, gramatică, semantică, stilistică, lexicologie. Au publicat remarcabile volume de autor, ediții critice ale unor texte românești vechi, traduceri, studii și articole a căror valoare este recunoscută de specialiști din țară și din străinătate. Toate aceste lucrări contribuie, explicit ori implicit, la valorificarea, dar și la îmbunătățirea *Dicționarului limbii române* al Academiei (prezentarea detaliată a acestor contribuții este publicată în <http://www.philippide.ro/pages/Brosura%20Institut%2090%20de%20ani.pdf>).

În semn de apreciere deosebită pentru întreaga activitate de cercetare științifică, încununată cu finalizarea *Dicționarului Limbii Române*, li s-a conferit Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler acordat de Președinția României pentru anul 2010 prin Decret, următorilor cercetători:

– Doina Cobeț, Eugenia Dima, Cristina Florescu, categoria F „Promovarea culturii”;

– Gabriela Haja, Corneliu Morariu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Neculai A. Ursu, Victoria Zăstroiu, categoria H „Cercetarea științifică”.

Cercetătorii lexicografi ieșeni se înscriu, prin preocupările lor, deopotrivă în tradiția filologică ieșeană, inițiată de savantul Alexandru Philippide, continuată de G. Ivănescu ș.a., cu orientare, după 1990, spre teoriile lingvistice coșeriene, dar și în noul curent european, având o bună capacitate de adaptare la mijloacele actuale de cercetare lexicografică, la realizarea cărora au contribuit (*DLREX*, *EDTLR*, *CLRE*, *ENEL*).

Departamentul de dialectologie și sociolingvistică

Florin-Teodor Olariu*

În conferința inaugurală a Cursului de filologie română susținută la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași, la 1 martie 1934, și publicată, apoi, în primul număr din „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»” cu titlul *Programul nostru*, Iorgu Iordan, proaspăt director al Institutului (1932), trasa liniile de forță ce trebuiau să ghideze, conform propriilor convingeri, cercetările lingvistice din centrul universitar ieșean în următorii termeni: „*După cum ne vom sili să îmbrățișăm întreaga viață a limbii românești, tot așa, în ce privește aspectele ei actuale, vom căuta să le studiem iarăși pe toate. Aceste aspecte se pot urmări în două direcții: orizontal și vertical. În primul caz este vorba de ceea ce, cu un termen mai concret și mai obișnuit astăzi, se cheamă aspecte geografice, răspândirea în spațiu a limbii noastre, cu toate variantele cărora fatal le dă naștere această extindere geografică. [...] Cercetarea lingvistică verticală înseamnă luarea în considerație a tuturor nuanțelor deosebitoare de la o clasă socială la alta și de la o categorie culturală la alta*” (BIFR, I, 1934, p. 4–5). În cele ce urmează, vom încerca să ilustrăm, punctând doar câteva momente principale, maniera în care cele două direcții de cercetare menționate de Iorgu Iordan la acea vreme, ce vizau, folosind o terminologie actuală, studiul convergent al variației *diatopice* și al celei *diastatice*, vor prinde contur și se vor dezvolta la Iași¹, cu preponderență în cadrul instituțional oferit de Filiala Iași a Academiei Române.

1. Începuturile actualului Departament de dialectologie și sociolingvistică de la Institutul de

Dr. Florin-Teodor Olariu

Filologie Română „A. Philippide”, înțelese ca momente premergătoare ale consolidării sale într-o formă instituțională, așa cum se prezintă acesta la ora actuală, coboară în timp până în perioada imediat postbelică, atunci când, în 1949, este creată Filiala din Iași a Academiei Române și, subordonat acesteia, un Institut de Istorie și Filologie, a cărui Secție de filologie își va orienta direcțiile de cercetare „*către teme de istorie a limbii române literare, dialectologie [s.n.], istorie și teorie literară*”². Cel care va iniția și va coordona cercetările de teren cu caracter dialectologic în anii '50 ai secolului trecut va fi profesorul Gavril Istrate, care, din poziția de decan al Facultății de Filologie (1949), va întreprinde, formând echipe mixte de cercetători de la

---

*Cercetător științific I, dr., Departamentul de dialectologie și sociolingvistică, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

Universitate și de la Academie, anchete asupra graiurilor de la est de Carpați, în special în zonele aflate pe văile râurilor Bistrița, Moldova și Suceava³.

Acestui stadiu incipient al anchetelor de teren, în bună măsură cu caracter formator pentru lingviștii ieșeni ai acelor ani, îi urmează o nouă etapă a cercetărilor dialectale, ce se vor desfășura în manieră indirectă, de data aceasta, prin elaborarea și difuzarea în teren a două *Chestionare dialectale* (I, 1958–1959; II, 1969). Rezultatele obținute în urma primirii răspunsurilor la respectivele chestionare s-au concretizat în studii și articole pe care cercetătorii ieșeni le-au publicat în acea perioadă, doi dintre aceștia (Ion Nuță, Ion A. Florea) redactându-și inclusiv tezele de doctorat pe baza materialului lingvistic astfel adunat.

2. Un moment esențial pentru dezvoltarea cercetărilor variaționiste la Iași îl reprezintă restructurarea activității Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor (creat în 1963) de la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, atunci când, sub conducerea directorului N.A. Ursu, prind contur cele cinci departamente ale Institutului și când proaspătului Departament de dialectologie îi revine ca temă de cercetare, în urma demersurilor făcute de prof. Gavril Istrate, proiectul *Noul Atlas lingvistic, pe regiuni. Moldova și Bucovina*. Proiecția acestei lucrări și coordonarea anchetelor de probă le-a revenit, succesiv, lingviștilor Vasile Arvinte (până în 1968) și Stelian Dumistrăcel, acesta din urmă fiind cel care, în calitate de șef de departament, va gestiona îndeaproape, pe perioada mai multor decenii, întreaga activitate de redactare și publicare a volumelor de atlas și texte dialectale aferente zonelor Moldovei și Bucovinei. Anchetele pentru atlas s-au desfășurat în intervalul 1967–1974, în timp ce înregistrările pentru etno- și sociotexte au continuat până în anul 1982, lucrările publicate până acum cu materialul lingvistic arhivat ca urmare a acestor cercetări de teren concretizându-se într-un număr de patru volume de atlas (I, 1987; II, 1997; III, 2007; IV, 2014) și trei volume de texte dialectale (I/1, 1993; I/2, 1995; II/1, 2002), acestea din urmă acoperind o zonă ce merge din sudul Moldovei până în sudul județului Iași.

Pentru a putea răspunde în condiții optime provocărilor date de elaborarea celor două tipuri de lucrări (atlas și texte) și a publica în paralel materia-

lul lingvistic cules prin intermediul celor două anchete, au fost constituite două echipe de cercetători: Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț pentru editarea volumelor de atlas și Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu și Cecilia Zoler (aceasta din urmă până în 1986) pentru publicarea textelor dialectale; celor opt cercetători li s-au alăturat, ca personal auxiliar, Areta Macovei și Eugenia Achiței pentru operațiunile de cartografiere a materialului lingvistic, și Elvira Bîrleanu, pe post de asistent de cercetare.

3. Începutul anilor 2000 reprezintă un nou punct important pe linia continuării și dezvoltării cercetărilor de dialectologie din centrul academic ieșean, din două perspective: acum are loc o întinerire a echipei de dialectologi, prin cooptarea a trei noi cercetători (Florin-Teodor Olariu, 2000; Luminița Botoșineanu, 2002; Veronica Olariu, 2003) în cadrul departamentului; tot acum debutează o colaborare interdisciplinară între cercetătorii dialectologi și colegii lor informaticieni de la Institutul de Informatică Teoretică din Iași, având ca principal scop elaborarea unui program informatic care să asigure editarea în format electronic volumele de atlas și textele dialectale. După cinci ani de cercetări în această direcție, în anul 2005, aplicația devine funcțională, reprezentând o premieră în domeniu la nivel național și fiind distinsă, în consecință, cu Premiul „Octav Mayer” al Academiei Române, Filiala Iași, pe anul 2006. În plus, aprecierile colegilor dialectologi din țară și din străinătate la adresa volumelor al III-lea și al IV-lea din *NALR. Moldova și Bucovina* publicate cu ajutorul acestui program informatic (care permite, de exemplu, folosirea policromiei în publicarea hărților sintetice, sau, în format digital, căutări specializate în întreaga bază de date a atlasului, extrem de utile pentru lucrări de sinteză) și-au găsit corespondent în acordarea, în anul 2016, a Premiului „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române pentru volumul al IV-lea din seria amintită⁴.

Cercetările de pionierat pe teren românesc în direcția informatizării cartografiei lingvistice au continuat în toți acești ultimi ani, fiind abordate noi teme de cercetare, precum transcrierea fonetică semiautomată a semnalului acustic (2015–2016), implicarea tehnologiilor GIS ('Geographic Information System') în geolingvistică (2016–2017) etc.,

toate fiind derulate, ca urmare a aceleiași colaborări susținute dintre dialectologi și informaticieni. Însă, rezultatul cel mai important al acestei colaborări îl reprezintă la ora actuală proiectul *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei* (ALAB) (<http://www.philippide.ro/alab/>), un proiect pilot de geolingvistică pluridimensională în format multimedia aplicat limbii române. Cercetările în această direcție au început în anul 2010 sub coordonarea cercetătorului științific I dr. Florin-Teodor Olariu și s-au derulat cu ajutorul a două finanțări UEFISCDI, câștigate prin concurs de proiecte la nivel național, pentru anii 2010–2013 și 2015–2017. Acest proiect încearcă să răspundă unei duble provocări: pe de o parte, intenției de a salvagarda, într-un format multimedia interactiv, prin folosirea noilor tehnologii informatice, a diversității dialectale din zona etnoculturală a Bucovinei – o regiune recunoscută drept o zonă mozaic din punct de vedere dialectal, cu o lungă și bogată tradiție în sfera contactelor lingvistice și a relațiilor interculturale; pe de altă parte, hotărârii asumate cu deplină responsabilitate de echipa proiectului de a realiza, în premieră la nivel național, un atlas lingvistic audiovizual care, ținând cont de rezultatele la nivel european obținute până în acest moment, să dezvolte pe teren românesc această tehnologie.

4. În ceea ce privește componenta de analiză sociolingvistică a cercetărilor derulate de-a lungul timpului în cadrul departamentului, aceasta a însoțit în permanență preocupările dialectologilor ieșeni, dat fiind faptul că, așa cum se știe, cel puțin pe continentul european (și lingvistica românească nu face excepție de la această regulă), preocupările privind variația diastratică au derivat în mod direct din interesul arătat de cercetători variației diatopice a limbilor⁵.

Până în anul 2000, preocupările de factură sociolingvistică ale membrilor departamentului au mers, cu preponderență, în direcția analizei unor aspecte privind normarea și cultivarea limbii (Stelian Dumistrăcel: *Limbă literară și dialect în mediul școlar* 1981, *Cercetarea dialectologică și analiza stilistică în procesul de învățământ*, 1988; *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române*, 1993) sau cele vizând problematica vastă a contactul lingvistic (Ion-Horia Bârleanu, *Emigrări ardelenesti la est de Carpați. Consecințe lingvistice*, 1998).

După anul 2000, paleta de preocupări aferente analizei diastratice se diversifică, acum fiind publicate lucrări ce merg din zona (socio)stilisticii și a pragmaticei (Stelian Dumistrăcel: *Limba publicistică românească din perspectiva stilurilor funcționale*, 2006; *Dialectologie și pragmatolingvistică*, 2014; Florin-Teodor Olariu, *Dimensiunea ludic-agonală a limbajului. Prolegomene la o abordare interacționistă a structurilor conversaționale*, 2007) până în zona de interes specific sociolingvisticii (Luminița Botoșineanu, *Graiul de pe valea superioară a Someșului Mare*, 2007, cu un capitol intitulat *Aspecte sociolingvistice*; Alexandru Laurențiu Cohal, *Mutamenti nel romeno di immigrati in Italia*, 2014; Florin-Teodor Olariu, *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*, 2017). Temele de interes sociolingvistic dezvoltate de cercetătorii din centrul academic ieșean, în această nouă etapă, sunt cele dedicate unor problematici, precum cele ale ariilor dialectale subiective, ale istoriografiei sociolingvisticii românești și, mai ales, ale sociolingvisticii migrației, ca domeniu relativ nou de interes în sociolingvistica românească.

Consolidarea și interesul pentru sociolingvistică în cadrul departamentului a depășit stadiul publicării unor studii și cercetări în domeniu și s-a manifestat inclusiv prin scrierea și/sau participarea la unele proiecte de cercetare cu profil sociolingvistic, dintre care amintim aici: *Limba română vorbită în Moldova istorică* (1997–2002) (membru: Luminița Botoșineanu); *Emigranți din România la Torino* (1989–2006). *O abordare cultural-antropologică* (2007–2008) (membru: Florin-Teodor Olariu); *Diaspora românească din Budapesta. O analiză socio-culturală* (2009–2010) (membru: Florin-Teodor Olariu); *Repertori, lingue e usi linguistici di alunni immigrati in Provincia di Pavia e nel Piemonte* (2014–2015) (membru: Alexandru Laurențiu Cohal). Inclusiv proiectul *Atlasul lingvistic audiovizual al Bucovinei*, la care participă toți membrii departamentului, are o puternică latură sociolingvistică, prin documentarea a două variații diastratice, pe lângă cea diatopică, specifică lucrărilor de cartografie lingvistică: este vorba de *variația diasexuală*, prin anchetarea în fiecare localitate a unui număr de două femei și doi bărbați, și *variația diagenerațională*, prin înregistrarea a câte doi informatori tineri, până în 35 de ani, și doi informatori în

vârstă, peste 65 de ani, în fiecare punct de anchetă. Ca urmare a acestei metodologii de cercetare, *ALAB* va permite o cercetare a variației lingvistice atât pe orizontală, la nivel areal, cât și pe verticală, la nivelul stratificării sociale.

În sfârșit, un ultim aspect ce trebuie menționat în acest context este faptul că, recent (2015), componenta de sociolingvistică a colectivului ieșean a fost consolidată inclusiv prin angajarea, prin concurs, a unui nou membru, Alexandru Laurențiu Cohal, a cărui formație universitară include o dublă specializare: lingvistică și sociologie.

5. Toate aceste evoluții interne, la nivel științific și organizatoric, din cadrul Departamentului de dialectologie al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” au făcut ca, în anul 2015, în deplină concordanță cu dezvoltarea firească a sferei de interes științific a cercetătorilor, denumirea acestuia să fie modificată în *Departamentul de dialectologie și sociolingvistică*, acest aspect complinind *de jure*, astfel, o realitate care deja exista *de facto*. Și cum orice reorganizare la nivel instituțional presupune și o (re)definire a obiectivelor urmărite, acestea vor acoperi în continuare cele două linii de cercetare ale departamentului, membrii colectivului încercând să le consolideze în limitele cadrului instituțional specific cercetării academice (cu referire mai ales la dinamica sursele de finanțare). Astfel, preocupările de dialectologie vor avea ca obiective: finalizarea publicării volumelor de atlas din seria *NALR. Moldova și Bucovina*; continuarea publicării textelor dialectale și, ca etapă ulterioară, redactarea glosarului dialectal pentru această zonă; continuarea cercetărilor privind digitalizarea lucrărilor de geolingvistică românească. Referitor la cercetările de sociolingvistică, acestea se vor orienta, în viitorul apropiat, pe două direcții: continuarea cercetărilor privind sociolingvistica migrației, în care sunt deja angrenați unii membri ai departamentului; deschiderea unor noi linii de cercetare de factură sociolingvistică, cu relevanță și impact pentru stadiul actual al cercetării în domeniu, cum ar fi sociolingvistica minorităților, pentru care există deja o experiență solidă în acest sens, dată de anchetele de teren efectuate prin intermediul proiectului *ALAB* în cadrul comunităților etnice minoritare din Bucovina (huțuli, polonezi).

Pentru a încheia rotund această scurtă prezentare a activității Departamentului de dialectologie și

sociolingvistică de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, vom spune, susținuți fiind de datele enumerate până aici, că *programul* schițat de Iorgu Jordan, primul director al Institutului, în anul 1934, s-a materializat în mod organic în centrul academic ieșean, acest cadru teoretic dovedindu-și, de-a lungul timpului, fiabilitatea epistemică și rămânând în continuare de actualitate în cercetarea lingvistică românească.

Note

¹Trebuie să menționăm faptul că Jordan însuși, ca unul dintre primii lingviști români importanți ce a promovat cercetările de tip sincronice („*Noi vom da preferință aspectelor lingvistice actuale, conform tendinței unei bune părți din savanții contemporani, care se lasă conduși de adevărul incontestabil că observarea prezentului înlesnește înțelegerea trecutului: modul cum se produc fenomenele lingvistice supt ochii noștri trebuie să fi fost și altădată același*”, BIFR, I, 1934, p. 4), a întreprins cercetări referitoare atât la variația diatopică a limbii române (*Lexicul graiului din sudul Moldovei*, 1921; *Graiul putnean*, 1941), cât și privitoare la variația diastratică a acesteia (în special studii asupra argoului, subiect pe care l-a promovat inclusiv de pe poziția de director al BIFR, unde, în anii 1936–1938, apar o serie de articole dedicate acestei teme).

²M. Ciubotaru, *O nouă retrospectivă aniversară*, în Ofeția Ichim (coord.), Institutul de Filologie Română „A. Philippide”. 1927–2017, Iași, Academia Română, 2017, p. 16.

³O prezentare detaliată a activității Departamentului, cuprinzând atât perioada de constituire, cât și dezvoltarea ulterioară a acestuia până la mijlocul anilor 2000, se regăsește în articolul „Orientări în cercetarea dialectologică din centrul universitar Iași” („*Philologica Jassyensia*”, III, 1/2007, p. 307–326, http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/III_1_Dumistracel.pdf), semnat de prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel, coordonatorul Departamentului până în anul 2009. Informațiile cu privire la evoluția Departamentului în această perioadă au fost excerptate în bună măsură din lucrarea menționată mai sus.

⁴În afara celor două premii academice colective, în Departament există și un premiu individual: Stelian Dumistrăcel, Premiul „Timotei Cîpariu” al Academiei Române pe anul 1978 pentru volumul *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*.

⁵Pentru o prezentare de ansamblu a evoluției cercetărilor de sociolingvistică în spațiul românesc, cu evidențierea caracteristicilor acesteia în contextul mai larg al sociolingvisticii europene, poate fi consultat volumul semnat de Florin-Teodor Olariu, *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*, Iași, Institutul European, 2017, p. 89–120.

Departamentul de toponimie

*Dragoș Moldovanu**

Până în anul 1976, domeniul toponimiei a fost abordat de un singur cercetător, Dragoș Moldovanu. Pentru început, el și-a propus să continue proiectul de toponimie urbană inițiat de regretatul V. Arvinte la un seminar special din 1963. Așa a apărut tema *Evoluția sistemului de denotație toponimică ieșeană* (1968–1969). Două erau chestiunile care necesitau o rezolvare prealabilă: prima, originea numelui localității (considerat de unii ca pluralul antroponimului *Iaș*, iar de alții ca un etnonim *slav*, *ias*) și a doua, condiția de sistem a toponimiei. S-a plecat de la dezideratul formulat de Vendryès la primul Congres internațional de științe onomastice (1938), acela că „*onomastica nu poate fi fecundă decât dacă se inspiră din principiile lingvisticii generale*”. Urmându-se această directivă, s-au fructificat numeroasele sugestii oferite de structuralism și s-a uzat din plin de documentele istorice. Rezultatul a fost descoperirea unor legi morfologice, adică a unor principii de regularitate, care dirijează funcționarea sistemului toponimic românesc. Ele au fost formulate în studiul *Legile formative ale toponimelor românești cu radical antroponimic. I. Formații de plural* (ALIL, XXI, 1970). Acest studiu reprezenta actul de naștere al toponimiei ca disciplină autonomă, prin depășirea condiției sale de anexă a istoriei, geografiei sau lexicologiei pe care o avea până atunci. Se acceptase totuși includerea în plan a unei noi lucrări, *Toponimia de pe valea superioară a Moldovei* (1970–1971).

Premisa de la care s-a plecat a fost aceea că lexicografia nu este o simplă tehnică, ci „*expresia*

practică completă a nivelului teoretic atins de o disciplină științifică”. Ea a impus redactarea unui studiu teoretic important, *Principii ale lexicografiei toponimice* (ALIL, XXIII, 1972). Cercetarea sistematică a numelor de locuri, prin anchete cu chestionarul și cu harta 1: 25.000, puse în evidență faptul că denotația toponimică nu creează unități izolate, nu are deci un caracter autarhic, ci se manifestă prin structuri *sui-generis*, analoge câmpurilor lexicale, care au fost numite câmpuri toponimice. Procesele structurale creatoare de opoziții în cadrul câmpurilor au fost numite polarizare și diferențiere.

Spre deosebire de dicționarele existente, un dicționar toponimic ar trebui să prezinte în scheme adecvate filiația numelor în cadrul câmpurilor. Studiul se caracterizează printr-o mare densitate a ideilor noi, oferind o primă definiție a etimologiei toponimice (înțeleasă ca justificarea unui raport între semn și obiect), a claselor toponimice, a proceselor nestructurale (extensia și restricția desemnatului), precizând modalitățile raportului denominativ și atrăgând atenția asupra manifestărilor structurale ale bilingvismului.

În anul 1972, Dragoș Moldovanu era inclus în delegația oficială a Academiei la cel de-al XI-lea Congres de Științe Onomastice de la Sofia, unde își prezenta cele două studii sub forma unor comunicări în limba franceză. Cel de-al doilea proiect al său a fost inclus mai târziu în tema generală a Academiei, *Tezaurul toponimic al României*, considerată „*de*

interes științific național” și, ca urmare, „prioritară” față de alte teme de cercetare.

Trecerea la universități a institutelor Academiei a permis înființarea unui colectiv la tema *Tezaurului toponimic*, format din cadre de la Facultatea de Litere din Iași, din învățământul superior de la Suceava și Galați, din învățământul mediu și doi cercetători de la Sectorul de dialectologie (cu o parte din normă). Dragoș Moldovanu și-a asumat sarcina de organizator al acestui colectiv-mamut, stabilind într-o machetă cadrul general al *Dicționarului toponimic al Moldovei*, conceput în zece volume, și planificând desfășurarea în timp a activităților. Întregul teritoriu al provinciei istorice a fost împărțit în opt bazine hidrografice, iar acestea în zone de anchetă individuale, repartizate nominal.

Ca acțiuni pregătitoare pentru redactare, au fost stabilite: alcătuirea unei bibliografii generale provizorii; elaborarea unei metodologii a cercetării aplicative care să răspundă exigențelor științifice moderne. După verificarea diverselor metode de anchetă, folosite în cercetarea de profil din țară și din străinătate, el și-a propus depășirea stadiului empiric al anchetei și elaborarea unei metode noi care să permită redactarea unui dicționar structural. Gruparea toponimelor în câmpuri în jurul unor nuclee devenea evidentă prin includerea lor într-o hartă la scară mică, paralel cu înregistrarea lor în anchetă. Pentru a stimula memoria informatorilor, el a uzat de un chestionar amplu, de 1038 de întrebări, vizând cvasi-totalitatea aspectelor geografice susceptibile de a fi denumite. Chestionarul a fost dublat de un glosar onomasiologic de circa 25 000 de cuvinte, prin care se subsumau întrebărilor termenii geografici existenți în Moldova, excerptați fie din anchetele directe și indirecte efectuate, fie din dicționare, glosare regionale sau lucrări de geomorfologie. O inovație importantă a acestor lucrări geminate a fost gruparea întrebărilor și a termenilor corespunzători pe câmpuri noționale, care se succed în funcție de gradul de generalitate a conținutului în categorii, subcategorii și componente subcategoriale. Avem a face, deci, cu o primă încercare de delimitare a câmpurilor lexicale din lingvistica românească, cu aplicație la terminologia geografică populară.

Pentru a-i acomoda pe colaboratori cu acest sistem complex de anchetă s-a multiplicat un volum consacrat *Anchetei toponimice* (1978) și s-au efectuat numeroase anchete „de probă”, în grupuri și cu fiecare în parte. Același sistem de pregătire s-a folosit și cu cercetătorii încadrați ulterior, iar în 1991 cu cercetători de la Academia din Chișinău, cu care s-au făcut anchete în localități din Basarabia.

Între anii 1978 și 1982, un grup de patru slaviști de la Facultatea de Litere din Iași au efectuat anchete la huțulii din Bucovina, împreună cu șeful de colectiv, înregistrându-se un material lexical foarte bogat, de o valoare deosebită pentru analiza etimologică a toponimiei ucrainene din regiune.

Dificultățile de informare trebuiau reduse prin elaborarea unor lucrări preliminare, cu o relativă autonomie, care să ofere documentarea necesară întregului colectiv și să prezinte, în același timp, un interes științific mai larg. Cea dintâi a fost *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale, 1772–1988*, tipărită în anii 1991 și 1992, în două volume masive, de 1703 pagini, semnată de 18 autori (șase cercetători și 12 cadre didactice), sub coordonarea lui Dragoș Moldovanu. Elaborat timp de opt ani, *Repertoriul* include o bibliografie de 701 sigle și conține 9303 articole privind localitățile existente sau dispărute (identificate și localizate în cea mai mare parte). O *Introducere* de 83 de pagini circumscrie, pentru prima dată în literatura de specialitate, conceptul de normă toponimică oficială, a cărei poziție structurală în raport cu sistemul denominativ popular este studiată în manieră diacronică, de la apariția primelor trăsături definitorii, odată cu reforma lui Cuza, și până în vremea noastră.

Privită în ansamblu, lucrarea este o premieră atât sub aspectul conținutului informațional, cât și sub acela al formei lexicografice. „*Inovația de metodă a «Repertoriului», se spune în «Introducere», este realizarea unei scheme lexicografice capabile să înfățișeze simultan elemente diverse (denumirea, poziția administrativă, rangul sociografic), urmărite împreună de-a lungul timpului, cu ajutorul unui sistem de ierarhizări «în lanț»*” (p. LXXII). Lucrarea a primit Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (pentru partea I).

Cea de-a doua lucrare preliminară este repertoriul intitulat *Toponimia Moldovei în documente scrise*

în limbi străine (exclusiv slavona), 1332–1850, tipărită în 2004, avându-i ca autori pe Vlad Cojocaru, Gabriel Istrate și Mircea Ciubotaru (care este și revizorul său). Dispoziția materialului s-a făcut după schemele propuse de Dragoș Moldovanu. Este un volum de 244 de pagini, format mare, cu o bibliografie de 1085 de titluri.

Cea de-a treia lucrare preliminară este *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (circa 1395–1789)*, redactată integral de Dragoș Moldovanu, după o documentare de patru decenii. Ea se compune dintr-o monografie de 140 de pagini și un repertoriu geografic de 313 pagini, format mare. Datele sunt excerptate din 755 atlase și hărți (tipărite sau manuscrise, străine, dar și românești), iar bibliografia cuprinde 394 de titluri. Repertoriul acesta are și un complement interpretativ, pur lingvistic, în care se stabilesc reguli ale transliterației în funcție de limbi, se disting variantele fonetice de cele grafice, se explică geneza formelor și se relevă valoarea lor pentru reconstrucția foneticii și morfosintaxei moldovenești din epoca veche. O secțiune de geografie istorică urmărește progresele făcute în localizarea exactă, în hărți, a nomenclurii geografice. Sub aspect metodologic, monografia înovează prin corelarea a trei discipline: geografia, istoria și lingvistica, în vederea soluționării problemei capitale a genezei statului moldovean, văzută ca o extindere teritorială succesivă, desfășurată timp de aproape un secol, până în timpul lui Ștefan cel Mare.

În perioada desfășurării activității la tema *Tezaurul toponimic al României. Moldova* s-au elaborat și lucrări individuale care au propulsat idei și metode noi în spațiul cercetării toponimice românești. Prezentăm pe cele publicate de Dragoș Moldovanu.

1) Fundamentarea metodei câmpurilor toponimice pe o teorie a conținutului numelor de locuri (*Sincronia și diacronia câmpurilor toponimice*, în *Lucrările celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică*, București, 2009).

2) Delimitarea conceptului de „sistem toponimic”, diferit de acela de „structură” (*Teoria câmpurilor toponimice, cu aplicație la câmpul hidronimului MOLDOVA*, Iași, 2010). Lucrarea a primit Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române.

3) Descoperirea unor noi tipuri de câmp toponimic: a) câmpuri formate de la un nucleu de polari-

zare toponimică (*Reconstructing an Old Slavic toponimic field: the base* bŕl- in Romanian toponimy and its historical implications*, în „Zeitschrift für Slavistik”, 54, 2009, nr. 3); b) câmpuri formate prin integrare, de tipul *Moldo-România* (*Teoria câmpurilor toponimice*).

4) Delimitarea conceptului de *câmp toponimic asociativ*, de factură paralingvistică (*Motive creștine în toponimia Moldovei*, în „Teologie și Viață”, s.n., III, 1993, nr. 4–7).

5) Elaborarea unei metode de reconstrucție a toponimelor dispărute bazate pe teoria câmpurilor toponimice (*Reconstructing...; Sincronia și diacronia câmpurilor toponimice*).

6) Reformularea conceptului de „toponim românesc” pentru zonele din afara României (*Criterii de delimitare a toponimelor rumânești în zone de bilingvism slavo-român*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 6).

7) Descoperirea procesului de «resemantizare» a toponimelor (*Un fenomen ignorat în anchetele dialectale: resemantizarea toponimelor*, în ALIL, XXX, 1985A).

8) Stabilirea condițiilor ideale ale unei etimologii toponimice științifice (*Etimologia hidronimului Moldova*, în ALIL, XXVIII, 1981–1982A).

9) Stabilirea unei baze metodologice ferme pentru studierea stratificării genetice a toponimiei românești (*Stratificarea genetică a toponimiei românești și problema continuității românilor*, în ALIL, XXIX, 1983–1984A).

Ultima lucrare din seria *Tezaurului toponimic al României. Moldova* este volumul II, *Mic dicționar toponimic al Moldovei, structural și etimologic*. Partea 1. *Toponime personale*, Iași, 2014, 472 p., format mare, avându-i ca autori pe Daniela Butnaru, Dinu Moscal, Ana-Maria Prisacaru, Vlad Cojocaru și Dragoș Moldovanu (care și-a asumat coordonarea și revizia generală). Lucrarea a primit Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române. Este o lucrare de vârf a lexicografiei toponimice europene, o expresie practică a unei teorii moderne (prezentate succint în *Introducere* de către Dragoș Moldovanu).

Plecând de la clasificarea etimologică a numelor de locuri, realizată de către Petar Skok, între toponimele personale (= formate de la nume de persoane) și descriptive (= formate de la apelative), autorii

---

și-au propus, într-un prim volum, să prezinte selectiv toponimia personală a Moldovei, în așa fel încât să fie ilustrate procedeele formative ale denumitorilor români și alogeni (slavi, germani, maghiari) și evoluția denumirilor create de ei, de-a lungul timpului. Perspectiva diacronică este dublată de o perspectivă sincronică, într-o sinteză care individualizează acest dicționar în raport cu produsele europene ale lexicografiei toponimice, cunoscute până în prezent. Principalele inovații, de ordin metodologic, sunt următoarele:

1. Ca tip, avem a face cu un *dicționar structural*, care grupează denumirile în câmpuri toponimice, descrise printr-un sistem lexicografic adecvat.

2. Ca sferă de cuprindere a obiectului este un *dicționar general*, care abordează numele de locuri în toate manifestările lor lingvistice: fonetică, morfologie și sintaxă – ultima fiind un domeniu complet ignorat în lucrările cu profil similar. S-au avut în vedere toate variantele formale de profil: diatopice (regionale), diastratice (forme populare și culte) și diacronice (vechi și noi). De asemenea, s-au urmărit modalitățile prin care se manifestă concurența numelor, intralingvistică (sinonime și paronime) și interlingvistică (echivalențe străine, calcuri și semicalcure).

3. Ca manieră de prezentare a informației, avem a face cu un *dicționar explicativ*, pentru că depășește condiția de simplă colecție de forme a altor dicționare de profil și operează distincții (între

variantele autentice și cele grafice), oferind explicații complete tuturor schimbărilor fonetice și tuturor derivatelor, în cadrul fiecărui articol, ca și proceselor structurale care au generat apariția unui câmp toponimic.

4. Dicționarul se intitulează *etimologic* și s-ar părea că avem de-a face cu o indicație superflua, deoarece majoritatea dicționarelor toponimice sunt și etimologice. În realitate, mențiunea se justifică prin distincția făcută de autori între etimologia lingvistică (prin care se identifică apelativul sau antroponimul de la originea numelui de loc) și etimologia toponimică (prin care se descoperă relația de motivare între un apelativ sau un antroponim și obiectul geografic desemnat). Etimologia toponimică justifică deci un raport, propunându-și să răspundă la întrebarea „de ce se cheamă așa?” În măsura posibilităților, etimologia clarifică contextul istorico-lingvistic în care au apărut toponimele, dar și un aspect particular, acela al diacroniei mitice, menționând legende etiologice și asociațiile paronimice prin care s-a încercat, la nivel popular, o reinterpretare a originii acestora.

Toate aceste inovații de ordin metodologic fac din acest dicționar o operă științifică, iar nu doar informativă (așa cum sunt considerate dicționarele în lexicologia modernă), menită să contribuie la cunoașterea numelor de locuri din această regiune a țării, dar și să contribuie în mod considerabil la o dezvoltare a practicii lexicografiei toponimice.

Departamentul de istorie literară

Ofelia Ichim*

Remus Zăstroiu**

În anul 1950 se organizează, în cadrul Filialei din Iași a Academiei Române, după înființarea acesteia în 1948, Institutul de Istorie și Filologie – continuator al cercetărilor în domeniul culturii și limbii române inițiate în cadrul Institutului de Filologie Română al Universității, fondat în 1927. Din Secția de filologie a Institutului de Istorie și Filologie făceau parte, în 1950, profesorii G. Ivănescu, Șt. Cuciureanu, N. Bagdasar, Al. Claudian și fostul bibliotecar al Facultății de Litere, prof. Ioan Lăzărescu. Sub coordonarea profesorului universitar dr. Al. Dima și apoi a profesorului universitar dr. N.I. Popa, cercetările întreprinse în institut s-au concentrat, în special, spre studiul unor aspecte generale privind evoluția culturii din Moldova în secolul al XIX-lea, a cercurilor și societăților literare sau științifice.

Începând cu anul 1963, Secția de filologie, condusă de Al. Dima, membru corespondent al Academiei, se numește Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, în cadrul căruia Sectorul de istorie literară este condus de profesorului universitar dr. N.I. Popa. Numărul cercetătorilor crește, incluzându-i pe Ioan Lăzărescu, Alexandru Teodorescu, Gabriela Drăgoi, Dan Mănuță, Leon Volovici, Remus Zăstroiu și, mai târziu, Constanța Buzatu, Stănuța Crețu, Florin Faifer, Algeria Simota, Rodica Șuiu, Constantin Teodorovici, Maria Teodorovici. Preocupările de cercetare s-au îndreptat spre istoria criticii literare românești din secolul al XIX-lea, studii monografice despre scriitori români, studii bazate pe cercetarea documentelor din Arhivele Naționale.

În timpul directoratului cercetătorului științific principal dr. N.A. Ursu încep pregătirile pentru realizarea *Dicționarului literaturii române de la origini până la 1900*. Au fost alcătuite norme de redactare moderne (o contribuție importantă revenindu-i cercetătorului științific Corneliu Morariu), a fost extras un bogat material documentar și bibliografic. La această muncă laborioasă au contribuit și colegii de la Sectorul de folclor (Lucia Berdan, Lucia Cireș, Ion H. Ciubotaru). Dicționarul a fost terminat și predat Editurii Academiei Române în 1975, dar a putut fi tipărit abia în 1979, din cauza greutăților pricinuite de Direcția Presei.

După 1980 au fost angajați la Departamentul de istorie literară Victor Durnea, Andrei Hoișie (transferat apoi la Universitate), Ioan Holban (transferat la revista „Cronica”), Gh. Hrimiuc-Toporaș, Dimitrie Costea, Constantin Paiu, Tereza Petrescu, Horst Fassel, Valeriu P. Stancu (transferat apoi la Universitate).

Un proiect care a intenționat continuarea dicționarului menționat a fost *Dicționarul literaturii române de la 1900 la 1950*. În acest scop s-a trecut la o muncă de anvergură pentru crearea unei **Baze de date** prin parcurgerea surselor documentare și de informație (cărți, publicații periodice: reviste, ziare, almanahuri, calendare; fonduri de manuscrise, documente, iconografie). Folosind un chestionar prin care s-au obținut date biobibliografice s-a inițiat o corespondență susținută cu scriitorii din țară, cu familiile scriitorilor decedați, cu Arhivele Naționale și Oficiile de Stare Civilă, cu muzee, case memoriale, școli. În **Baza de date** au intrat mii de

---

*Cercetător științific I, dr., Departamentul de istorie literară, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

**Cercetător științific I, dr., Departamentul de istorie literară, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

informații extrase din cărți și periodice pe fișe cu suport clasic, de hârtie. Toată corespondența, iconografia, manuscrisele și cărțile primite de la scriitorii alcătuiesc **Arhiva** Departamentului de istorie literară.

Din anii '90, toată această documentație a contribuit în mod evident la redactarea articolelor care alcătuiesc unul dintre proiectele fundamentale și prioritare ale Academiei Române, respectiv *Dicționarul General al Literaturii Române (DGLR)*, ediția I, editat în intervalul 2004–2009, în șapte volume, precum și a compendiului *Dicționarul literaturii române*, în două volume (2012), ambele coordonate de acad. Eugen Simion. La *DGLR* au lucrat colective de cercetători de la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” (București), de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” (Iași), de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” (Cluj-Napoca), de la Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” (Timișoara).

O adevărată instituție culturală de dimensiuni considerabile, *DGLR* este un dicționar tezaur al culturii și literaturii române. Din comisia de revizie a primei ediții au făcut parte, de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, cercetătorii: Gabriela Drăgoi, Victor Durnea, Florin Faifer, Dan Mănuță, Remus Zăstroiu. Din comisia de revizie a celei de a doua ediții, din care au fost publicate în 2016 primele două volume, fac parte și cercetătorii: Gabriela Drăgoi, Victor Durnea, Remus Zăstroiu, de la Iași. În echipa de autori s-au numărat, la ambele ediții, și colegii de la Departamentul de etnologie: Lucia Berdan, Lucia Cireș, Ion H. Ciubotaru, Ioana Repciuc. În prezent se lucrează la ediția a doua a *DGLR*. Din anul 2014, cercetătorii de la Departamentul de istorie literară din Institutul „A. Philippide” lucrează și la tema departamentului, *Enciclopedia scrierilor memorialistice românești* (coordonator prof. univ. dr. Bogdan Crețu).

Așa cum s-a menționat deja, departamentul dispune de o **Arhivă** și o **Bază de date**. Arhiva *Dicționarului General al Literaturii Române* a fost constituită începând cu anii '70, în urma difuzării unui chestionar specific de lexicografie literară. Trimis scriitorilor, rudelor acestora, instituțiilor deținătoare de date biografice, chestionarul a adus în Arhivă răspunsuri referitoare la circa 1300 de autori, însoțite, în multe cazuri, și de o iconografie diversă.

Baza de date a fost constituită, începând din anul 1975, și cuprinde informații biobibliografice consemnate pe suport tradițional de hârtie. În continuare se înregistrează noi informații în **Arhivă** și în **Baza de date**. În **Arhiva** departamentului se găsesc și trei fonduri importante:

1) Fondul Eugen Relgis, constituit din cărți, reviste, articole decupate din diverse publicații periodice donate de fiul scriitorului.

2) Fondul Dumitru Iov, constituit din acte, scrisori, fotografii și diverse publicații donate de profesoara Elena Maria Apostu.

3) Fondul Sergiu Matei Nica, constituit din manuscrise donate de familia scriitorului Sergiu Matei Nica.

La conducerea Departamentului de istorie literară s-au succedat prof. univ. dr. N.I. Popa, cercetător științific I, dr. Al. Teodorescu, prof. univ. dr. Dan Mănuță, cercetător științific I, dr. Remus Zăstroiu; în prezent, departamentul este condus de dr. Ofelia Ichim, cercetător științific I. În momentul de față membrii departamentului sunt: dr. Șerban Axinte, Nicoleta Borcea, dr. Amalia Drăgulănescu, dr. Sebastian Drăgulănescu, dr. Victor Durnea, dr. Ofelia Ichim, dr. Doris Mironescu, drd. Maricica Munteanu, dr. Remus Zăstroiu. Se lucrează cu șase norme întregi și trei jumătăți de normă.

Dicționarul General al Literaturii Române, volumul I (A-B), II (C-D), București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, 732 p., 812 p., coordonator general acad. Eugen Simion, a primit Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române (2006); *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979, 975 p., a fost distins cu Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1979).

Premii ale Academiei Române pentru lucrări individuale au fost acordate următorilor autori:

– Bogdan Crețu, *Inorogul la Porțile Orientului. Bestiarul lui Dimitrie Cantemir – studiu comparativ*, volumele I–II, Iași, Institutul European, 2013, 249 p., 498 p., Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române (2015);

– Șerban Axinte, *Definițiile romanului. De la Dimitrie Cantemir la G. Călinescu*, Iași, Editura Timpul, 2011, 324 p., Premiul „Lucian Blaga” al Academiei Române (2013);

– Doris Mironescu, *Viața lui M. Blecher. Împotriva biografiei*, Iași, Editura Timpul, 2011, 204 p.,

Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române (2013);

– Victor Durnea, *C. Stere. Publicistică*, volumul I (1893–1905), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, 567 p., Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române (2012);

– Florin Faifer, *Incursiuni în istoria teatrului universal (de la origini până în Renaștere). Theatrum Mundi*, Iași, Editura Timpul, 2010, 356 p., Premiul „I.L. Caragiale” al Academiei Române (2012);

– Dan Mănuță, *Critica literară junimistă (1864–1885)*, Iași, Editura Junimea, 1975, 199 p., Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române (1975).

Prin Decretul nr. 1229 din 21 iulie 2009, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 523 din 27 iulie 2009, li s-a acordat Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler, categoria A. „Literatură”, „pentru întreaga activitate de cercetare științifică încununată de apariția *Dicționarului General al Literaturii Române*”, următorilor cercetători: Gabriela Drăgoi, Victor Durnea, Remus Zăstroiu.

Florin Faifer a primit Ordinul „Meritul cultural”, în grad de Cavaler. Categoria A. „Literatură”, acordat de Președinția României (Decret nr 128 din 11 martie 2004), pentru activitatea sa în domeniul literaturii.

Dan Mănuță a fost distins cu Ordinul „Meritul Cultural”, în grad de Comandor. Categoria A. „Literatură” (Decret nr. 33, din 7 februarie 2004), pentru activitatea sa în domeniul literaturii.

Cercetătorii departamentului au inițiat și alte proiecte cu finanțare națională sau internațională, au beneficiat de burse și au desfășurat o susținută activitate în domeniile criticii, istoriei literare, literaturii

comparate, ale altor sectoare ale vieții culturale (filologie, teatrologie, ediții, studii culturale, istoria mentalităților etc.). Cercetătorii din departament au publicat studii și monografii de specialitate.

Din activitatea membrilor departamentului fac parte participarea cu comunicări la manifestări științifice din țară și din străinătate și organizarea unor simpozioane și conferințe cu caracter național sau internațional. Unii dintre ei sunt membri în redacțiile unor reviste academice.

Încercăm să credem că activitatea cercetătorilor din Departamentul de istorie literară corespunde exigențelor patronului spiritual al Institutului și că nu îl dezamăgim pe A. Philippide care afirma în anul 1906: „*Aici trebuie, ca la toate celea, om de meserie, pe care să-l fi învățat întâi profesorul carte și care apoi să-și fi dat el singur osteneala, nu cetind critici, ci istorii literare și literaturi de tot felul de limbi, și vechi și nouă. Aici trebuie, apoi, om cu cumpăt, care să acorde acelaș interes tuturor manifestărilor activității intelectuale, iar nu numai acelora care nu i-ar conveni lui, din vreun punct oarecare de vedere. (...) Noi, iștialalți, putem alege și zvârli, istoricul literar trebuie să cetească tot, cu răbdare îngerească. De vor fi bune ori rele, frumoase ori urâte, produsele literare înregistrate de istoric sunt pentru acesta numai niște manifestări ale naturii, care trebuiesc pricepute, nu lăudate, nici batjocorite. (...) Aici trebuie, în sfârșit, un om care să pună o stavilă criticei pătimașe și să arate odată ce vrea să zică, într-adevăr, o istorie literară*” (A. Philippide, *Istoria și critica literară. Un raport asupra Catedrei de istoria literaturii române de la Universitatea din Iași*, în „Viața românească”, I, 1906, nr. 1, p. 38–45).

Departamentul de etnologie

Adina Hulubaș*

Istoria preocupărilor de etnologie în Institutul de Filologie Română „A. Philippide” este sinonimă cu activitatea profesorului Ion H. Ciubotaru. La momentul angajării sale în anul 1968, în instituția academică se lucra deja la *Dicționarul Limbii Române (DLR)* și *Atlasul Lingvistic Român pe regiuni: Moldova și Bucovina (NALR)*, iar alte două lucrări se includeau la acea oră în planul de cercetare: *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* și *Tezaurul toponimic al României: Moldova și Bucovina*. Totuși, Memoriul adresat Ministerului Instrucțiunii Publice, la 14 septembrie 1926, redactat de G. Pascu și contrasemnat de A. Philippide, a așezat de la bun început domeniul culturii tradiționale între obiectivele științifice ale Institutului de Filologie Română „A. Philippide”:

Art. 2. Scopul Institutului este studierea tuturor produselor sufletești ale poporului românesc de pretutindeni, în primul rând limba, civilizația morală și cea materială (Statutele se găsesc în Arhivele Naționale, Iași, fondul Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Litere, dos. 1/1934, f. 46–48). Acest lucru avea să se împlinească abia în anul 1970, când profesorul a terminat de redactat *Chestionarul folcloric și etnografic general* și l-a expediat în 1800 de sate ale Moldovei prin sprijinul acordat de savantul Petru Caraman, academicianul Cristofor Simionescu și de Iustin Moisescu, mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Dintre acestea, 580 s-au întors completate (chestionarul conține nouă capitole și 1175 de întrebări, plus anexe), iar etapa prospecțiunii a fost urmată de anchete directe în 528 de localități. Astfel, prin truda etnologului fondator, dar și a Luciei Berdan, a Luciei Cireș și a Silviei Ciubotaru, cu toții cercetători în departament, s-au

Dr. Adina Hulubaș

adunat peste 300 000 de documente etnofolclorice. Lor li se adaugă Fondul Petru Caraman, care conține culegeri personale în 11 caiete (920 de pagini) ce numără 649 de piese folclorice și materiale de la colaboratori, adunate în dosare ce totalizează 12 000 de pagini.

Publicarea materialelor arhivate a impus colaborarea cu etnomuzicologii Florin Bucescu și Viorel Bârleanu, care au semnat capitole distincte sau lucrări de sine stătătoare în seria *Caietelor Arhivei de Folclor*, tipărite între anii 1979 și 1990. Cele zece volume au provocat, pe de o parte, entuziasm specialiștilor din țară, iar pe de altă parte, au reușit să îndrepte percepția asupra spațiului etnografic al Moldovei prin punerea în circulație a numeroase date de teren inedite. Au fost atestate pentru prima oară în Moldova cântecul zorilor și al

---

*Cercetător științific II, dr., Departamentul de etnologie, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași

bradului, cunoscute anterior doar în Transilvania, Banat și Oltenia, textele de descântece și balade s-au remarcat prin arhaicitate și complexitate, ornamentele populare au fost grupate pe motive geomorfe, fitomorfe, zoomorfe și antropomorfe, iar studiul dedicat lor a așezat în context socio-ritual funcția țesăturilor. În genere, investigațiile au fructificat informații din spații mai puțin cercetate (evitând deci aglomerarea investigațiilor în Vrancea și Bucovina, unde reprezentanții școlii sociologice de la București, precum și alți cercetători obținuseră rezultate bine-cunoscute).

Continuitatea Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei se regăsește în publicarea seriei de *Tipologii și corpusuri de texte* (ca proiect fundamental al Academiei Române – Filiala Iași) și în anchetele de teren desfășurate, deopotrivă, în mediul rural și urban, ținând cont de faptul că orașele moldovenesti sunt în mare parte populate de țărani strămutați, începând cu anii '60.

Primul volum, ce duce mai departe efortul de valorificare a documentelor etno-folclorice din arhivă, a apărut în anul 2005, iar structura lui va deveni o constantă redacțională. *Folclorul medical din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, semnat de cercetătoarea Silvia Ciubotaru, are trei secțiuni menite să ușureze parcursul lecturii: studiul introductiv oferă cheile de interpretare a materialului inedit în contextul general al culturii populare, tipologia tematică organizează după principii moderne numeroasele practici și credințe populare, iar textele literare, transcrise de pe benzile de magnetofon, exemplifică la nivel poetic percepția magică a lumii în mediul rural. Aceeași cercetătoare publică în Colecția „Ethnos” a editurii universitare din Iași o nouă investigație complexă, de data aceasta a unor rituri din cadrul ciclului familial, ordonate după principiul sistemului tripartit ale riturilor de trecere (fundamentat de Arnold Van Gennep). *Obiceiuri nuptiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte* (2009) reprezintă primul volum din seria lucrărilor care își propun să clasifice și să interpreteze documentele privitoare la riturile de trecere, aflate în Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei. Proiectul inițiat de profesorul Ion H. Ciubotaru intenționează, la aproape 120 de ani de la contribuția fundamentală a lui Simeon Florea Marian, să identifice și să clarifice fiecare moment al ceremonialelor din cadrul obiceiurilor familiale. Scrutarea atentă a fenomenelor consemnate în spațiul etnocultural moldovenesc este însoțită de raportări firești la

datini și practici similare din celelalte regiuni ale țării.

„Trilogia vieții” s-a completat prin publicarea volumului dedicat obiceiurilor asociate nașterii (Adina Hulubaș, *Obiceiuri de naștere din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 416 p., distins cu Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române) și a lucrării semnate de profesorul Ion H. Ciubotaru, *Obiceiurile funebre din Moldova în context național*, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în anul 2014. Lucrarea însumează aproape 800 de pagini și plasează regiunea Moldovei în punctul focal al unei perspective ambițioase. Analiza etnologică se desfășoară pe verticală, cu informații ce pornesc încă din zorii civilizației umane. Practicile actuale sunt prezentate ca ecouri târzii ale unui ansamblu de rituri funerare complexe.

În anul 2017, Silvia Ciubotaru a publicat masiva lucrare intitulată *Obiceiuri agrare din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, adăugând astfel o nouă contribuție importantă pentru cunoașterea culturii tradiționale din Moldova. Același demers, de valorificare a datelor din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, va cuprinde volumul Ioanei Repciuc, *Credințe și practici rituale din ciclul obiceiurilor de iarnă din Moldova*, cu o coordonată similară tipologizantă și *Arhitectura țărănească din Moldova*, elaborat de autoarea acestui articol.

Dezideratul comparativismului, al cărui susținător ardent a fost B.P. Hasdeu încă de la începuturile cercetărilor folclorice sub patronajul Academiei Române, a constituit o metodă de lucru constantă în lucrările savantului Petru Caraman, iar discipolul său, Ion H. Ciubotaru a valorificat, de asemenea, în lucrările personale beneficiile acestui tip de analiză amplă și a influențat în acest sens lucrările coordonate de-a lungul timpului.

Lista de publicații a profesorului cuprinde, de fapt, numeroase alte volume, dintre care mai menționăm trilogia *Catolicii din Moldova. Universul culturii tradiționale*, distinsă în anul 2007 cu *Premio Internazionale di Studi Demoetnoantropologici „Giuseppe Pitre – Salvatore S. Marino”* din Palermo și Premiul „Simion Florea Marian” al Academiei Române. Alături de editarea moștenirii științifice a savantului Petru Caraman, opera și activitatea de cercetare a lui Ion H. Ciubotaru reprezintă fără îndoială un etalon pentru viitorul Departamentului de etnologie.

Programul de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” – oportunitatea unui proiect de cunoaștere istorică*

Anatol Petrencu**

Mult stimat domnule academician Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, Stimați academicieni, Onorată asistență,

Aduc sincere mulțumiri conducerii Academiei Române, domnului academician Victor Spinei pentru această frumoasă ocazie de a vorbi despre Programul de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953”¹ și de a prezenta primele rezultate științifice, înregistrate de echipele de cercetători, angajate în implementarea Programului și, în mod special, despre colecția de volume „Arhivele memoriei”².

În urma semnării Tratatului de neagresiune și a Protocolului adițional secret cu Germania (pe 23 august 1939), Uniunea Sovietică a răpit teritoriile românești: Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, mai multe insule de la gurile Dunării (pe 28 iunie 1940). În primul an de ocupație sovietică (iunie 1940–iunie 1941), populația Basarabiei a suportat practicile ingineriei sociale, experimentate de-a lungul anilor de bolșevici în U.R.S.S.: exproprierea proprietății private, naționalizarea pământului, băncilor, mijloacelor de transport, dar și represiunile politice ale persoanelor cu viziuni antisovietice sau doar

bănuite de acest fapt. În noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, autoritățile bolșevice au organizat primul val de deportare în masă a basarabenilor în regiunile orientale ale Uniunii Sovietice; au fost urcați în trenuri de marfă și duși în Siberia sau în Kazahstanul de Nord peste 22 000 de oameni³.

A urmat războiul germano-sovietic, timp în care Basarabia s-a aflat în componența României. În primăvara-vara anului 1944, teritoriile românești, răpite în 1940 de autoritățile sovietice, au fost recucerite. La 16 martie 1944, forțele militare ale Frontului Doi Ucrainean (comandant, mareșal al U.R.S.S. Ivan S. Konev) au ajuns la Nistru – frontiera de stat a României. În pofida rezistenței opuse de ostașii români, alături de cei germani, în următoarele trei zile trupele sovietice au cucerit Soroca și încă 40 de localități basarabene. La 26 martie 1944, Armata Roșie a ajuns la Prut, luând sub control localitățile Otaci, Drochia, Râșcani, Florești, Bălți, după care înaintarea trupelor sovietice a încetat. Pe teritoriul ocupat de trupele armate sovietice, populația locală a fost constrânsă să furnizeze provizii, fapt care a generat o serioasă penurie de produse alimentare (august 1944). Basarabenii au fost mobilizați la munci primejdioase vieții și sănătății lor: în condițiile bombardamentelor, au fost forțați să restabilească căile ferate Râbnîța-Florești și Bălți-Edineț,

*Comunicare susținută la manifestarea consacrată comemorării victimelor deportărilor staliniste din Basarabia și Bucovina de Nord cu prezentarea rezultatelor proiectului de cercetare „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” (4 iulie 2017, Aula Academiei Române)

** Prof. univ., dr. hab., directorul Centrului de Excelență al Institutului de Istorie Socială „ProMemoria”, Universitatea de Stat din Moldova

să curețe Prutul de „*munți de cadavre, ce împiedicau curgerea apei*”⁴. În conformitate cu decizia Consiliului Comisarilor Poporului al R.S.S. Moldovenești (C.C.P. al R.S.S.M.) din 29 aprilie 1944, bărbați, femei și copii din raioanele Orhei, Susleni, Criuleni și Bravicea au fost mânați la anihilarea minelor instalate de forțele militare germane și române în retragere. Numai în raioanele Cornești și Ungheni au fost curățate 105 ha de teren minat pe care și-au găsit moartea sau au fost răniți 377 de persoane civile⁵. Basarabeni erau siliți să traverseze câmpul minat, formând un lanț viu. Nenorociții care călcau pe mine erau uciși sau grav răniți. Ultimii au fost împușcați de trupele Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD).

În aprilie 1944, linia frontului s-a stabilizat pe segmentul Ungheni-Orhei și la est spre Nistru. Pentru a se pregăti de ofensivă (viitoarea operațiune militară, numită de sovietici „Operațiunea Iași-Chișinău”), Înalțul Comandament sovietic a decis, la 5 mai 1944, să evacueze populația din zona frontului înspre nordul R.S.S. Moldovenești. Sub pretextul ocrotirii vieții oamenilor aflați în zona confruntării militare directe, trupele sovietice au forțat populația să plece în locuri neadaptate condițiilor de viață, impunându-i să îndure foame și lipsă de condiții sanitare, ceea ce a dus la o explozie a tifosului exantematic și, respectiv, la moartea a mii de oameni. Conform deciziei C.C.P. al R.S.S.M., din 8 mai 1944, populația din raioanele Ungheni, Cornești, Bravicea, Orhei, Susleni, Dubăsari, Slobozia și Criuleni urma să fie evacuată integral, iar din raioanele Fălești, Sângerei, Chiperceni, Grigoriopol și Tiraspol evacuată parțial. Conform surselor de arhivă au fost evacuate forțat 71 461 de familii, care numărau 263 777 de persoane⁶. Despre condițiile în care s-au produs aceste evacuări relatează unii supraviețuitori. Persoanele supuse evacuării s-au împotrivit care cum au putut. Și aceasta, deloc întâmplător: autoritățile comuniste nu au creat condiții pentru evacuarea oamenilor și nu exista siguranța că proprietățile lăsate în calea frontului vor fi ocrotite. Omițând multe abuzuri și decizii proaste ale guvernărilor sovietici, nu putem trece cu vederea lipsa condițiilor sanitare și de igienă, care au condiționat explozia tifosului exantematic (în iunie 1944, de această maladie erau afectate 4351 de persoane, iar câteva mii au murit)⁷.

La 20 august 1944, trupele sovietice au trecut în ofensivă, iar la sfârșitul lunii, reveniți la casele lor, oamenii nu-și puteau crede ochilor. Militarii sovie-

tici au curățat depozitele și beciurile de provizii, au scos uși și ferestre, au rupt garduri, toate acestea sub pretextul „necesităților de război”; „*într-o stare deplorabilă erau școlile, clădirile administrative, bisericile*”⁸.

Cercetările de arhivă indică asupra militarilor brigăzii motorizate nr. 56 a Armatei 52 ca autori ai unui șir de acțiuni violente și de vandalizare a locașurilor sfinte, case transformate în grajduri pentru cai, biserici vandalizate cu icoane găurite de gloanțe și călcate cu picioarele⁹.

La 23 august 1944, la București, regele Mihai I a anunțat ieșirea României din războiul împotriva statelor și popoarelor coaliției antihitleriste și a declarat război Germaniei. La 24 august 1944, trupele sovietice au cucerit orașul Chișinău – capitala R.S.S. Moldovenești. Acea zi a fost considerată de sovietici ca „*ziua eliberării Moldovei de sub cotronitorii fasciști germano-români*”¹⁰.

Operațiunea militară „Iași-Chișinău”, numită de istoriografia sovietică „*cea de-a șaptea lovitură stalinistă*”, s-a încheiat cu restabilirea regimului comunist în R.S.S. Moldovenească. Reprezentanții administrației sovietice au manifestat un comportament violent față de populația băștinașă, își dădeau aere de „eliberatori” și „victorioși”, mulți dintre ei, în stare de ebrietate, arestau și maltratau populația civilă, violau tinere și femei, își însușeau bunuri din proprietatea privată a gospodarilor etc. În acest context, puterea sovietică a realizat mobilizarea totală a bărbaților. Dacă până la venirea Armatei Roșii în localitățile rurale se înregistrau 343 000 de bărbați, în decembrie 1944 rămăseseră doar 77 719. Restul bărbaților – 265 281 – au fost mobilizați în felul următor: în Armata Roșie (Fronturile Doi și Trei Ucrainene) – 123 776 de persoane, în districtele militare Harkov, Odessa și Kiev – 91 978 de persoane, în NKVD – 378 de persoane, în unitățile militare dislocate la frontiera cu România – 966 de persoane. Restul bărbaților, de regulă de etnie găgăuzi, cehi, unguri, inclusiv români, au fost trimiși la întreprinderile de industrie grea din Federația Rusă sau la extras cărbune în minele din Donbass. A treia parte din cei mobilizați a fost trimisă la școli de meserii din cadrul uzinelor și fabricilor (*Fabrično-Zavodskie Školy, FZO* – rus.).

Bărbații mobilizați pe front (de multe ori tații cu feciorii, frați, rude), necunoscând limba rusă, fără instruire militară, au fost trimiși pe cele mai primejdioase sectoare ale Frontului de Est – Balaton (Ungaria), Königsberg sau Berlin (Germania) –

unde au servit drept carne de tun în operațiunile de ofensivă ale Armatei Sovietice. Circa 50 000 dintre cei mobilizați pe front nu s-au mai întors de pe câmpul de luptă. Pentru basarabeni însă războiul nu s-a încheiat la 9 mai 1945, odată cu capitularea necondiționată a Germaniei; ei au fost urcați în trenuri și duși să lupte împotriva Armatei Japoneze în Manciuria și Nordul Coreii, pentru satisfacerea ambițiilor politice ale regimului stalinist.

Politica administrației sovietice, instaurată odată cu comisariatele militare ale Fronturilor Doi și Trei Ucrainene în R.S.S. Moldovenească, a avut efecte dezastruoase pentru populația locală. Una dintre acestea a fost problema demografică: depopularea forțată a satelor de bărbați – principala forță de muncă din agricultură; decalajul bărbați-femei; natalitatea scăzută dramatic; tinerii trimiși pe șantierele Federației Ruse sau Ucrainei ca forță de muncă ieftină. În consecință, familii destrămate, populație înfricoșată și supusă rusificării din partea autorităților comuniste; administrație rusească, venită cu tot cu familii, stabilită în apartamentele confiscate de la proprietari. Rezistența basarabenilor față de ocupația sovietică a avut diferite forme: cazuri individuale de eschivare a bărbaților de la mobilizarea în rândurile Armatei Sovietice, structuri de rezistență armată¹¹. Subiectul rezistenței populației din R.S.S. Moldovenească față de instaurarea administrației sovietice în regiune merită dezvoltat prin studii complexe pentru a combate mitul despre „*entuziasmul populației locale față de eliberatorii sovietici*”.

În 1946–1947, autoritățile bolșevice au provocat fenomenul foametei, care a dus la moartea a 150 000–200 000 de oameni¹² (10% din populație), în special copii și bărbați.

În noaptea de 5 spre 6 iulie 1949, administrația sovietică a realizat al doilea val de deportare în masă, exilând în regiunile din Siberia și Kazahstan 11 293 de familii, ceea ce a constituit 35 796 persoane, dintre care 9864 – bărbați, 14 033 – femei și 11 033 copii¹³. Deportarea s-a realizat în mod secret, acțiunea avea codul „Operațiunea Iug (Sud)”, asemănător operațiunilor militare sovietice. În noaptea din 31 martie spre 1 aprilie 1951, regimul totalitar-comunist a organizat cel de-al treilea val de deportări în R.S.S. Moldovenească, acțiunea avea codul secret „Operațiunea Sever (Nord)”, în vizor erau membrii organizației confesionale „Martorii lui Iehova”. În contextul acestei operațiuni, au fost deportate forțat 711 de familii, respectiv – 2724 de persoane, dintre care 846 copii¹⁴.

În anii puterii sovietice, subiectele legate de-al Doilea Război Mondial (de exemplu, istoriografia sovietică și, parțial, cea postsovietică nu a recunoscut existența Protocolului adițional secret Molotov-Ribbentrop), multiplele fațete ale deportărilor și foametei provocate de regimul comunist de ocupație, nu au fost examinate din considerente politice. Regimul sovietic a impus societății o viziune deformată despre perioada regimului totalitar-comunist. Istoria relatată prin fapte incontestabile, documente din arhiva organelor de represiune sovietică și mărturiile de istorie orală ale celor care au cunoscut personal politica regimului totalitar-comunist a fost interzisă sau marginalizată în spațiul public, iar cercetările echidistante privind mărturiile victimelor epocii totalitare erau catalogate ca „denigrare” a trecutului Partidului Comunist sau conducerii Uniunii Sovietice¹⁵. După impunerea mecanismelor de represiune asupra cetățenilor proprii, statul sovietic a promovat politica de anihilare a memoriei sociale, inclusiv în cazul R.S.S. Moldovenești.

Problemele istoriei societății sovietice, înțelese ca una totalitară prin excelență, rămân actuale pentru societatea din Republica Moldova. Falsificarea sau manipulările de sorginte ideologică, aplicate surselor de cunoaștere a istoriei, au fost întreținute de organele politice și administrative decenii la rând. Abia în anii restructurării, promovate de Mihail Gorbaciov, intelectualii, inclusiv istoricii, au reușit să pătrundă în arhivele NKVD sau arhivele secrete ale PCUS și, astfel, să cerceteze dosarele referitoare la crimele comise de autoritățile regimului comunist: condamnări politice, deportări în masă, foamete, desproprietărire, rusificare etc. În acest context, istoricii basarabeni au publicat colecții de documente prohibite de istoriografia sovietică¹⁶, inclusiv documente referitoare la politica de organizare a deportărilor în masă din R.S.S. Moldovenească (1941, 1949 și 1951). La finele secolului al XX-lea și în primele decenii ale secolului al XXI-lea, cercetătorii în domeniu și supraviețuitorii gulagului au publicat noi culegeri de documente, studii, memorii.

În pofida unor impedimente în accesul liber la documentele de arhivă, reminiscențe ale vechiului regim, totuși colegii noștri au reușit să depisteze, să publice și să comenteze seturi de documente referitoare la dispozițiile organelor de stat, centrale și republicane, la ordinele secrete de pregătire a deportărilor în masă, la alcătuirea listelor celor deportați, la dresarea dosarelor.¹⁷ Colecțiile de documente

publicate însă poartă pecetea organelor represive, care au imprimat în acele documente punctul de vedere al autorităților comuniste. Mărturisirile din timpul interogatoriilor deseori erau făcute sub presiunea amenințărilor, înfricoșării celor cercetați, torturării prin înfometare, însetare sau bătaii. Deci, documentele de arhivă exprimă o parte a realității de atunci. Aceste documente au fost deja comentate în cadrul culegerilor de documente sau examinate în studii¹⁸.

Un rol important îl au memoriile publicate de supraviețuitorii gulagului¹⁹. Totuși, sunt sute de oameni care au trecut prin experiența deportărilor, iar mărturiile lor sunt de neprețuit pentru întregirea contextului general al dramei basarabenilor.

Cercetările privind istoriografia regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească a înregistrat un parcurs incipient și fragmentar privind valorificarea memoriei victimelor administrației sovietice instaurate în spațiul pruto-nistean²⁰. În acest context, mediul academic și societatea civilă din Republica Moldova și-au îndreptat atenția asupra oportunităților de recuperare a mărturiilor de istorie orală privind perioada regimului totalitar-comunist în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953 în R.S.S. Moldovenească. Astfel, în 2014, Centrul de Excelență al Institutului de Istorie Socială „ProMemoria” din cadrul Universității de Stat din Moldova a inițiat un proiect de cercetare, cu suportul financiar al Academiei de Științe a Moldovei, în vederea realizării Programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească (anii 1940–1941, 1944–1953)”. În perioada 2015–2018, Programul de Stat este implementat de cercetători din centrele de cercetare de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, Muzeul Național de Istorie a Moldovei și Institutul de Studii Enciclopedice al A.Ș.M. Scopul principal al Programului de stat este recuperarea și cercetarea istorică a memoriei colective privind perioada de instaurare și constituire a regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953 (represiuni politice, foamete provocată, deportări și muncă forțată, colectivizare) prin colectarea și digitalizarea mărturiilor, interviurilor, prin valorificarea științifică, publicarea și punerea lor în discuție în mijloacele de informare în masă. Programul de stat prevede desfășurarea unui plan de acțiuni cu potențial

de stimulare a procesului de democratizare a societății prin reflecții și prin interpretări formulate despre fenomenul totalitar, favorizarea accesului la spațiul public pentru persoanele anterior discriminate, aceasta fiind o excelentă ocazie de a le da cuvântul și a fi ascultați, creându-se condiții la nivel de comunități de valorificare a acestor cunoștințe și de participare activă a lor la scrierea istoriei.

Obiectivele propuse de Programul de stat vizează: colectarea și digitalizarea memoriilor victimelor și martorilor instaurării regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953; cercetarea, publicarea memoriilor și studiilor referitoare la memoria primilor ani de ocupație sovietică și etapele instaurării regimului totalitar în R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953 – represiuni, deportări, colectivizare, muncă forțată, foamete provocată; conjugarea experienței acumulate de cercetătorii din România și Republica Moldova în procesul de cercetare și valorificare istorică a memoriei victimelor regimului totalitar stalinist în Basarabia; informarea opiniei publice și difuzarea rezultatelor cercetărilor istorice prin publicații și mese rotunde, conferințe științifice, expoziție tematică; extinderea și împărtășirea experienței de valorificare a memoriei colective prin elaborarea de materiale-suport, instrucții pentru corpul didactic etc.

Prin activitățile desfășurate, Programul de stat continuă să promoveze și să realizeze în practică un domeniu nou pentru mediul științific din Republica Moldova. Cercetarea trecutului totalitar are implicații fundamentale și prezintă un element important în devenirea societății aflate în proces de democratizare. Memoria victimelor regimului totalitar-comunist, abordată prin metodele istoriei orale, susținute de metodele observației participative și metoda etnografică, cercetările documentelor de arhivă și studiul mărturiilor, actelor din arhivele de familie oferă noi perspective și elucidează multiple aspecte ale istoriei regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească, îndeamnă la reflectare și luare de atitudine față de trecutul totalitar.

La sfârșitul anului 2016 au fost scoase de sub tipar primele trei volume din colecția Programului de stat „Arhivele memoriei”, iar la mijlocul anului 2017 a văzut lumina tiparului un nou volum, coordonat de dr. Elena Postică²¹. Mărturiile persoanelor condamnate la represiune politică, foamete, deportare, colectivizare sau rusificare forțată din partea statului sovietic între anii 1940–1941 și 1944–1953

prezintă surse relevante cu valoare de document istoric în cunoașterea cauzelor, formelor de manifestare și a consecințelor fenomenului totalitar în societatea din Republica Moldova.

Memoriile supraviețuitorilor gulagului sunt importante prin existența lor. Ca un mozaic, în care mici bucățele sunt aranjate una lângă alta și creează un tablou, mărturiile supraviețuitorilor reflectă trăiri personale irepetabile care au valoare de sursă istorică pentru cunoașterea fenomenului totalitar. Recuperate și readuse în spațiul public prin publicarea seriei de volume „Arhivele memoriei”, acestea reconstituie istoria basarabenilor în anii ocupației sovietice.

Mărturiile supraviețuitorilor relevă informații importante referitoare la identitatea, statutul social și starea economică a familiilor înainte de instaurarea administrației sovietice. Memoriile despre arestarea și „ridicarea” persoanelor care urmau a fi deportate completează tabloul propriu-zis al regimului totalitar-comunist. Din amintirile Marinei Acopyani (până la căsătorie, Holban), aflăm că „militarii sovietici au venit noaptea, înainte de zori, când toți oamenii dormeau. Îmi amintesc lătratul câinilor și zgomotul mașinii. Ce, știam eu oare atunci [ceva] despre mașini? A fost un camion mare, cu roți mari. Mama avea vârsta de 36 de ani. Era o femeie tânără, aptă de muncă. Când au venit să ne ridice, mama a leșinat. Soldații au intrat brusc în casă și imediat au început percheziția. Au fost luate documente, fotografii, ei căutau pretutindeni, totul fusese răscolit. Probabil, părinții au pus ceva de o parte, dar [în astfel de

condiții] mama nu-și putea aminti ce și unde a pus. Mama a leșinat”²².

În memoria oamenilor a rămas pentru totdeauna modul în care au fost transportați în Siberia și nordul Kazahstanului: autoritățile i-au tratat ca „dușmani ai poporului”, au fost lăsați fără hrană și apă la timp, nu au existat condiții sanitare elementare. Acele trenuri pot fi numite „ale morții”: „*Drumul a fost un chin. În vagon era foarte multă lume – copii, bătrâni. Hrană nu ne dădeau decât niște leoarcă, balanda, o dată în 24 de ore. Unii oameni aveau produse alimentare cu ei, dar nu aveau unde găti [mâncarea]. Nu știu cine mai putea fi așa chinuit, cum am fost noi. Viața omului așa este: dacă ți-e foame să mănânci și apă să bei, când ți-e sete. Doamne ferește ce a fost! Unii au murit, femeile leșinau. În tren erau păduchi, iar mama avea un pieptene cumpărat la țigani și ne pieptăna cu el, păduchii cădeau în tărâță. Toate necesitățile le făceam în vagon...*”²³

Locurile unde au fost deportați, încăperile pentru trai, supraviețuirea în iarna anilor 1949–1950, atitudinea localnicilor și a autorităților față de noii veniți, condițiile de muncă, hrana, îmbrăcămintea, atenuarea regimului de reședință forțată, după moartea lui Iosif Stalin, și, în sfârșit, eliberarea din gulag, revenirea acasă și dificultățile de reintegrare în societate după revenirea la locurile de baștină, toate acestea constituie subiecte deosebit de importante și relevante în elucidarea istoriei deportărilor staliniste.

Exprimăm convingerea noastră că rezultatele științifice obținute realizate în cadrul Programului

de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” reprezintă o contribuție inedită în domeniul științei istorice pentru cunoașterea fenomenului totalitarismelor.

Note

¹ Programul de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953” a fost elaborat de Centrul de Excelență al Institutului de Istorie Socială „ProMemoria” din cadrul Universității de Stat din Moldova, în mai 2014, și aprobat de Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică din cadrul Academiei de Științe a Moldovei (înscris în Registrul de Stat al proiectelor din sfera științei și inovării cu cifrul 15.857.06.02F prin Hotărârea Consiliului Suprem nr. 101 din 30 aprilie 2015). Programul de stat este implementat în cadrul a două etape: 2015–2016; 2017–2018.

² Colecția de volume *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz*, editori: Ludmila D. Cojocaru, Elena Postică, Lidia Pădureac, vol. I–III, Chișinău: Ed. Balacron, 2016.

³ V. Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy. 1940–1950-e gg. [Pagini dificile din istoria Moldovei. 1940–1950]*, Moscova: Ed. Terra, 1994, p. 25.

⁴ V. Beniuk, *Totalitarism kak real'nost': istoriko-politologiceskoe issledovanie na primere poslevoennoj Moldovy [Totalitarismul ca realitate: studiu istorico-politologic. Exemplul Moldovei postbelice]*, Chișinău: Ed. USM, 1998, s. 37.

⁵ *Ibidem*, s. 38.

⁶ *Ibidem*, s. 39.

⁷ *Ibidem*, s. 42.

⁸ *Ibidem*, s. 43. La fel vezi: Efim Șalin, *Vremurile în care am trăit*, Iași: Ed. Ștef, 2016, p. 47.

⁹ V. Beniuk, *op. cit.*, p. 45.

¹⁰ *Istoria R.S.S. Moldovenești*, redactor responsabil – S.P. Trapeznikov, vol. II, Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1970, p. 523.

¹¹ I. Țurcanu, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupației sovietice. 1944–1953*, Chișinău: Ed. Prut Internațional, 2000, p. 75; Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia. 1944–1950*, Chișinău: Ed. Știința, 1997, p. 72.

¹² A. Țăranu, M. Gribincea, *Victimele foametei: câte au fost?* În: *Fărăma cea de pâine*, Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1990, p. 90.

¹³ V. Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy...*, p. 42.

¹⁴ N. Fuștei, *Persecutarea organizației religioase „Martorii lui Iehova”. Operația „Sever” (1951) în RSSM*, Chișinău: Ed. Cuvântul-ABC, 2013, p. 102.

¹⁵ A.G. Morari, *Pravda protiv vymysla. Kritika burjuaznyh koncepcij pretvorenia v jizni leninskoj nacional'noj politiki KPSS v Moldavskoj SSR [Adevărul împotriva minciunii. Critica concepțiilor burgheze privind implementarea politicii naționale a PCUS în R.S.S. Moldovenească]*, Chișinău: Ed. Cartea Moldovenească, 1977. Ulterior, după dispariția U.R.S.S.-ului, autorul acestei cărți, profesorul Anton Moraru, s-a dezis public de afirmațiile publicate în anii regimului sovietic.

¹⁶ V. Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy. 1940–1950-e gg...*

¹⁷ Al. Moraru (editor), *Victimele terorii comuniste în Basarabia. Rezistență ocupanților, arestări, torturi, întemnițări, uciși. Documente secrete sovietice, 1944–1954*, vol. I, Chișinău: Ed. Iulian, 2010; Idem. *Basarabia antisovietică. Documente privind rezistența națională, blestemul deportărilor și al „justiției” staliniste*, Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009; „Operațiunea Română” din RASS Moldovenească în Marea Teroare stalinistă: 1937–1938 (editor dr. Mihai Tașcă), Chișinău: Ed. Serebia, 2014; etc.

¹⁸ V. Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești. 1940–1950*, Moscova: Ed. Rosspen, 2006; *Moldovenii sub teroarea bolșevică. Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova*, Chișinău: Ed. Serebia, 2010; Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia. 1940–1941, 1944–1956*, Chișinău: Ed. Pontos, 2013 etc.

¹⁹ Pentru o bibliografie desfășurată a memorialisticii și memoriilor deportaților vezi: *Românii în gulag. Memorii, mărturii, documente* (editori: Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac), vol. I, Chișinău: Ed. Balacron, 2014, p. 305–318.

²⁰ Mai detaliat vezi: Ludmila D. Cojocaru, *Deportările staliniste – o traumă a memoriei românilor basarabeni*. În: *Românii în gulag. Memorii, mărturii, documente...*, vol. I, p. 319 și urm.

²¹ Elena Postică (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, vol. II, tom II, Chișinău: Ed. Balacron, 2016.

²² Marina Akopyani: *Deocamdată, justiția nu s-a copt...* În: Ludmila D. Cojocaru (editor), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, vol. I, tom. 1, p. 131.

²³ P. Curoș: *Când ne-au deportat, plânga tot satul*. În: *Ibidem*, p. 281.

Ce ne poate spune astăzi proiectul Cercetarea memoriei represiunilor staliniste în Basarabia*

Virgiliu Bîrlădeanu**

La două decenii și jumătate de la declararea independenței, cercetarea complexă și sistematică a memoriei trecutului totalitar în Republica Moldova rămâne un deziderat al decomunizării și democratizării. Decomunizarea deplină și ireversibilă a fost pentru clasa politică un test al devenirii democratice, rămas neatins până în prezent. Ca urmare, în Republica Moldova s-a edificat o structură politico-instituțională hibridă, caracteristică societăților post-sovietice, care a determinat în mod ciclic nostalgia și salturi îndărăt, sporind distanța și multiplicând discrepanțele dintre comunitățile concurente ale memoriei. În aceeași manieră, de la o guvernare la alta, clasa politică și-a elaborat o strategie oportunistă, preferând să treacă cu tăcerea teme grave ale trecutului și, mai curând, fiind interesată să-și „cârpească” propriile mitologii.

Profesia istoricului în Republica Moldova, până acum câțiva ani, prin accesul restricționat la arhivele sovietice, împreună cu insuficiența resurselor alocate cercetărilor istorice și editării lor, a continuat să fie înțeleasă de demnitarilor de stat doar ca o funcție ce trebuia să susțină și să legitimizeze „linia partidului” aflat la guvernare, istoricii fiind adesea sfătuiți să nu tulbure liniștea nomenclaturii (post)sovietice („să nu răscrolească trecutul”) și să nu provoace răzburarea victimelor.

Instituțiile statului post-totalitar, prin acțiunile lor, de fapt, sugerau ideea că nu-și vor trăda servitori, chiar dacă este vorba de perioada regimului totalitar-comunist, acceptând, în fond, doar discuția des-

pre recunoașterea formală și compensarea parțială a costului averilor confiscate. În aceste condiții, aprecierea nedocumentată, arbitrară sau tendențioasă a perioadei regimului totalitar-comunist și-a lăsat amprenta asupra interpretărilor, afectând în mod direct memoria, starea și statutul victimelor care, în mare parte, au ales să-și păstreze în tăcere amintirile și durerea.

Teroarea stalinistă, de fapt, a făcut parte din sistemul totalitar sovietic focalizat pe exterminarea societății civile și controlul total al modului și capacității de cugetare a oamenilor.

Politică represivă a statului sovietic țintea grupurile de populație predefinite ca „dușmani de clasă” sau „dușmani ai poporului”. Prin urmare, cele mai grave forme de violență au fost aplicate părții active a societății, părții cu cel mai mare potențial de rezistență – intelectualii, membrii partidelor politice, clerul, militarii, funcționarii publici. Mai mult, represiunile staliniste s-au extins și pe principiul de rudenie, fiind reprimată familia întregi de la sugari până la bătrâni, pentru a le elimina statutul social, influența publică și culturală.

Memoria și experiența istorică ne obligă să ne reamintim în mod constant și să reflectăm asupra trecutului totalitar, istoria represiunilor comuniste și a rezistenței anticomuniste în diversele și variatele ei forme fiind parte din memoria și istoria comună a românilor. Atât timp cât mai sunt în viață supraviețuitorii represiunilor comuniste, ai foamei provocate și deportărilor în masă, avem datoria să le

---

*Comunicare susținută la manifestarea consacrată comemorării victimelor deportărilor staliniste din Basarabia și Bucovina de Nord cu prezentarea rezultatelor proiectului de cercetare „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” (4 iulie 2017, Aula Academiei Române)

** Conf. univ., dr., secretarul științific al Programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”

cunoaștem, să le valorificăm și să le evocăm experiența de viață prin cercetări, publicații, dar și prin relatări în presă, întâlniri și discuții.

„*Memoria colectivă*, în viziunea lui Maurice Halbwachs, nu este o metaforă, ci o realitate socială, transmisă și susținută prin eforturile conștiinței și prin instituțiile grupului”.¹ În investigațiile interferențelor dintre memorie și istorie, Halbwachs consemna că memoria colectivă este trecutul activ care formulează identități.

Proiectul de valorificare a memoriei deportărilor în R.S.S. Moldovenească a fost conceput, în primul rând, ca un proiect de istorie orală, invocând „*funcția primordială a memoriei – aceea de recuperare*”². Cercetările realizate în cadrul Programului de stat, prin lărgirea fundamentelor teoretice și modernizarea instrumentelor de investigație, au integrat memoriile victimelor regimului totalitar-comunist în categoria surselor de valoare documentară, conferind cercetărilor o dimensiune mai complexă și mai convingătoare în reflectarea perioadei istorice și a mecanismelor de sovietizare, în mod special, a represaliilor politice, foametei provocate, colectivizării și deportărilor în masă, pentru a elucida esența regimului de ocupație și, astfel, a-i condamna actele de genocid săvârșite. Studiile de teren au presupus interviuri semistructurate, dar și colectarea de fotografii, acte din arhiva personală, materiale însoțite de studii colaterale și suplimentare ale literaturii și documentelor de arhivă care, în mod implicit, validează demersul investigațiilor realizate.

De la primele colecții publicate,³ s-a consemnat faptul că toate cazurile, luate împreună, sunt dovada rezistenței populației băștinașe față de ostilitatea regimului față de proprietatea privată, libertatea gândirii, muncii oneste, demnitatea umană, iar diversitatea temelor abordate în interviuri oferă unghiuri noi de vedere pentru specialiștii preocupați de studierea totalitarismului, cercetarea aspectelor de cotidian, studii de gen sau cei interesați de investigarea problemei identitare și strategiilor de comunicare în comunism.⁴

Amințirile băștinașilor scot din anonimat împrejurări, trăiri și emoții rareori împărtășite celor din jur, mai ales, într-o manieră publică.⁵ Astfel, pentru a obține imagini complexe ale unei epoci istorice, cercetările memoriei victimelor represiunilor și deportărilor staliniste din R.S.S. Moldovenească în cadrul Programului de stat au extins limitele cronologice ale narațiunilor, reconstituirile biografice

înglobând amintiri „de până la deportare” și „după revenirea la baștină”. Această extindere s-a realizat prin includerea unei grile de întrebări suplimentare, menite să arunce lumină dincolo de momentele de intensitate traumatizantă și de suferință. A fost încurajat genul de amintiri despre viața cotidiană, școlarizare, condiții sanitare, relația cu băștinașii, interacțiunea cu instituțiile puterii, restabilirea legăturii cu rudele, păstrarea tradițiilor și solidarității identitare în perioada aflării în exil. Astfel, textele narațiunilor prezintă deportările staliniste într-un complex cronologic și evenimential mai larg și conțin informații despre cotidianul, credințele, tradițiile, idealurile, atitudinile din perioada interbelică, apoi din toată perioada de ocupație și sovietizare forțată a Basarabiei.

Sensibilitatea emoțională a memoriei deportaților în textele interviurilor este transmisă prin noțiuni de maximă intensitate (frică, speranță, credință, sacrificiu, umilință, bucurie, trădare). Evenimentele care au fost trăite cu maximă suferință – în cazuri mai rare, cele de fericire – sunt evidențiate de martori prin redarea repetată a emoțiilor („*am plâns tot timpul*”, „*nu credeam că suntem eliberați*”).⁶ Memoria afectivă a acestor oameni este marcată până azi de sentimentul fricii. Frica a fost inoculată în conștiința basarabenilor continuu, de la modul barbar de a tăbări asupra gospodăriilor în noaptea ridicării (arme, injurii, violență), adresarea agresivă față de membrii familiilor incluse pe lista deportării, violența aplicată față de femei, bătrâni, copii și continuând cu supravegherea foștilor „*dușmani ai poporului*” („*îmi era frică tot timpul*”, „*ei aveau semne prin care știau că noi suntem din deportați*”, „*frica de a fi excluși de la studii*”), frica de a vorbi despre propriul trecut și, mai grav, de a vorbi despre caracterul sistemului totalitar-represiv al regimului care a luat viața și a spulberat destinele zecilor de mii de români basarabeni.

Umlința este o latură emotivă a traumei, relevată în memoriile deportaților cu privire la depozitarea de proprietate privată și marginalizare, accesul extrem de limitat la resurse, condițiile sanitare mizerabile din timpul drumului, foamea și cerșitul în condițiile deportării, îmbrăcămintea sumară.⁷

Locurile de deportare „pe vecie” a basarabenilor sunt menționate în mărturiile ca un loc străin, neprietenos, necunoscut („*surghiun*”, „*siberii de gheață*”), geografia Uniunii Sovietice, fiind învățată pe viu cu ochi de copii speriați printre gratiile ferestricii

vagonului de marfă („*aceștia-s munții Ural*”, „*am văzut Volga*”, „*se zăreau cătune rusești*”, „*am fost pe râul Irtyș*”).⁸

Speranța întoarcerii a fost printre principalii factorii care, în condiții vitrege, a alinat trauma deportării (gândul de a „*apuca timpul ista [al dreptății]*”, „*noi știam că suntem pe veci, dar speram...*”). Așa cum relevă memoriile colectate, basarabenii nu s-au împăcat cu situația de a fi deportați și lipsiți de tot ce aveau moștenit, deși viața pentru ei a fost o luptă și un sacrificiu continuu. Prin munca istovitoare depusă pentru a rămâne „*gospodari*” – statut social revendicat cu greu, chiar și după revenirea acasă – majoritatea familiilor au luat viața de la capăt de câteva ori („*am venit de acolo – am fost în greutăți mari; am venit de la greu și aici era și mai greu!*”).

În contrast cu imaginea „străiniei”, consemnăm în memoriile deportaților imaginile baștinei și ale casei părintești. Mențiunea lor frecventă în memorii punctează conținutul tuturor amintirilor înregistrate, lăsând impresia unei vieți trăite paralel în două lumi: cea reală – a deportării și cea imaginară – a baștinei. Aceste trăiri s-au manifestat în cele mai diferite moduri, locuri comune ale tuturor amintirilor sunt ancorările în calendarul și modul de viață de acasă: respectarea timpului sacru al sărbătorilor de acasă („*azi la noi în sat e Crăciunul*”, „*azi e Paștele*”), celebrarea identității localității natale („*dacă era*

hramul satului la cineva, chemau în ospeție și serbau”), respectarea tradițiilor de botez, nunți, înmormântări.⁹ Un exemplu elocvent de solidaritate îl găsim în ajutorul acordat conaționalilor, în pofida tuturor interdicțiilor, pentru a boteza și a cununa copiii. De fapt, trăirile religioase sunt dimensiunea constantă a amintirilor, reflectând resorturile capacității de rezistență și de supraviețuire.

Pentru multe familii, așa cum relatează istoriile mărturisite, legea obiceiului era mai presus de orice lege sovietică, iar atitudinile și comportamentele se formau în dimensiunea valorilor de acasă („*la noi, când se merge la cununie, se calcă pe covoraș [...], așa și eu m-am cununat [în deportare], așa e după lege*”¹⁰). Sunt la fel de impresionante relatările despre petrecerea sărbătorilor de Sfintele Paști („*făceam pască*”, „*o sfințeau cu roua răsăritului de soare*”). Lipsa bisericilor, mai bine zis distrugerea și interzicerea acestor locașuri, a provocat dileme și retrairi dureroase în memoriile celor deportați. Decesul celor apropiați era însoțit de impedimente în respectarea tradițiilor prin înmormântarea în cimitire improvizate sau în cimitirele altor comunități confesionale, iar condițiile climaterice grele au determinat înmormântări amânate, înhumări peste alți defuncți sau, în unele cazuri, abandonarea cadavrelor în pădure.¹¹

Cifra exactă a persoanelor supuse deportărilor din perioada sovietică nu este cunoscută până în

Basarabeni deportați la tăiat pădure în localitatea Lesnaja Jurga, raionul Jurginsk, regiunea Tjumen, 1949
Studiu de caz Nina Lupașcu, deportată din satul Trușeni

*Femei deportate în 1949 din sudul Basarabiei,
muncind la defrișarea pădurii în RASS Bureat-Mongolia
Studiul de caz Ilie Șupac, originar din satul Tvardița, raionul Ceadâr-Lunga*

prezent. Istoricii, în aceste cazuri, operează cu datele organelor sovietice de represiune, care au dus evidența exclusiv pe durata operațiilor desfășurate. În afara listelor au rămas copiii născuți în drum spre locul dislocărilor și pe întreg parcursul deportării. Lipsesc din liste persoanele care au fost nevoite să plece în locurile de deportări, pentru a-și reuni familiile.¹² La fel, nu este cunoscut numărul familiilor care s-au întors la baștină și, probabil, nu vom putea cunoaște vreodată câți basarabeni s-au stins din viață în locurile deportării sau în drum spre locurile detenției. Mai mult, după eliberare, numeroase familii au fost impuse să se așeze cu traiul în afara baștinei, alegându-și locuri de reședință cât mai aproape posibil – în satele din Ucraina, situate în imediata vecinătate a Moldovei. O parte dintre persoanele deportate a fost nevoită să rămână în continuare pe meleaguri străine.¹³ Pe parcursul cercetărilor, s-au făcut importante determinări privitoare la soarta conaționalilor deportați în perioada regimului comunist, volumele *Arhivele memoriei* conținând informații inedite care extind fondul documentar al cercetărilor, dar și numeroase precizări și complementări la volumele *Cartea memoriei*¹⁴.

Cercetătorii antrenați în studiile de teren de istorie orală au observat că memoriile deportaților au constituit un vehicul cultural complex de transmitere a emoțiilor trăite. Oamenii care au avut această experiență dramatică nu-și pot relata memoriile fără

emoții și fără părtinire. Totuși, dincolo de atitudinile subiective, partizane sau contradictorii, s-a subliniat, însă, responsabilitatea manifestată de fiecare dintre intervievați pentru trăirile împărtășite („*Eu vă spun cum o fost! Eu țin minte!*”, „*Eu nu pot uita și țin minte, ca azi!*”), cât și eforturile de a găsi înțelegerea interviuatorilor: „*Știți, a murit un bătrân la noi în vagon și, cum mergea trenul – că era vara –, ca să nu se împrută, l-au legănat de două ori și l-au aruncat afară... Îmi fac cruce, așa a fost! Și-au bătut joc de lume.*”¹⁵

Victime ale regimului totalitar și martori ai multor evenimente istorice, mulți dintre intervievații noștri rămân și astăzi protagoniști activi ai proceselor renașterii naționale, condamnând deportările și regimul totalitar-comunist. Astfel, memoria ororilor și victimelor regimului totalitar-comunist în R.S.S. Moldovenească este întreținută prin eforturi comune, cultivată prin muncă de zi cu zi, inclusiv prin acțiuni coroborate ale domeniului academic și societății civile.

Dincolo de neînțelegerile de ordin juridic sau financiar cu care se confruntă până în prezent autoritățile din Republica Moldova în procesul de reabilitare a victimelor deportărilor și represiunilor politice, edificarea unei culturi comemorative de esență europeană ar fi una dintre formele principale de (re)cunoaștere, de asumare și detașare de trecutul sovietic totalitar.

*Basarabeni deportați la combinatul de cherestea, localitatea Onochoj, RASS Bureat-Mongolă, [1950]
Studiu de caz Anastasia Locoman (n. Slutu), originară din satul Leușeni, raionul Telenești*

Note

¹ M. Halbwachs, *The collective memory*, New York, Ed. Harper & Row, 1980, p. 50.

² P. Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Timișoara, Ed. Amarcord, 2001, p. 38.

³ Colecția de volume *Românii în gulag: memorii, mărturii, documente*, editori: Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, Chișinău, Ed. Balacron, vol. I–II, 2014, 2015; la fel, vezi: colecția de volume *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz*, editori: Ludmila D. Cojocaru, Elena Postică, Lidia Pădureac, vol. I–III, Chișinău: Ed. Balacron, 2016.

⁴ Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, „Deportările staliniste în Basarabia: memorii împărtășite”, în *Românii în gulag*, vol. II, 2015, p. 49.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Ludmila D. Cojocaru, „Deportările staliniste – o traumă a memoriei românilor basarabeni”, în *Românii în gulag*, vol. I, 2014, p. 328.

⁷ *Ibidem*, p. 330.

⁸ *Ibidem*, p. 324.

⁹ *Ibidem*, p. 326.

¹⁰ L. Pojoga, deportată în 1941 și, ulterior, în 1949, din satul Costuleni, raionul Ungheni (*Arhivele memoriei*, vol. I, p. 257).

¹¹ Ludmila D. Cojocaru, *Deportările staliniste...*, p. 328–329.

¹² Vezi studiile de caz: Vasile Morari (*Arhivele memoriei*, vol. III, p. 271–304), Parascovia Rotaru, Ștefan Rotaru (*Românii în gulag*, vol. II, 2015, p. 191–214).

¹³ Elena Postică, „Memoriile – izvor de reconstituire a istoriei deportărilor în R.S.S. Moldovenească”, în *Arhivele memoriei*, editor Elena Postică, Chișinău, Ed. Balacron, 2016, vol. II, p. 22.

¹⁴ *Cartea memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, Elena Postică (coord. și red. șt.), Chișinău, Ed. Știința, vol. I–IV, 1999–2005.

¹⁵ Tatiana Panaghiu, deportată în 1949 din satul Durlești, municipiul Chișinău (*Arhivele memoriei*, vol. I, p. 264–265).

Memoria sensibilă a unei experiențe traumatice – copiii gulagului*

Ludmila D. Cojocaru**

Cercetările istorice ale trecutului totalitar au cunoscut, în ultimul deceniu, schimbări semnificative. Fenomenul copiilor reprimăți ca „*dușmani ai poporului*”, abordat într-un cadru istorico-tematic general al sistemului represiv sovietic, s-a impus într-un mod stăruitor în preocupările și atenția cercetătorilor, dar și ale publicului larg. Memoriile și experiența de viață a minorilor din familiile supuse represiunilor au conturat fundamentul unei noi probleme de cercetare.¹ Studiile sociologice relevă rolul persoanelor din acest segment de vârstă ca „*actori sociali activi și agenți sociali creativi, asemenea adulților, reacționând corespunzător vârstei și situațiilor, contribuind la producerea societăților adulte*”². În cadrul investigațiilor represiunilor totalitar-comuniste, s-a constatat că experiența individuală a copiilor care au trecut prin chinurile frigului și subnutriției, au văzut cu ochii lor arestarea părinților, decesul mamei și al fraților mai mici s-a coagulat într-o „realitate concurentă” reprezentărilor propagandei sovietice³, adversă lozincilor despre „*copilăria fericită în U.R.S.S.*”⁴.

Cercetările sistemului represiv stalinist au avut drept corolar investigația copilăriei în URSS.⁵ S-a consemnat deseori că improvizarea noilor roluri și identități a facilitat supraviețuirea și socializarea unei părți din generația „*copiilor dușmanilor de clasă*”, studiile însă s-au oprit rareori asupra rolurilor și impactului experienței deportării,

atitudinilor și percepției regimului, consecințelor la nivel individual.⁶ Experiențele de viață ale copiilor deportați din regiuni intrate în ocupația sovietică, în conformitate cu protocolul adițional secret al pactului Ribbentrop-Molotov, sunt subiectul noilor demersuri istorice, care încearcă să le reconstituie particularitățile, inclusiv prin exercițiul memoriei.⁷ Inițiativa în această direcție aparține cercetătorilor din statele baltice.⁸ Concluziile acestor studii relevă faptul că copiii din familiile deportate, ca și „copiii străzii” sau copiii orfani, au avut o experiență diferită de cea trăită de persoanele adulte.⁹

În Republica Moldova, cercetarea memoriilor victimelor represiunilor totalitar-comuniste relevă caracterul lor traumatizant,¹⁰ valurile de deportări și foametea provocată de autorități (1946–1947) fiind cele mai grave episoade din seria represiunilor desfășurate în Basarabia în perioada sovietizării forțate¹¹. Astfel, în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953, sub pretextul „originilor nesănătoase”, în liste au fost incluși peste 20 000 de copii condamnați la deportare „pe veci”.¹² „*Contingentul elementelor dușmănoase puterii sovietice*” a fost transportat în vagoane de marfă și plasat în așezări cu regim forțat de reședință sub supravegherea *komendaturii*. Alimentarea tuturor persoanelor în primii ani de deportare a fost exclusiv în limitele rației de pâine, copiii „dușmanilor poporului” fiind deseori omiși din listele de aprovizionare în care erau înscrise doar persoanele antrenate în câmpul muncii.

---

*Comunicare susținută la manifestarea consacrată comemorării victimelor deportărilor staliniste din Basarabia și Bucovina de Nord cu prezentarea rezultatelor proiectului de cercetare „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” (4 iulie 2017, Aula Academiei Române)

** Conf. univ. dr., Universitatea de Stat din Republica Moldova

Colecțiile de documente de istorie orală din seria „Arhivele memoriei”¹³ atribuie memoriilor „copiilor gulagului”¹⁴ valoarea de sursă istorică.

Studiile de caz, coroborate cu documente de arhivă, acte și fotografii din arhivele personale s-au constituit în baza narațiunilor de istorie orală relate de persoanele născute în anii '30-40 ai secolului trecut și supuse deportărilor staliniste din R.S.S. Moldovenească în regiunile de est ale U.R.S.S.-ului. Interviuurile au fost realizate în perioada anilor 2010–2016, iar pentru a se evita, pe cât este posibil, discursuri „elaborate” și ancorate în metanarațiune, „memorii stereotipizate”¹⁵, s-a acordat prioritate „vocilor din mulțime” rămase în afara circuitului public, academic și a celui din mass-media.

Materialul înregistrat supus cercetării cuprinde memoriile oamenilor despre vârsta copilăriei, când, forțați de circumstanțele extraordinare ale timpului, au fost puși în situația de a-și asuma roluri străine vârstei, statutului social, apartenenței etnice și valorilor culturale. În funcție de vârsta intervievaților, istoriile de viață coboară până în mijlocul perioadei interbelice – cu relatări despre tradițiile și modelele culturale din întreg spațiul românesc, interferate cu cele ale comunităților etnice ucrainene, găgăuze, bulgare sau maghiare; respectiv, din timpul celui de al Doilea Război Mondial – cu amintiri despre ororile Holocaustului, refugiul peste Prut, evacuarea populației din fața frontului, epidemia de tifos exantematic și dezmățul și abuzurile Armatei Roșii. În cazul când memoriile sunt ancorate preponderent în anii postbelici, amintirile reiterează greutățile din timpul foametei, politica abuzivă a rechizițiilor la stat și desproprietărea populației locale în scopul colectivizării. Cei care la momentul deportării au avut vârsta până la trei ani în narațiuni fac frecvent referință la istoriile relatate de părinți, iar viața lor conștientă începe în mediul deportării, lipsurile și trăirile dramatice din condițiile nefirești devenind pentru ei normalitate a vieții.

Dincolo de intensitatea emotivă și vitregia contextului istoric, narațiunile de istorie orală, ca surse de studiu, oferă informații generoase la nivel de percepții, trăiri și atitudini din momentul producerii evenimentelor.¹⁶ Memoriile contribuie la înțelegerea faptelor și a impactului deportărilor pe o durată lungă,¹⁷ urmărindu-se maniera în care este rememorată copilăria de către deportați peste ani, cum își evaluează ei astăzi experiența stigmatului de „copil al dușmanilor poporului”. Luând în

considerație dimensiunea subiectivă a narațiunilor personale, am apreciat străduința intervievaților, ca martori ai timpului, de a spune „realitățile timpului” așa cum și le amintesc, dar și valoarea acestor mărturii ca produs complex al trăirilor personale.¹⁸ Profunzimea fracturii sociale este conturată în mărturiile intervievaților prin referințele la perioada interbelică, percepută ca un trecut străin „civilizației sovietice”, apartenența la care devine motiv de stigmatizare și acuzație politică. Imaginile acestei perioade sunt repere centrale în rememorările copiilor deportați. Astfel, Maria Sajin, deportată în 1941, la vârsta de șase ani, în Kazahstan, relatează: „Părinții au fost gospodari, nu știu cât pământ au avut, erau înstăriți de mijloc. Am avut casă [am avut], prin casă, am avut păsări, porc. Munceau la pământ, când nu vedeau – luau lucrători la ajutor, îi plăteau...”¹⁹

Pentru familiile din mediul rural, respectarea unor valori tradiționale ca vrednicia muncii, proprietatea privată, sentimentul solidarității se rezumă la noțiunea „gospodar”, iar familiile înstărite care se bucurau de statut economic și social înalt sunt desemnate prin noțiunea „chiabur”. Referirea frecventă la aceste calități de către intervievați punctează discrepanța cu noile valori specifice societății sovietice și resemantizarea noțiunii *chiabur* prin aplicarea stigmatului *culac*. Descrierea muncii cotidiene este alternată cu amintiri ale timpului sacru în comunitate, cum erau sărbătorile religioase sau evenimentele de familie, care indică asupra legăturilor de neam, rădăcinilor culturale, statutului social.

Pentru a întreține „adevărată” imagine a familiei, în contrast cu cea impusă de puterea sovietică, intervievații relevă calitățile personale ale părinților prin care aceștia au intrat în memoria comunității („Tata a înființat spitalul din sat! După ce am revenit din Siberia, toată lumea își amintea despre tata...”²⁰), știința de carte primită „pe timpul țarului Neculai” sau „la români”, mai ales în cazul mamei („pe atunci, fetele nu prea erau date la școală, dar părinții mamei au spus că ea numai decît trebuie să știe a scrie și a citi”²¹), vestimentația rafinată, pe potriva statutului („mama avea croitoreasă peste Prut [...] țin minte că avea rochie cu gherghef și pantofi făcuți la comandă, în Iași”²²), gesturile de binefacere față de familiile sărace („toți copiii din sat erau botezați de tata”²³).

Perioada de sovietizare este punctată în amintiri prin excluderea socială a părinților prin politica de

expropriere, dezrădăcinare culturală și ateism, exterminare fizică. Acuzarea de apartenență la categoria „culaci” a fost aplicată în cazul a 6312 gospodari, împreună cu membrii familiilor lor, printre care 7864 de copii sub vârsta de 17 ani, ceea ce înseamnă mai mult de jumătate din numărul total de 33 640 de persoane declarate ostile puterii sovietice între anii 1940 și 1950.²⁴

Repetarea aserțiunilor de genul „*ne-au făcut colaci*” indică asupra aplicării stigmatului social din partea statului sovietic pe rol de acuzație politică. Tamara Lupușneac (născută Scobioală), deportată la vârsta de 11 ani din comuna Mălăiești, raionul Râșcani în regiunea Kurgan, relatează: „*Pentru cinci hectare de pământ l-au pus «culac» pe tata. L-au ridicat ca și cum l-au găsit că-i colac, l-au învinuit că «la aista au lucrat oamenii» Au lucrat! Pentru că tata a lucrat la dâșii și ei i-au dat datoria înapoi.*”²⁵

În pofida afirmației lui Stalin, din 1935, precum „*feciorul nu răspunde pentru faptele tatălui*”²⁶, autoritățile sovietice au recurs frecvent la inocularea vinei colective. La scurt timp, sintagma „*fiu/fiică de culac*” ajunge să producă fiori de groază printre copiii basarabeni. Mărturiile relevă succint circumstanțele arestării părinților împreună cu copiii minori și a femeilor însărcinate. Autoritățile, prin mecanismele de represiune, au articulat formele „alterității malefice”²⁷, lăsând loc intimidărilor în adresa familiilor de deportați: „*Băștinașii ne-au întâlnit ca pe culaci: «Aceștia-s culaci, dușmani ai poporului!»*”²⁸

Stigmatizarea a lăsat amintiri traumatizante asupra copiilor ridicați atât din Basarabia, cât și din alte părți ale U.R.S.S.-ului. Menționăm că printre aceștia se aflau numeroase familii din regiunile anexate la Imperiul sovietic, precum Ucraina de Vest, Letonia, Lituania și Estonia. Patriotismul sovietic propagat în anii celui de-al Doilea Războiului Mondial a creat spațiu și pentru stigmatul „trădători ai Patriei”, momentele de animozitate reflectând pregnant îndoctrinarea ideologică a copiilor. Victor Guțuleac, originar din satul Aluniș, raionul Râșcani, deportat la vârsta de nouă ani cu sora sa, în regiunea Kurgan, a fost plasat în casa de copii, unde a cunoscut cruzimea semenilor numai pentru faptul că era originar din Basarabia: „*își băteau joc, mă chinuiau, mă băteau numai pentru că în timpul războiului o divizie din Siberia a trecut pe la noi și au distrus-o în Pridnestrovie [Transnistria – rus.], da’ ei nu știau de Pridnestrovie, da’ de Basarabia.*”²⁹

În câțiva ani de aflare în regiunile estice ale U.R.S.S.-ului, infiltrarea profundă a propagandei sovietice în spațiul public, inclusiv în instituțiile școlare, a lăsat urmări asupra percepției vechiului statut social, cel de gospodar și chiabur, cu conotație de stigmat politic. Mărturiile de istorie orală relevă că unii copii au proiectat asupra lor învinuirile propagandei sovietice despre „originile nesănătoase” ale membrilor familiilor deportate, dat fiind că părinții lor erau învinuiți drept „culaci” și „dușmani ai poporului”: „*La școală ne spuneau despre Pavlik Morozov. [...] Mă furnica în spate când mă gândeam că și părinții mei sunt culaci!*”³⁰

În același timp, narațiunile copiilor deportați relevă cazuri de practicare a furtului din proprietatea statului pentru a supraviețui foametei și frigului aspru.

Liudmila Poiată, deportată în 1949 din satul Țipala, raionul Ialoveni, rememorează: „*De la o vreme, ne duceam la un atelier unde țineau tractoarele și, ce nu puteam tăia ei ziua, luam noi acasă noaptea [...] știam că nu e voie, dar nu aveam încotro*”³¹.

Disonanța dintre valorile sovietice și statutul marginalizant pentru persoanele neloiale a determinat generația copiilor „dușmanilor poporului” să învețe a manevra *când și cui* să spună „adevărul”. Peste ani, când l-am întrebat pe Ion Savin, deportat în 1941 din satul Cruzești, raionul Nisporeni în Kazahstan, de ce a trecut sub tăcere trecutul său de deportat în fața structurilor oficiale, răspunsul a articulat explicit strategia de evitare a stigmatului și, astfel, de a-și asigura calea în instituțiile sovietice („*altfel nu mă luau în Armata Sovietică*”³²); dumnealui a acceptat să mintă oficialitățile despre așa-numita frecventare a școlii în timpul aflării în Kazahstan („*altfel nu m-ar fi primit la cursuri!*”³³) cu scopul de a evita alte situații de marginalizare din partea statului sovietic. Constatăm că strategiile de reinventare a sinelui (*self-Sovietisation*³⁴), în special în cazul persoanelor cu „origini nesănătoase”, au devenit în curând „*a doua natură a cetățenilor sovietici*”³⁵.

Atitudinea față de administrația sovietică este ilustrată prin amintirile despre intrarea trupelor armate în teritoriile „eliberate”. Văzând soldatul român retrăgându-se peste Prut și pe cel din Armata Roșie forțând Nistrul pentru a anexa Basarabia, în 1940, copiii din familiile deportate relatează trăiri intense rămase în memoria lor despre acest fapt.

Conform unor relatări, după retragerea în masă a administrației și a elitei intelectuale, cei rămași în spațiul pruto-nistean aveau păreri diferite privind noua putere. Foarte curând, s-au înmulțit atitudinile care exprimau reticența populației locale față de schimbarea regimului politic, precum și avertizările despre natura vicleană a puterii sovietice, vehiculate anterior de refugiații din Transnistria care erau gonțiți de foame și colectivizare în partea dreaptă a Nistrului: „*Hai, și-i trece Prutul! Aiștia nu-s de-aceia ruși care au fost. Aiștia-s lupi în piele de oaie!*”³⁶ Copiii familiilor au sperat să poată evita confruntarea cu noua administrație, însă amintirile copiilor relevă realități contrastante: „*Tata nu a înțeles cu cine are de a face. [...] Părinții credeau că, dacă vor munci, vor reuși. Nu s-au ferit, nu au fugit. Ambii, în sânge erau patrioți! Nu au cedat și au suferit foarte mult... Toată familia noastră a fost represată.*”³⁷

Substituirea elitelor sociale, culturale și politice cu marginali loiali statului sovietic a urmărit scopul de a facilita instaurarea noii puteri în regiunile anexate. Astfel, învățătorii din Basarabia au fost înlocuiți cu cadre aduse de peste Nistru sau din alte regiuni ale URSS-ului („*după război, era un învățător nou la școală, venit de pe la Nistru, căci așa vorbea, cu «șante»*”)³⁸. Dată fiind criza serioasă de specialiști de așa-numita „limbă moldovenească”, după evenimentele din 1941 și 1944, administrația sovietică a încercat să-i atragă pe puținii profesori de limba română rămași în Basarabia, dar aceștia refuzau să predea noua disciplină școlară. Elena Catelli, originară din satul Nicolaevca, raionul Sângerei, și deportată ulterior în regiunea Irkutsk, precizează că „*nu erau învățători de «limbă moldovenească» și au trimis din Rusia foarte mulți*”³⁹.

Printre agenții sovietizării sunt menționați comsomoliștii racolați din rândul tinerilor din sat, pe seama cărora sunt trecute o serie de abuzuri din timpul politicilor fiscale și al rechizițiilor forțate la stat. Sub genericul luptei cu „elementele burghezo-moșierești” și al „implementării în viață” a politicii partidului, structurile organizației comsomoliste s-au dovedit a fi cele mai efective în promovarea valorilor sovietice în mediul rural.⁴⁰

În ceea ce privește comportamentul violent al comsomoliștilor, cât și al reprezentanților partidului, copiii au asistat la numeroase acte de abuzare a membrilor familiei, dar și de rezistență din partea părinților și a persoanelor apropiate. Comsomoliștii

și activiștii de partid, în amintirile copiilor deportați, apar ca principalii executori ai politicii de sovietizare și ca țintă a urii și rezistenței din partea familiilor deportate. Informația despre numele și faptele consătenilor implicați în politica criminală a statului sovietic este rememorată fie din experiența personală, fie din cea a părinților. Este remarcabilă tendința de a evita răzburarea, în viziunea victimelor care au supraviețuit deportării, unica formă de justiție era cea divină: „*«Dumnezeu o să-l judece! Eu nu sunt judecător!» Acestea erau cuvintele lui tata...*”⁴¹

Memoria traumatizată a copiilor deportați reține și imaginea militarilor care au asistat la ridicarea familiei și care erau responsabili să contracareze manifestările de rezistență din partea populației locale. Eugen Mitrean, originar din satul Bădiceni, raionul Soroca, avea 11 ani în 1949, când i-a fost ridicată familia: „*Am dat să fug, dar unul dintre soldați a tras cu pușca în urma mea, brusc. Țin minte numai bubuitura deasupra capului... Nu m-a nimerit, dar sufăr toată viața de la sperietura ceea [plânge].*”⁴²

În multe amintiri, cruzimea soldaților a produs emoții de traumă profundă, înregistrate în detalii de copiii martori oculari: „*Soldatul era rus și avea armă. Țin minte, pentru că așa a bătut-o pe o soră a mamei mele cu patul puștii! Că nu voia să o lase pe mama să plece. Da' soldatul s-a apropiat de sora mamei și a prins a o bate... Și asta mi s-a întipărit în ochi, că nu pot uita nici acum.*”⁴³

În pofida comportamentului violent, încurajat prin esența represivă a politicilor de stat, consemnăm cazuri de manifestare a compasiunii față de familiile ridicate: „*Mama stătea, de parcă nu s-ar întâmpla nimic... stătea nemișcată [plânge!], eu am început să plâng. Era un covor mare la noi, dar mama spunea că nu-i trebuie. Soldații au văzut că mama e în [stare de] șoc, au pus toate hainele în mașină... chiar ne-au ajutat. Când am ajuns la gară, soldații au luat bagajele noastre și le-au pus în vagon. Datorită la acele lucruri noi am supraviețuit prima iarnă în Siberia.*”⁴⁴

În acest context general, deși aflați la o vârstă timpurie, copiii din familiile „dușmanilor poporului” își amintesc despre cazurile de solidarizare a consătenilor, rudelor, vecinilor, dincolo de opțiunea politică făcută de fiecare dintre ei. Aceste acțiuni au servit drept modele de comportament și, la fel, de reflecție atunci când s-a pus problema asumării rolurilor promovate de regim. Pe altă parte,

peste ani, cei deportați încearcă să înțeleagă și să-și explice comportamentul localnicilor care i-au inclus pe liste: „Poate nici ei nu erau de vină. Oamenii erau de toate felurile atunci. Nimeni nu voia să-i apuce rușii pe dânșii de gât, să-i ducă în Siberia”⁴⁵.

Marginalizarea socială încuraja copiii din familiile deportate să încalce restricțiile impuse de sistem. În pofida regimului de reședință forțată, a cărei sfidare era interpretată de organele de forță ca tentativă de evadare și era aspru pedepsită, copiii s-au dovedit a fi mai flexibili și reușeau deseori să încalce limitele prescrise de regim. În raport cu copiii deportaților, *komendatura* putea restricționa orice ieșire din teritoriu, inclusiv deplasarea în centrele raionale pentru probleme cotidiene sau în orașele apropiate pentru probleme majore, cum ar fi continuarea studiilor. Mai mult, *komendatura* urmărea interdicția pentru acești copii de a-și continua studiile în capitalele republicilor unionale, în capitala U.R.S.S.-ului.

Imaginea statului, promovată de actorii săi, și caracterul violent al acțiunilor întreprinse de structurile oficiale au afectat pe durată lungă percepția sovietizării pentru acest grup de vârstă. Cum explicăm, totuși, cazurile de acceptare a valorilor sovietice printre reprezentanții generației de copii descendenți din „dușmani ai poporului”? Erau roluri asumate, dat fiind circumstanțele represive sau erau strategii de performare a loialității în schimbul reintegrării sociale? Care erau mecanismele de propagare a modelului sovietic și educare a *Omului Nou* în contextul presiunilor staliniste? Proiectele și actanții modernizării de tip sovietic au pus accent pe tânăra generație, dat fiind o vârstă propice de cultivare a noilor identități. Copiii din familiile deportaților, la fel ca și cei din casele de copii sau din coloniile de corecție prin muncă, nu au fost excluși complet din aceste proiecte ideologice și s-au aflat în vizorul puterii, cu condiția reeducării, aderării treptate la mitul politic despre „*copilăria fericită în U.R.S.S.*”. În procesul de integrare a acestor copii în „*comunitatea poporului sovietic*”, mulți dintre ei au trăit în egală măsură experiența excluderii și cea a reintegrării în sistem. Gheorghe Banaga, deportat în 1949 din satul Minceni, își amintește: „*Trei ani și jumătatea am stat numai în picioare: „Acesta este dușmanul poporului! Scuipați-! [...]. La lecțiile de educație fizică îi puneau pe ruși, chinezi și pe kazahi să ne bată. Eram doi băieți și trei fete din Moldova. Am mâncat atâta bătaie! Veneam deseori plin de sânge acasă, dar la o vreme m-a răzbit. Am deschis*

ușa și, cu un gălățuș de lemn, le-am dat o bocă-neală, mă străduiam să nu-i lovesc în cap. La lecțiile de istorie spuneau: «Ei au atacat Uniunea Sovietică!» Și copiii prindeau ură pe noi. Nimic mai ușor nu se cuibărește și nu se altoiește în om decât ura! Se adunau câte cinci-șase copii, uneori câte zece, și ziceau: «Să-i batem pe români!» Și cu penița ne înghimpau! Eram eminenți și pentru aceasta ne urau toți.»⁴⁶

Regimul de reședință forțată și munca extenuantă în condiții extreme a redus timpul de comunicare între părinți și copii. Amintirile despre chipurile obosite, înghețate, slăbite de vlagă ale părinților sunt prezente în majoritatea povestirilor de viață: „...*lucrau și duminica. Pe tata aproape nu-l vedeam. Veneau seara târziu, iar la patru dimineața îl trezea brigadierul cu câinele: vagoanele trebuiau încărcate! Eșaloanele erau pe grafic! Cu felinar sau fără, pe lună și fără lună – căci nu era încă electricitate – vagoanele cu lemn trebuiau încărcate. Tata venea de la lucru frânt de oboseală!*”⁴⁷ Totodată, obișnuiți de timpuriu să muncească pentru bunăstarea familiei, mulți copii au ridicat munca la condiția de virtute, aceasta devenind strategie principală de supraviețuire: „*La Sosnovka, eu și fratele Petrea nu lucram, pentru că eram la școală. Dar să nu gândiți că noi nu ajutam! Cum ajutam? După lecții, geluiam coaja de pe bârnelor de conifer, în fiecare zi. Și nu numai noi! Le este rușine la cei care au fost deportați să spună acum despre toate astea, dar așa a fost: toți munceau! Ca robii...*”⁴⁸ Din aceleași considerente, copiii își ajutau părinții la suplinirea normelor de lucru, abandonând școala. În viziunea lor, aceasta era o contribuție serioasă la bugetul familiei. Atingerea unei relative bunăstări le permitea să se detașeze de experiența umiltoare când mergeau cu cerșitul pe la casele băștinașilor sau când erau marginalizați, din cauza vestimentației mizerabile în primii ani de exil.

Metodele oficiale de educație prin muncă a *Omului Nou* prevedeau antrenarea copiilor în procesul muncii în timpul liber („*noi sârbătoream muncind*”, „*mergeam cu școala la curățat pădurea, la adunat spicele*”). Chiar dacă statul sovietic la nivel oficial condamna exploatarea muncii copiilor, pedagogia muncii și educația „dragostei pentru muncă” rămân elemente centrale de instruire în copilăria sovietică. Vacanța de vară, din luna mai până în octombrie, era dedicată muncilor pe ogoarele *kolhozurilor*.⁴⁹ Ambiguitatea legii pentru cazurile de angajare a copiilor în câmpul muncii a fost un factor

în plus de descurajare, pe durată scurtă, a școlarizării primare și, respectiv, pe durată lungă, a însușirii unei profesii. Activitățile și manualele școlare erau impregnate cu mesaje despre muncă, acordându-se preferință muncii fizice și mai puțin celei intelectuale. În majoritatea așezărilor speciale, *komendatura* era direct interesată în maxima mobilizare a populației exilate, inclusiv a copiilor de la vârsta de 12 ani, pentru realizarea planurilor de producere în asociațiile agricole, industria forestieră, chimică sau piscicolă.⁵⁰

Pe durata deportării, partea cea mai mare din sarcinile educării „corecte” a tinerei generații a fost delegată instituțiilor școlare. Antrenarea copiilor deportați în procesul de școlarizare avea rolul să ofere imaginea unei copilării „firești”, cât mai apropiate mitului politic despre „*copilăria fericită în U.R.S.S.*”.

Caracterul performativ al acestei dimensiuni a sovietizării poate fi identificat mai ales în fotografiile din arhivele de familie ale persoanelor intervievate. Narațiunile orale însă pun în evidență alte realități: caiete improvizate din ziare vechi, cerneală colorată cu funingine, mobilier școlar confecționat din acatistul scos de la biserică și pereți ai clasei decorați cu portretele conducătorilor de partid („*pe pereți erau numai portretele lui Stalin și Lenin, și Molotov era*”⁵¹). Elevii erau instruiți să cunoască harta Uniunii Sovietice în ansamblul panteonului de eroi și conducători de partid, imaginea lor era plasată deasupra oricărui cadru național și funcționa în termeni pan-sovietici: „*Pe vremurile celea chiar și Pavlik Morozov era un erou pentru mine. De ce? Pentru că așa era scris în carte! Știu că mai târziu s-a aflat despre el că a fost trădător, că și-a trădat părinții, dar toți aceștia sunt pentru mine eroi, pentru că eu am crescut cu ei. Toate duceau atunci spre aceste idealuri. În școală aflam despre toate astea, din cărți.*”⁵²

Propagarea patriotismului sovietic a fost susținută de o serie de instrumente educaționale, precum manualele din clasele primare la disciplina „Limba rusă” care era predată cu titlul de „Limba maternă” (*Rodnaja Reči* – rus.). Acest manual este prezent în memoriile copiilor basarabeni deportați, impuși să parcurgă procesul de școlarizare în limba rusă. Astfel, în cazul copiilor deportați în 1941, școlarizarea s-a confruntat cu bariere lingvistice duble („*Ne-au chemat în cancelarie și ne-au spus să nu mai frecventăm, dacă nu știm limba rusă*”⁵³). La fel, am constatat, că la periferiile U.R.S.S.-ului, procesul de rusificare în spațiul public abia demarase și predarea în școli se

făcea în limba locală (tătară, kazahă), copiii basarabeni au fost nevoiți să însușească limba băștinașilor: „*În 1943 am mers în clasa întâia. Clase în limba rusă nu erau, numai în limba kazahă. Eu am școala medie terminată acolo: șapte clase, în limba kazahă.*”⁵⁴

În astfel de cazuri, învățarea limbii ruse s-a produs în exclusivitate pentru comunicarea cu actorii statului sovietic, dar în perimetrul culturii locale. Consemnăm aici, ca trăsătură comună, cunoașterea slabă a limbii ruse de către populația locală, atât în Moldova, cât și în Asia Centrală, și articularea „accentului local” în actul sovietizării. De altfel, rusificarea în procesul de școlarizare este punctul central din memoria copilăriei deportaților. Cunoașterea limbii ruse devine condiția supraviețuirii în deportare și condiția integrării sociale. Toate disciplinele școlare erau predate în rusă, de multe ori fără manual. Duși în exil de pe băncile școlii, în 1949 și 1951, chiar dacă cunoșteau alfabetul chirilic, acestor copii li s-a impus să abandoneze școala sau să repete anul școlar.

Narațiunile deportaților conțin numeroase amintiri despre organizațiile politice pentru copii. Ne referim aici la organizația de pionieri și la rolul ei în condițiile gulagului sovietic. Percepția acestei structuri este una complexă, în funcție de împrejurări.⁵⁵ Pentru mulți copii din familiile deportaților basarabeni, organizația pionierească era mijloc de disciplinare: „*probabil, am fost pionier, dar am uitat despre asta.*”⁵⁶ La altă extremă sunt cazurile când organizația pionierească exploata tendința firească copiilor, mai ales la vârsta adolescenței, spre afirmare și evaluare pozitivă a sinelui: „*La școală nu am fost pionier. Și încă culaci! Nu voiam, Doamne ferește! Aștia erau dușmanii mei. Dușmanii mei aștia erau! Când mă uitam la portretele celea cu Lenin și Stalin și cu Marx și Engels, intuitiv înțelegeam că aiștia-s dușmanii mei. Iată, aiștia și-au bătut joc de mine, de părinți și de atâta noi suntem în Siberia.*”⁵⁷

Alte sentimente din perioada de însușire a identității sovietice sunt redată în amintirile celor care și-au dorit integrarea în societatea sovietică. Încercăm să punctăm aici două situații distincte, raportate la atitudinea copiilor față de statutul de membru al organizației pionierești: cel *performat* și cel *asumat*. În primul caz, vorbim despre o loialitate performată, în scopul debarasării cu orice preț de stigmatizarea pe care o trăiau părinții. În pofida originilor sociale „nesănătoase” și a stigmatului „dușman al poporului” impus de regim, accesarea în

rândurile pionierilor era o barieră relativ ușor de depășit („*toți erau pionieri atunci!*”). Deseori, intervievații povestesc despre conflictul pe care-l aveau cu părinții, aceștia interzicându-le să depună jurământul de pionier și să poarte cravata roșie, mai ales acasă, în spațiul privat al familiei.

Adesea, socializarea sovietică era marcată de practici și ritualuri festive din cadrul calendarului oficial. Memorate, printre cele mai des menționate sărbători sovietice, sunt: 7 Noiembrie, Ziua Constituției și 1 Mai. Aceste sărbători reprezentau realitatea paralelă, disonantă cu sărbătorile din familie, preponderent religioase: Crăciunul, Paștele, Hramul satului din localitatea de baștină. Respectarea celor din urmă era reprimată prin atitudinea statului sovietic față de biserică. Interdicțiile de a participa la sărbătorile religioase puteau determina, în anumite cazuri, distanțarea între generații, mai ales între generația nepoților și cea a bunecilor, ultimii continuând să respecte calendarul religios în limitele vieții private și departe de ochii puterii sovietice („*fiecare familie avea câte o iconiță de-acasă; bunica avea una micuță, cu care s-a întors acasă*”⁵⁸).

De altfel, experiența celor deportați la o vârstă fragedă sau a celor născuți în deportare nu implică amintiri care ar oferi o imagine alternativă realităților sovietice. Memoriile acestora sunt ancorate într-o copilărie „sovietică”, în opinia lor – o

„normă” de trai asumată. Educați în instituțiile de stat circumscrise teritoriului de domiciliere forțată a părinților, acești copii au fost în cea mai mare măsură marcați de rigorile sociale, culturale și politice ale sistemului sovietic. Mulți dintre ei au urmat îndemnul de afiliere la organizațiile pionierești și, ulterior, la cele de partid din inițiativă proprie și din ambiția afirmării personale în sistemul de valori sovietice.

Practicile represive de sovietizare în Basarabia au avut consecințe grave asupra vieții persoanelor minore descendente din familii de „dușmani ai poporului”. Copiii, deportați și condamnați de rând cu părinții, au fost impuși să se adapteze rolurilor, instituțiilor și rețelelor sociale străine. Educarea *Omului Nou* dicta încadrarea în mediul social și cultural doar prin învățarea limbii ruse, declarate limbă maternă, prin performarea loialității politice și practicarea autocenzurii. Atitudinea sistemului represiv față de copiii deportați prin aplicarea politicilor de deznaționalizare reflectă esența societății sovietice, iar narațiunile copiilor educați în anii de instaurare a puterii sovietice conțin trăiri, atitudini, evenimente, care relevă viziunea individuală a acestora asupra trecutului, experiența lor de confruntare cu sistemul de educație represivă. Chiar și atunci când copiii, descendenți din familiile „dușmanilor de clasă”, au performat sau dacă și-au asumat noile transformări,

Copii de deportați în localitatea Ferma nr. 5, raionul Al'menevo, regiunea Kurgan, 1952
Studiul de caz Nina Radu (prima din dreapta, rândul din față)

*Copii din familii deportate, localitatea Baraški, regiunea Tjumen, 1952
Studiul de caz Ion Candu (al treilea din dreapta, rândul din față)*

*Copii deportați din Basarabia, Ucraina și Lituania, ținând în mână manualul școlar „Rodnaja reči” [Limba maternă – rus]
Cătunul Belaja Rečika, raionul Jurginsk, regiunea Tjumen, 1953
Studiul de caz Nadejda Pascal (prima din stânga, rândul din față)*

amintirile lor, discursurile și strategiile aplicate în viața cotidiană, dezvăluie detașări și fracturi pronunțate în identitatea inoculată de statul sovietic totalitar.

Note

¹ Catriona Kelly, *Children's World: Growing Up in Russia, 1890–1991*, London: Yale University Press, 2007; Ann Livschiz, *Growing Up Soviet: Childhood in the Soviet Union, 1918–1958*, Stanford: Stanford University, 2007; Deborah Hoffman, *The Littlest Enemies: Children in the Shadow of the Gulag*, Bloomington: Slavica Publishers, 2008; Nick Baron (ed.), *Displaced children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953: ideologies, identities, experiences*, Nick Baron Leiden: Brill, 2016.

² W.A. Corsaro, *The Sociology of Childhood*, Bloomington: Indiana University Press, 2014, p. 4.

³ Catriona Kelly, *Malen'kie graždane bol'soj strany: internacjonalizm, deti i sovetskaja propaganda*, „Novoe literaturnoe obozrenie”, 2003, Nr. 60(2), s. 218–251.

⁴ Lisa A. Kirschenbaum, *Small Comrades: Revolutionizing Childhood in Soviet Russia, 1917–1932*, New York: Routledge Falmer, 2001; Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, Oxford: Oxford University Press, 1999; Urie Bronfenbrenner, John C. Condry, *Two Worlds of Childhood: US and USSR*, New York: Russell Sage Foundation, 1970.

⁵ Cathy A. Frierson, Semyon S. Vilensky (eds), *Silence Was Salvation. Child Survivors of Stalin's Terror and World War II in the Soviet Union*, London: Yale University, 2015; Marta Craveri, Anne-Marie Losonczy, *Trajectoires d'enfances au goulag. Mémoires tardives de la déportation en URSS*, „Revue d'histoire de l'enfance «irrégulière»”, vol. 14, 2012, p. 193–220; Inna Shikheeva-Gaister, *Deti vragov naroda. Semejnaia hronika vremen kul'ta ličnosti, 1925–1953*, Moskva: Vozvrščenie, 2012; Michael Kaznelson, *Remembering the Soviet State: Kulak Children and Dekulakisation*, „Europe-Asia Studies”, vol. 59(7), 2007, p. 1164–1177; Svetlana Leont'eva, *Trudovoe detstvo*, „Otečestvennye Zapiski”, Nr. 3, 2003, s. 323–332; Jeffrey Brooks, *Thank You, Comrade Stalin! Soviet Public Culture from Revolution to Cold War*, Princeton: Princeton University Press, 2001; Olga Litvinenko, James Riordan (eds), *Memories of the Dispossessed. Descendants of Kulak Families Tell their Stories*, Nottingham: Bramcote Press, 1998.

⁶ N. Baron, *Violence, Childhood and the State: New Perspectives on Political Practice and Social Experience in the Twentieth Century*, in *Displaced children...*, Nick Baron (ed.), Leiden: Brill, 2016, p. 273.

⁷ M. Kaznelson, Nick Baron, *Memories of Displacement: Loss and Reclamation of Homeland in the Narratives of Soviet Child Deportees of the 1930s*, in *Displaced children...*, p. 100.

⁸ Irena Kurtinaityte, Vidmantas Zavadskis, *Children of Siberia: Memoirs of Lithuanian Exiles*, Kaunas: Naujasias Lankas, 2013; Sandra Kalniete, *With Dance Shoes in Siberian Snows*, Champaign: Dalkey Archive Press, 2009; Tomas Balkelis, *Deportations, Ethnicity and Identity Memoirs of Children Deportees, 1941–1952*, „Lithuanian. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences”, vol. 51(3), 2005, p. 40–75.

⁹ T. Balkelis, *Ethnicity, Identity and Imaginings of Home in the Memoirs of Lithuanian Child Deportees, 1941–1953*, in *Displaced children ...*, p. 249.

¹⁰ Ludmila D. Cojocaru, *Deportările staliniste – traumă a memoriei românilor basarabeni*, în *România în gulag: memorii, mărturii, documente*, A. Petrencu et al. (ed.), vol. I, Chișinău: Ed. Balacron, 2014, p. 319–337.

¹¹ Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia 1940–1941, 1944–1956*, Chișinău: Ed. Pontos, 2013.

¹² Condițiile în care s-au desfășurat deportările și modul în care s-a dus evidența lor determină caracterul discutabil al numărului de victime enunțat de organele sovietice. Fără a desemna categoria de vârstă *copii*, Valeriu Pasat indică asupra unei cifre de peste 5000 de familii basarabene ridicate în deportarea din 1941 (vezi: Valerij Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy, 1940–1950*, Moskva: Ed. Terra, 1994, s. 147–148); pentru deportările în masă din 1949, se operează cu datele propuse de Gheorghe E. Cojocaru – 11 899 de copii (vezi: Gheorghe E. Cojocaru, *Operațiunea „Sud”: culegere de documente*, Chișinău: Ed. Bons Offices, 2010, p. 243); pentru valul de deportări din 1951, datele statistice disponibile indică frecvent asupra numărului de 799 de copii deportați din R.S.S. Moldovenească (vezi: Valeriu Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești 1940–1950*, Moskva: Ed. Rosspen, 2006, p. 395).

¹³ Colecția de volume *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz*, editori: Ludmila D. Cojocaru, Elena Postică, Lidia Pădureac, vol. I–III, Chișinău: Ed. Balacron, 2016..

¹⁴ Sintagma „generația gulagului” și/sau „copiii gulagului” a devenit consacrată în Republica Moldova la începutul anilor '90 din secolul trecut, dat fiind retorica comemorativă și, mai ales, memorialistica publicată între timp (vezi: Constantin Bobeică, *Copiii gulagului*, „Columna”, nr. 1–4, 1994, p. 41–45; Sergiu Grossu, *Copiii gulagului: Cronică a copilăriei oprimate în URSS*, Chișinău, Ed. Muzeum, 2002; Olga Bulat, *Copiii gulagului, rămași nedreptățiți*, „Ziarul de Gardă”, 14 iunie 2012, p. 1, 7).

¹⁵ V. Bîrlădeanu, Ludmila Cojocaru, *Memorie colectivă și practicile memoriei în Republica Moldova: o perspectivă de cercetare istorică*, „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, 2009, p. 22–31; Ludmila Cojocaru, *Political Liturgies and Concurrent Memories in the Context of Nation-Building Process in Post-Soviet Moldova: the Case of „Victory Day”*, „Interstitio. East European Review of Historical Anthropology”, special issue *Memory, History and Identity in Bessarabia and Beyond*, J.R. Cash, I. Livezeanu (guest eds), vol. I(2), 2007, p. 87–116.

- 16 Mary Jo Maynes et al., *Telling Stories: The Use of Personal Narratives in the Social Sciences and History*, London: Cornell University Press, 2008, p. 67.
- 17 Cathy A. Frierson, *Introduction*, în *Silence Was Salvation...*, p. 7.
- 18 Mary Jo Maynes et al., *op. cit.*, p. 40–41, 147–153.
- 19 Maria Sajin (a.n. 1936), deportată în 1941 din localitatea Strășeni în regiunea Kazahstan.
- 20 I. Candu (a.n. 1943) deportat, în 1949, din satul Mingir, raionul Hâncești în regiunea Tjumen.
- 21 Elena Bliuc (a.n. 1933), deportată, în 1949, din satul Sudarca, raionul Dondușeni în regiunea Habarovsk.
- 22 Liubovi Pojoga (a.n. 1930) deportată, în 1941 și 1949, din satul Costuleni, raionul Ungheni în regiunea Kazahstan.
- 23 Parascovia Corobcov (a.n. 1926) deportată, în 1941, și ulterior în 1949, din satul Curluceni (azi, Făgureni), raionul Strășeni în Kazahstan.
- 24 Valerij Pasat, *Trudnye stranicy...*, s. 342.
- 25 Tamara Lupușneac (a.n. 1937), deportată în 1949 din satul Mălăiești, raionul Râșcani în regiunea Kurgan.
- 26 Tatiana Smirnova, „Syn za otca ne otvečeaet”. *Problemy adaptacii detej „social’no čuždyh èlementov” v posle-revoliucionnom obščestve (1917–1936 gody)*, în *Rossia v XX veke: liudi, idei, vlast’*, Moskva: Rosspen, 2002, s. 172–193; Idem, „V proishozhdenii svoem nikto ne povinen...”? *Problemy integracii detei „social’no čuždyh èlementov” v poslevoennoe rossijskoe obmščestvo (1917–1936 gg.)*, „Otečestvennaja istoria”, Nr. 4, 2003, s. 28–42.
- 27 Smaranda Vultur, *Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea din Bărăgan, 1951–1956*, Timișoara: Ed. Amarcord, 1997, p. 32.
- 28 Gh. Bunescu (a.n. 1942) deportat, în 1949, din satul Logănești, raionul Hâncești în regiunea Tjumen.
- 29 V. Guțuleac (a.n. 1938) deportat, în 1949, din satul Aluniș, raionul Râșcani în regiunea Kurgan.
- 30 Nadejda Pascal (a.n. 1943) deportată, în 1949, din localitatea Durlești în regiunea Tjumen.
- 31 Liudmila Poiată (a.n. 1934) deportată, în 1949, din satul Țipala, raionul Ialoveni în regiunea Tjumen.
- 32 I.Ch. Savin (a.n. 1928) deportat, în 1941, din satul Grozești, raionul Nisporeni în Kazahstan.
- 33 *Ibidem*.
- 34 Balázs Apór et al., *The Sovietization of Eastern Europe: New Perspectives on the Postwar Period*, Washington: New Academia Publishing, 2008.
- 35 Sheila Fitzpatrick, *Tear Off the Masks! Identity and Imposture in Twentieth-Century Russia*, Princeton: Princeton University Press, 2005, p. 5.
- 36 Liubovi Pojoga (a.n. 1930) deportată, în 1941, și apoi în 1949, din satul Costuleni, raionul Ungheni în Kazahstan.
- 37 V. Fetescu (a.n. 1937) deportat, în 1941, din satul Chițcanii Vechi, raionul Telenești, în Kazahstan.
- 38 Liudmila Poiată (a.n. 1934) deportată, în 1949, din satul Țipala, raionul Ialoveni, în regiunea Tjumen.
- 39 Elena Catelli (a.n. 1937) deportată, în 1949, din satul Nicolaevca, raionul Sângerei, în regiunea Irkutsk.
- 40 Sheila Fitzpatrick, *Tear Off the Masks!...*, p. 63–64.
- 41 Gh. Bunescu (a.n. 1942) deportat, în 1949, din satul Logănești, raionul Hâncești, în regiunea Tjumen.
- 42 E. Mitrean (a.n. 1938) martor al deportărilor din 1949 din satul Bădiceni, raionul Soroca.
- 43 Tamara Lupușneac (a.n. 1937) deportată, în 1949, din satul Mălăiești, raionul Râșcani, în regiunea Kurgan.
- 44 Elena Catelli (a.n. 1937) deportată, în 1949, din satul Nicolaevca, raionul Sângerei, în regiunea Irkutsk.
- 45 Gh. Bunescu (a.n. 1942) deportat, în 1949, din satul Logănești, raionul Hâncești, în regiunea Tjumen.
- 46 *Arhivele Memoriei*, vol. I, p. 104.
- 47 Nadejda Pascal (a.n. 1943) deportată, în 1949, din localitatea Durlești în regiunea Tjumen.
- 48 *Ibidem*.
- 49 Svetlana Leont’eva, *op. cit.*
- 50 W. Bell, *The Gulag and Soviet Society in Western Siberia, 1929–1953*, phd diss., University of Toronto, 2011, p. 55–62.
- 51 Tamara Lupușneac (a.n. 1937) deportată, în 1949, din satul Mălăiești, raionul Râșcani, în regiunea Kurgan.
- 52 Șt. Rotaru (a.n. 1946) deportat, în 1949, din satul Pelinia, raionul Râșcani, în regiunea Irkutsk.
- 53 Elena Bliuc deportată, în 1949, din comuna Sudarca, raionul Dondușeni, în regiunea Habarovsk (*Români în gulag*, editori: Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, Chișinău, Ed. Balacron, vol. II, 2015, p. 169.)
- 54 Maria Sajin (a.n. 1936) deportată, în 1941, din localitatea Strășeni în Kazahstan.
- 55 Svetlana Leonti’eva, *Deti i ideologia: pionerskij slučej. Prezentacija k vystupleniu na seminare „Kul’tura detstva”*, Moskva, 11/05/2007.
- 56 Elena Catelli (a.n. 1937) deportată, în 1949, din satul Nicolaevca, raionul Sângerei, în regiunea Irkutsk.
- 57 Gh. Bunescu (a.n. 1942) deportat, în 1949, din satul Logănești, raionul Hâncești, în regiunea Tjumen.
- 58 I. Candu (a.n. 1943) deportat, în 1949, din localitatea Mingir, raionul Hâncești, în regiunea Tjumen.

Perspective psihologice în cercetarea memoriei deportărilor staliniste*

Zinaida Bolea**

Rezultatele cercetării științifice din cadrul Programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953” oferă un spectru larg de surse documentare privind fenomenul deportărilor.¹ Mărturiile de istorie orală, redată prin experiențe trăite la persoana întâi, sunt însoțite de documente din arhivele fostelor organe sovietice de represiune și din patrimoniul de familie al persoanelor intervievate. Aplicarea metodei interviului semistrukturat a încurajat relatarea experienței deportărilor din diferite perspective ale vieții: realitățile cotidianului, trăirile emoționale, reprezentările individuale și de grup, marginalizarea social-culturală și, respectiv, strategiile de supraviețuire, intervenția cercetătorilor contribuind astfel la elucidarea specificului traumei în cazul persoanelor deportate.

Interviul semistrukturat, foarte apropiat de interviul psihanalitic, are la bază un discurs marcat de asociații libere, cercetătorii intervenind discret în narațiunea personajelor.² Acest discurs impune întrebarea privind acuratețea amintirii: în ce măsură povestea vieții acoperă faptul istoric propriu-zis? Dintr-o perspectivă psihologică, trauma psihică reprezintă orice episod existențial care depășește resursele psihice de gestionare a acestuia. Studiile consacrate în domeniu atrag atenția asupra relației complexe dintre aspectul subiectiv-obiectiv al mărturiilor de istorie orală și susțin ideea că trauma nu reprezintă doar un fapt istoric concret, ci mai

degrabă impactul faptului istoric asupra psihicului și asupra parcursului existențial al individului.³ Dimensiunea subiectivă a traumei este reflectată și în registrul temporalității. Fischer și Riedesser concluzionează că o situație traumatică nu se încheie atunci când trece amenințarea reală sau atunci când faptul obiectiv traumatic a fost consumat și că trauma presupune mai degrabă o desfășurare procesuală: „*Situațiile traumatice nu iau sfârșit după scurgerea timpului obiectiv și nici nu se termină de la sine atunci când evenimentul traumatic a trecut*”⁴. Reflecțiile asupra unei dinamici specifice traumei tot mai mult converg spre concluzia că trauma nu poate fi încadrată exclusiv în repere obiective. În acest sens, conceptul de transmitere transgenerațională a traumei devine un leitmotiv al studiilor dedicate acestei problematice în ultimii ani, care prezintă trauma ca un fenomen complex, în care „obiectivul” și „subiectivul”, „conștientul” și „inconștientul” coexistă, fenomenul traumatic având de cele mai multe ori un parcurs insidios, greu de reprezentat într-o formulă statică sau statistică.⁵

Studiul de față propune valorificarea documentelor de istorie orală ca surse complexe de studiere a dimensiunii traumatice în cazul deportărilor din R.S.S. Moldovenească. Cercetarea abordează asocierea liberă a discursului și consemnarea mărturiilor traumatice ca repere centrale în „cuantificarea” traumei deportărilor regimului totalitar-comunist. Pentru acest studiu au fost analizate douăzeci și

---

*Comunicare susținută la manifestarea consacrată comemorării victimelor deportărilor staliniste din Basarabia și Bucovina de Nord cu prezentarea rezultatelor proiectului de cercetare „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” (4 iulie 2017, Aula Academiei Române)

**Conf. univ. dr., Universitatea de Stat din Republica Moldova

patru de interviuri realizate în cadrul Programului de stat, iar pentru analiza materialului a fost utilizată analiza de conținut.⁶

Deportările în R.S.S. Moldovenească – destinul psihic al unei traume nevorbite

O trăsătură specifică a deportărilor forțate din R.S.S. Moldovenească este imposibilitatea de a verbaliza trăirile legate de experiența traumatizantă, deportările reprezentând destinul psihic al unei traume nevorbite. Or, este cunoscut faptul că verbalizarea traumei reprezintă condiția fundamentală pentru elaborarea materialului traumatic. Când spunem *verbalizare*, ne referim la invitația oficializată de a vorbi despre traumă, dar și la faptul că această invitație nu asigură de una singură eliberarea de ororile trăite, ci permite doar constituirea unui parcurs de gândire.

Gampel susține că tăcerea reprezintă o consecință firească în cazul violențelor sociale în sensul în care „oroarea produce tăcere”⁷. Tăcerea este aleasă conștient și inconștient ca strategie de supraviețuire și are semnificații multiple.

În cazul deportărilor exista interdicția oficială de a vorbi despre deportări, dar tăcerea asupra traumei era asumată de populația deportată și dintr-o perspectivă protectivă asupra propriului destin și a destinului propriilor urmași. Mărturiile celor deportați confirmă această presupuziție. Valeria Grișcenco, originară din satul Ghetlova, raionul Orhei, afirmă:

„În familia noastră, despre suferințele tatei nu s-a vorbit niciodată, că el nu a vrut să vorbească. Nici eu n-am vorbit copiilor mei despre câte am tras noi cu mama după ce l-au luat pe tata! [...] În viață strașnic ne temeam să spunem! Nimeni n-a știut. N-am deschis gura. Doamne ferește, să afle cineva la serviciu. Ne temeam să nu găsească prin arhive sau...”

Destrămarea U.R.S.S.-ului și aducerea în prim-planul discuțiilor publice a crimelor sistemului totalitar a adus cu sine permisiunea asumată de persoanele deportate de a vorbi comunității, iar, în unele cazuri, de a le vorbi pentru prima oară și propriilor copii. Astfel, Eugen Banaga, martor al deportărilor staliniste din 1949, își amintește:

„Eu la copiii mei abia acum, în anii '90, le-am povestit toată istoria. Nu puteam, că erau la școala sovietică. Nu puteam! De-acum când feciorul și

fiica au stat mai mari, le-am povestit. «Cum așa, tăticule?» Am fost foarte închiși despre viața noastră ce am trecut-o.”

Dimensiunea traumatică a fenomenului deportărilor

Analiza interviurilor realizate în cadrul Programului de stat relevă în cazul tuturor persoanelor deportate o istorie traumatică. Crocș definește trauma psihică drept „[...] fenomen de perturbare care se petrece în interiorul psihismului, în urma excesului de excitații exterioare în cazul unui eveniment subit, violent și agresor care trece prin efracție dincolo de mecanismele de apărare ale acestui psihism”⁸.

Această efracție a mecanismelor de apărare, ca punct de maximă trăire a unor realități de nereprezentat și de neconținut sub impactul traumatismelor, este atestată în mărturiile persoanelor deportate: „Când au venit să ne ridice, mama a leșinat. În noaptea în care am fost deportat, eu am pierdut darul vorbirii, am mușit”⁹; „Tata a pierdut cunoștința. Așa s-a înimat [emoționat], că a pierdut cunoștința”¹⁰.

Fenomenul deportărilor este reprezentativ și pentru conceptul de *politraumatizare*, care se referă la situațiile în care acționează, fie simultan, fie succesiv, diferite evenimente traumatizante.

Conceptele de traumă cumulativă și traumatizare secvențială sunt clarificatoare pentru înțelegerea politraumatizării. Conceptul de *traumă cumulativă* desemnează o înșiruire de evenimente sau circumstanțe traumatice ori subtraumatice care determină o acumulare de tensiune psihică și slăbirea Eului.¹¹

Traumatizarea secvențială se referă la existența diferitor straturi simptomatice, care se pot ordona după diferite valuri de persecuții.¹² Ea presupune o „coerență traumatică”, în sensul în care fiecare traumatizare nouă actualizează traumatizările vechi. Interviurile realizate în cadrul proiectului de istorie orală validează ipoteza unei politraumatizări în cazul deportărilor: exilul care a durat ani de zile, mutarea dintr-un loc în altul, deportarea repetată, speranța legată de revenirea la baștină și traumatizarea repetată prin interdicțiile de a se stabili în localitățile de baștină, frica ce a durat până la sfârșitul anilor '80 de a nu fi descoperit statutul de deportat.

Deportările reprezintă o traumă în care o pondere semnificativă o au traumatismele relaționale și narcisice. Puget vorbește despre starea de amenințare psihică ce însoțește violența socială și politică și accentuează importanța implicării comunității ca factor fundamental în elaborarea traumei.¹³ Atunci când mediul social justifică și susține teroarea, suferința este impregnată suplimentar de un element depresiv sever care derivă din atitudinea comunității; în situația în care mediul utilizează funcția sa de protecție sau de însoțire, rămâne suferința deprivărilor și a terorii propriu-zise, dar susținerea mediului va diminua semnificativ detresele ce țin de aspectele relaționale și narcisice.¹⁴

Analizând mărturiile persoanelor deportate, constatăm că în reprezentările acestora „Celălalt” este un personaj clivat. Pe de o parte, sunt invocați consăteni, băștinași din locurile deportării, soldați care au fost înțelegători și i-au ajutat – realități care au reprezentat un factor important de reziliență. În același timp, în discursul persoanelor deportate îi regăsim pe cei care au putut fi influențați de manipularea sistemului represiv și care sunt descriși ca fiind purtătorii unor reacții dușmănoase.

Propaganda sovietică încerca să convingă populația neatinsă de deportări de faptul că, într-adevăr, concetățenii lor deportați le erau dușmani și meritau presiunile la care erau supuși. Respectiv, putem suspecta că sistemul represiv comunist a organizat astfel lucrurile încât să fie introduse animozități severe în sânul comunității și să fie posibilă actualizarea unor stări arhaice marcate de invidie, ură, rivalitate etc. Astfel, în discursul persoanelor deportate sunt invocate atitudini și situații care au statutul de traumatisme relaționale:

1) Lipsa empatiei și a compasiunii („Nu a dat voie măcar o pâine să ne luăm de mâncare acesta, care era din sat: «Lasă, că nu vă trebuie vouă, că o să vă ducă acolo, la urșii cei albi, și o să vă hrănească, urșii cei albi o să vă mănânce»”¹⁵).

2) Suferința derivată din constatarea trădării din partea consătenilor.

3) Confruntarea cu materialul unor mituri și atitudini fantasmice arhaice („Părinții tăi au băut sânge de om!”¹⁶).

4) Situații de manifestare brută a animozității sociale („Așa vă trebuie că v-au ridicat, acum o să fiți și voi săraci...”¹⁷).

Traumatismul social aduce cu sine nu doar problema morții, a dispariției, a pierderii – realități regăsite și în cazul traumatismelor naturale sau tehnice.

Violența socială implică suplimentar tematica rușinii, umilinței – realități care definesc traumatismul narcisic. Când ne referim la suferința narcisică, identificăm în memoriile deportaților situații care au determinat răni narcisice profunde. În primul rând, stigmatizarea și încercarea de a le impune forțat o imagine socială denigratoare prin desemnare ca fiind „culac”, „dușman al poporului”. Procesul de anulare a gândirii și de actualizare a stărilor arhaice primitive la nivelul relațiilor umane a presupus și elaborarea unor mituri dezumanizante despre deportați: „Când ne-au dus, la cei de pe loc le-au spus că vin oameni care mănâncă oameni – liudoeđi – și atunci ei fugeau de noi și noi de dânșii”¹⁸.

Noua imagine și noul statut social atribuite deportaților trebuiau întărite cu comportamente care să definitiveze schimbarea impusă. Respectiv, deportarea a presupus plasarea persoanelor într-un cadru existențial prin care să fie impuși la gesturi umilitoare de supraviețuire, precum cerșitul, prin care era profund lezată demnitatea umană pentru familiile de foști gospodari și lideri de comunitate: „Mama umbla prin oraș cu cerșitul, cu fetița în brațe și cu cinci copii după ea și lumea ne dădea să bem apă, așa fără bani, apă... [lacrimi]”¹⁹; „Și atunci eu luam băieții de mână – pe Pavel și pe Afanas – unul într-o mână și altul în alta și mă duceam prin aulul cela cu cerutul, că știam oleacă limba lor”²⁰.

La fel, condițiile impuse persoanelor deportate afectau etica și morala lor umană și creștinească: „Vreau să vă spun cum femeile din vagon plângeau. Trebuia să te duci afară în vagon. Le acopereau cu o pătură, un șal... Ele plângeau, erau religioase, erau cu rușine...”²¹.

Rănilor narcisice erau derivate și din atitudini dezumanizante și umilitoare: „Femeile nu voiau să coboare, eram în câmp deschis, au început să plângă, nu știau unde să se ducă cu copiii. Eii! S-au suit vreo doi soldați și au început a le azvârli ca pe lemne din vagon pod otcos [sub unghi]”²².

O realitate cu impact major asupra integrității narcisice este și aducerea la stări de totală neputință și umilință a celor deportați. „La un moment dat, tata a venit singur acasă și, pentru prima dată în viață, l-am văzut plângând”, dar și umilințe narcisice.

sice impuse prin răsturnarea ordinii sociale și relaționale: „*Mama a lucrat paznic la propria casă...*”²³

Travaliul doliului și memoria traumatizantă

Travaliul doliului reprezintă procesul prin care o persoană își trăiește suferința legată de pierdere, fiind caracterizat de pierderea interesului, tristețe, inhibiții și, totodată, de un efort de găsire a unui sens, de adaptare la noile realități. A trăi posibilitatea doliului după o pierdere sau după un traumatism constituie o condiție fundamentală pentru depășirea traumatismului.

Realitățile violențelor sociale demonstrează că, în cazul acestora, doliul este deseori imposibil. Kaës compară catastrofele naturale, tehnice cu cele sociale și menționează că, în cazul celor dintâi, doliul este posibil – ceea ce se întâmplă poate fi reprezentat și elaborat, iar în cazul catastrofelor sociale, travaliul doliului este de lungă durată, uneori imposibil.²⁴ Mai întâi de toate, pentru că teroarea implică tăcerea și înghețarea afectivă ca forme de supraviețuire. Apoi, violența socială blochează formarea legăturilor, gândirea, identitatea, vine cu o suferință în plus care ține de relațional, de „Celălalt” – element fundamental pentru constituirea umanului și a sănătății psihice.

Imposibilitatea elaborării doliului va avea impact și asupra memoriei fie prin păstrarea intactă a traumatismului, cu toată încărcătura emoțională aferentă, fie printr-o detașare nefirească de evenimente sau chiar uneori uitarea lor.

Freud vorbește despre fenomenul refulării – tendința psihicului de a uita neintenționat experiențe care depășesc capacitatea individului de înțelegere și elaborare. Materialul refulat rămâne accesibil conștiinței, în anumite situații existențiale, fiind posibilă întoarcerea refulatului.²⁵

Janet a descris tulburările de memorie legate de traumatizare și a diferențiat amneziile postexpozitorii și hiperamneziile.²⁶ Traumatismele sociale trăite la limita vieții, caracterizate de politraumatizări, de o traumatizare longitudinală, la care se adaugă imposibilitatea verbalizării acestor traume, mențin vii în memoria individuală evenimentele traumatice, amintirile fiind încărcate de afecte masive.²⁷ Traumaticul se poate „memoriza” și printr-o modalitate paradoxală – prin amnezii totale sau parțiale asupra evenimentelor traumatice, prin nedorința de a vorbi sau de a actualiza trăirile.

Kaës afirmă că traumaticul se poate revela prin absența evenimentelor traumatice sau prin anularea lor „*unele evenimente nu lasă urme în experiențe, sunt ca un ne-eveniment, ca un alb care nu solicită inhibiție sau refulare*”²⁸. Despre această memorie traumatică în negativ relatează și Betea, referindu-se la deportările etnicilor germani în U.R.S.S., menționând că intensitatea traumei psihice legate de deportare este, poate, cel mai bine exprimată prin refuzul majorității supraviețuitorilor contactați de a povesti despre deportare.²⁹

Mărturiile deportaților consemnate și valorificate în cadrul Programului de stat reprezintă discursuri în care este atestată o memorie traumatizantă. Memoria traumatizantă a persoanelor deportate, care abundă în detalii ce descriu experiențe inumane și nevoia lor de a vorbi despre traumă, contrastează cu tăcerea și indisponibilitatea pentru gândirea traumei deportărilor de către o parte considerabilă a comunității. Această atitudine ține de o reacție contratransferențială firească – apărarea psihică de evenimentele traumatice de negândit, de momentele de teroare care sunt greu de suportat pentru psihicul uman, fiind implicate mecanisme defensive, precum negarea, raționalizarea, înstrăinarea.

Elaborarea traumatismului deportărilor staliniste din R.S.S. Moldovenească reprezintă un travaliu de lungă durată, iar în majoritatea cazurilor inițiativa unei confruntări psihoterapeutice cu aceste evenimente le revine descendenților. Studiile realizate în baza muncii psihoterapeutice relevă că în a doua sau a treia generație de deportați persoanele se decid să întreprindă un lucru psihoterapeutic personal.³⁰

Deschiderea ultimei generații spre un demers psihoterapeutic este precedată de un proces lent de mentalizare a traumatismului de către generațiile precedente. Această mentalizare este legată de revenirea în timp a capacității de gândire a realităților trăite, blocate de traumatism. Cererea terapiei este motivată inconștient de dorința de a scăpa de destinul programat în virtutea automatismului transmiterii transgeneraționale a traumei.

Considerații finale

Fenomenul deportărilor staliniste din R.S.S. Moldovenească comportă traumatisme multiple, acestea fiind identificate în mărturiile persoanelor deportate: deportarea propriu-zisă, supraviețuirea la limită la locul deportării, pierderea persoanelor apropiate și pericolul iminenței propriei morți,

revenirea acasă și trauma pierderii vechiului cadru existențial, umiliința legată de ascunderea statutului de deportat timp de mai multe decenii. Astfel, deportările prezintă caracteristici descrise prin conceptul de *politraumatizare*, caracterizându-se printr-o traumatizare longitudinală și prin imposibilitatea unei descărcări emoționale.

Împărtășind premisa conform căreia trauma nu se referă la un fapt istoric concret, ci are o istorie longitudinală proprie, care presupune efecte de lungă durată, trăite inclusiv transgenerațional, considerăm că fenomenul deportărilor din R.S.S. Moldovenească, în mod special, comportă această logică a temporalității traumatice, dată fiind absența unor condiții suficiente care ar fi permis elaborarea traumei.

Traumatismul fenomenului este accentuat de valențele sale relaționale, reprezentând o traumă socială care implică heterodistructivitatea în forme brute, perturbând, uneori fundamental, relațiile umane. Acest aspect relațional al traumatismului a fost accentuat prin manipulare din partea sistemului represiv, care a reușit să actualizeze stări arhaice dificil de gestionat de către psihism.

Sistemul represiv comunist, prin strategii de manipulare psihologică, încerca să anuleze din psi-

hicul uman acele trăiri care ar fi avut potențialul de a umaniza pornirile heterodistructive prin capacitatea de a trăi vinovăție, remușcare, doliu, dorință de reconciliere și de reparație.

Traumatismul relațional al deportărilor a fost însoțit și de un traumatism narcisic. Dimensiunea narcisică în trauma deportărilor a fost accentuată prin deposedarea de statut și de poziție socială, dar și prin construirea unui cadru existențial marcat de condiții profund umilitoare pentru condiția umană.

Memoria persoanelor deportate este marcată de amintiri traumatizante, care derivă din atrocitatea trăirilor ce își păstrează, peste decenii, actualitatea afectivă. Lipsa unor condiții de elaborare a traumei a menținut această memorie traumatizantă și a avut impact asupra parcursului existențial și a personalității deportaților. Realitatea unor condiții de elaborare psihică (verbalizare, empatizare, solidarizare, reconciliere, reparație) ar putea transforma această memorie traumatizantă de grup într-o memorie asumată de întreaga comunitate, care să asigure gândirea în comun a traumei și, prin urmare, depășirea acesteia.

Materialele de istorie orală permit identificarea și consemnarea trăirilor traumatice, relatate prin prisma subiectivității fiecărui protagonist. Această

*Femei deportate din Basarabia în localitatea Tajšet, regiunea Irkutsk [1950]
Studiul de caz Ovidiu Mitrofan, satul Grozești, raionul Nisporeni*

*Deportați moldoveni, estonieni și ruși lângă mormântul comun
din satul Vdovino, regiunea Novosibirsk, 23 iunie 1956
Studiul de caz Apolinarie Vataman, deportat în 1941 din satul Ghica Vodă, raionul Drochia*

istorie subiectivă vine să întregască istoria deportărilor. Mai mult decât atât, din analiza materialelor observăm că aceste subiectivități construiesc retrospectiv o istorie comună, validată de similaritatea dintre amintirile persoanelor deportate. Considerațiile contemporane asupra traumei, inclusiv a traumei sociale, presupun obligativitatea coabitării dimensiunilor subiectivă și obiectivă atunci când există intenția înțelegerii unui fenomen social traumatic.

Istoria deportărilor a fost acoperită de tăcere pentru un timp îndelungat. Această traumă fiind îmbrăcată în raționamente social-umaniste, s-au făcut încercări conștiente oficiale din partea autorităților și, cel mai des, inconștiente din partea societății de a uita, nega, raționaliza acest moment dramatic.

Indiferent de motive și semnificații, tăcerea păstrează traumatismul treaz, intact, elaborarea traumei și doliul fiind posibile doar grație unui proces de verbalizare și de gândire comună a traumei. Astfel, condițiile verbalizării sunt de o importanță covârșitoare în elaborarea traumatismului deportărilor staliniste din R.S.S. Moldovenească.

Programul de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-

comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”, fiind unul care acoperă întregul spațiu geografic al Republicii Moldova, constituie la nivel simbolic o invitație din partea *Celuilalt*, care reprezintă Statul, Legea, Comunitatea, de a vorbi despre traumatismul deportărilor regimului totalitar-comunist.

Readucerea fenomenului deportărilor în spațiul reflexiv al comunității pentru a facilita un proces comun de elaborare a traumei reprezintă un deziderat-necesitate pentru întreaga comunitate, pornind de la premisa că impactul traumatic a atins toată populația spațiului pruto-nistean – atât persoanele supuse represiunilor, cât și persoanele implicate în asistarea sistemului represiv, precum și restul populației afectate de propaganda sovietică în capacitatea lor de înțelegere și elaborare a acestor evenimente, dar și a propriei istorii și identități.

Note

¹ A. Petrencu, L. Cojocaru, L. Pădureac, editori, *Români în gulag. Memorii, mărturii, documente*, vol. I,

- Chișinău: Ed. Balacron, 2014; *Arhivele memoriei*, ed. L. Cojocaru, vol. I, tom I, Chișinău, Ed. Balacron, 2016.
- ² L. Cojocaru, „Deportările staliniste – o traumă a memoriei românilor basarabeni”, în *Românii în gulag*, vol. I, p. 321.
- ³ G. Fischer, P. Riedesser, *Tratat de psihotraumatologie*, București, Ed. Trei, 2001, p. 114; Q., L. Crocq, *Șaisprezece conferințe despre traumă*, București, Ed. Trei, 2014, p. 58.
- ⁴ G. Fischer, P. Riedesser, *op. cit.*, p. 70.
- ⁵ N.P. Kellerman, *Transmission of Holocaust Trauma – An Integrative View*, în „Psychiatry”, vol. 64(3), 2001, p. 256; I. Kogan, *Evadarea din sine. Încălcarea granițelor și dorința de comuniune*, București, Ed. Fundației Generația, 2007, p. 24; C.F. Alford, *Subjectivity and the intergenerational transmission of historical trauma: Holocaust survivors and their children*, in: „Subjectivity”, vol. 8(3), p. 261.
- ⁶ N. Cojocaru, *Cercetarea calitativă*, Chișinău: CEP USM, 2010, p. 99–102.
- ⁷ Y. Gampel, „Violence sociale, lien tyrannique et transmission radioactive”, în *Psyhanalyse du lien tyrannique*, Paris, Ed. Dunod, 2003, p. 106.
- ⁸ Q.L. Crocq, *op. cit.*, p. 18.
- ⁹ Vezi: cazul Marina Akopyani, *Arhivele memoriei*, vol. I, tom I, 2016.
- ¹⁰ Vezi: cazul Gheorghe Bunescu, *Românii în gulag*, vol. I, 2014.
- ¹¹ M. Khan, *Le Soi cache*, Paris, Ed. Gallimard, 1976, p. 79.
- ¹² G. Fischer, P. Riedesser, *op. cit.*, p. 122.
- ¹³ J. Pujet, „Etat de menace et psychanalyse. De l'étrange structurant à l'étrange aliénant”, în *Violence d'état et psychanalyse*, Paris, Ed. Dunod, 1989, p. 10–15.
- ¹⁴ *Ibidem*.
- ¹⁵ Vezi: cazul Maria Grozavu, *Românii în gulag*, vol. I, 2014.
- ¹⁶ Vezi: cazul Vasile Fetescu, *Românii în gulag*, vol. I, 2014.
- ¹⁷ Vezi: cazul Tatiana Panaghiu, *Arhivele memoriei*, vol. I, tom I, 2016.
- ¹⁸ Vezi: cazul Ion Savin, *Arhivele memoriei*, vol. I, tom I, 2016.
- ¹⁹ Vezi: cazul Vasile Fetescu, *Românii în gulag*, vol. I, 2014.
- ²⁰ Vezi: cazul Ion Savin.
- ²¹ Vezi: cazul Vasile Fetescu.
- ²² Vezi: cazul Ion Savin.
- ²³ Vezi: cazul Pavel Curoș, *Arhivele memoriei*, vol. I, tom I, 2016.
- ²⁴ R. Kaes, „Ruptures catastrophiques et travail de la mémoire”, în *Violence*, p. 200.
- ²⁵ S. Freud, „Refularea”, în *Psihologia inconștientului*, București, Ed. Trei, 2000, p. 84.
- ²⁶ Janet, *apud*: G. Fischer, P. Riedesser, *op. cit.*, p. 32.
- ²⁷ G. Fischer, P. Riedesser, *op. cit.*, p. 118.
- ²⁸ R. Kaes, *op. cit.*, p. 190.
- ²⁹ L. Betea, *Țărmurile memoriei: povestea de viață, amintirea urmașilor, memoria colectivă*, în „Societal and Political Psychology International Review”, vol. 3(2), 2012, p. 23.
- ³⁰ Z. Bolea, A. Nacu, *Perspective psihanalitice asupra dimensiunii traumatice în deportări*, în „Studia Universitas Moldaviae”, nr. 9(99), 2016, p. 178.

Foamea din R.S.S. Moldovenească (1946–1947)

Între memorie și istorie*

Lidia Pădureac**

În 1940, Uniunea Sovietică a impus regimul de ocupație în Basarabia, cerând în mod ultimativ evacuarea administrației românești. Sovietizarea pentru băștinași a însemnat arestări și condamnări neînte-meiate, foamete și deportări, fiscalitate excesivă și colectivizare forțată – toate pentru a instaura o economie, o societate și un regim totalitar comunist. După disoluția U.R.S.S.-ului, istoricii au dezvăluit natura criminală a regimului stalinist instaurat în Basarabia, investigațiile atestând în conștiința colectivă o memorie copleșitoare a foametei din anii 1946–1947, cercetările fenomenului în mod prioritar direcționându-se spre cercetarea arhivelor, iar majoritatea studiilor¹ și culegerilor de documente² au fost publicate la sfârșitul anilor '80, începutul anilor '90 ai secolului XX. Totodată, mărturiile persoanelor care au supraviețuit acestui fenomen tragic au pătruns în spațiul public prin publicații periodice³ și culegeri de studii tematice,⁴ subiectul fiind frecvent readus în lucrările memorialistice, semnate de persoane care au trecut experiențele deportării⁵. Prin aplicarea acestor achiziții – valorificarea documentele de istorie orală și coroborarea acestora cu materialul de arhivă – cercetările fenomenului foametei provocate de autoritățile sovietice au fost redimensionate și readuse în actualitate, în cadrul unor noi abordări și proiecte de cercetare. Scopul acestui studiu este de a identifica aspectele fundamentale ale procesului de recuperare, valorificare și rememorare a experienței traumatice a supraviețuitorilor foametei și a pune în evidență *statutul nedeterminat al victimelor foametei, profunzimea*

traumei provocate de foamete, remanența miturilor propagandistice, lipsa practicilor imuabile privind comemorarea victimelor și persistența educației ocazionale în acest domeniu.

Statutul de victimă al persoanelor care au suferit foametea (1947–1947) în Republica Moldova are un conținut nedeterminat. Debutul anevoios al procesului de rememorare a tragediei foametei este cauzat, în mare parte, de lipsa unor eforturi constante din partea mediului social și academic, în vederea scoaterii din anonimat și plasării în spațiul public a încărcăturii emoționale care este purtată de memoria foametei. Până astăzi nu există un cadru legal prin care să fie recunoscută vina statului sovietic față de persoanele care au cunoscut experiența foametei din R.S.S. Moldovenească în anii 1946–1947.

În Legea Republicii Moldova, din 8 decembrie 1992, privind reabilitarea victimelor represiunilor politice, este absentă orice formă de referire la persoanele care au suferit în perioada foametei, stipulând doar „represiunea politică”, definită, la art. 1, drept „*curmarea de vieți omenești, măsurile de constrângere întreprinse de către stat față de cetățeni din motive politice, naționale, religioase sau sociale sub formă de privațiune de libertate, deportare, exilare, trimitere la muncă silnică în condiții de limitare a libertății, expulzare din țară și lipsire de cetățenie, expropriere, internare forțată în instituții de psihiatrie, sub altă formă de limitare a drepturilor și libertăților persoanelor declarate periculoase din punct de vedere social pentru stat sau pentru regimul politic, realizate în baza deciziilor organelor de stat administrative, judiciare și extrajudiciare*”⁶. Drept

---

*Comunicare susținută la manifestarea consacrată comemorării victimelor deportărilor staliniste din Basarabia și Bucovina de Nord cu prezentarea rezultatelor proiectului de cercetare „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941 și 1944–1953” (4 iulie 2017, Aula Academiei Române)

** Conf. univ. dr., Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

urmare, supraviețuitorii foametei au fost lăsați în afara prevederilor Legii din 1992 privind victimele regimului totalitar-comunist, iar inerțiile social-politice și-au lăsat amprenta asupra modului de reflecție privind trauma provocată de foamete.⁷ În studiile de istorie orală constatăm adesea inhibarea amintirilor despre foamete, oamenii fiind frustrați, din cauza sentimentului de vinovăție pentru faptele și gândurile de atunci. De rând cu aspectul moral-juridic al acestei probleme, s-au profilat, astfel, impedimente suplimentare pentru cercetarea științifică în baza materialelor de istorie orală. Martorii și supraviețuitorii tragediei preferă mai curând să tacă decât să vorbească.

Programul de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953” (coordonator – dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu), lansat în anul 2015, stipulează o serie de cercetări ale memoriei victimelor regimului totalitar-comunist. În decembrie 2016, cercetătorii implicați în cadrul acestui program au adresat Parlamentului Republicii Moldova un demers de inițiativă legislativă, prin care au argumentat necesitatea recunoașterii statutului de victimă a foametei provocate de autoritățile sovietice.⁸ La 26 iunie 2017, Ministerul Justiției din Republica Moldova a emis un răspuns prin care declară că „propunerea nu este în concordanță cu conceptul Legii nominalizate. Adițional, extinderea numărului beneficiarilor de compensații și înlesniri sociale necesită identificarea și alocarea surselor suplimentare din bugetul de stat, costul cărora nu este estimat”⁹. Având acest răspuns, echipa Programului de stat continuă să facă apel la instituțiile statutului pentru a iniția elaborarea unei legi privind foametea din R.S.S. Moldovenească în perioada 1946–1947 și victimele acesteia.

De menționat că statul vecin, Ucraina, în anii 1932–1933, s-a confruntat cu o foamete cumplită, organizată de autoritățile sovietice, a recunoscut prin lege statutul de victimă cetățenilor care au suferit foametea. În 1991, Rada Ucrainei a adoptat Legea privind reabilitarea victimelor represiunilor politice, iar în 2006 a adoptat Legea privind foametea organizată din Ucraina în anii 1932–1933. Articolul 4 din respectiva lege prevede: „Statul asigură condiții pentru efectuarea cercetărilor și realizarea activităților în vederea perpetuării memoriei victimelor Golodomorului în Ucraina din anii 1932–1933 în baza unui program de stat corespunzător”¹⁰.

Refuzul autorităților din Republica Moldova de a clarifica statutul victimelor foametei creează dificultăți în calea justiției istorice și împiedică afirmarea unei atitudini generalizate a societății în privința crimelor regimului totalitar comunist.

Profunzimea traumei provocate de foamete este pusă în evidență de sursele scrise, dar mai relevante sunt studiile de istorie orală. Mulți dintre supraviețuitorii intervievați sunt convingeți că pentru locuitorii Moldovei foametea a fost mai grea decât războiul și deportarea.¹¹ Ion Vacariuc (a.n. 1930), originar din satul Aluniș, raionul Râșcani, consemnează: „Războiul [...] noi așa un pic l-am simțit, cel mai groaznic a început pe urmă, când nu aveam ce mânca... E dureros să-mi amintesc”¹². Simion Munteanu din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, insistă că „foametea e mai groaznică decât războiul. La război te pupă un glonț și ai terminat socoteala cu viața, iar în timpul foametei te chinui zi cu zi, ceas cu ceas, minut cu minut”¹³. În calitate de argumente prioritare, supraviețuitorii menționează numărul mare al celor care au suferit, diversitatea grupurilor de victime și perturbarea temporară a sistemului de valori din societate.

Majoritatea studiilor realizate până acum indică numărul mare al persoanelor care au suferit de foame. Deși nu există o statistică definitivă privind persoanele decedate din cauza foametei, materialul de arhivă și mărturiile de istorie orală fac dovada faptului că foametea a cuprins toată populația, cu excepția nomenclaturiștilor de partid. Potrivit cercetătorilor, în timpul foametei au murit peste 200 000 de persoane¹⁴, ceea ce constituie aproximativ 10% din populația de atunci a R.S.S. Moldovenești. Documentele de arhivă care reflectă acest fenomen sunt confirmate și completate de sursele de istorie orală. Constantin Rusu (a.n. 1931), din satul Fetești, raionul Edineț, relatează: „În 1946–1947, lumea mergea pe drum și cădea jos din picioare, murea de foame. Sora mea a îngropat doi copii – au murit de foame; șase-șapte ani cel mai mare avea. Și altă soră tot un băiat și o fată a îngropat de foame. Mergea pe drum, cădea și-l găseau mort, ca pe muște, cădea jos de foame. Mulți au murit”¹⁵. Studiile de istorie orală indică o situație tulburătoare în privința numărului celor decedați. Din mărturiile lui Vasile Vaculovschi, originar din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă: „Foarte mulți oameni au murit în satul nostru din cauza foametei. Nici nu se compară cu cei care au murit din cauza războiului”¹⁶. Elena Catelli (a.n. 1937), din satul Nicolaevca, raionul

Sângerei, își amintește: „*La noi în sat, mi se pare, o treime din sat a murit de foamete*”¹⁷.

Mărturiile supraviețuitorilor arată că în fiecare sat, din cauza foametei, mureau oameni în fiecare zi. Deosebit de greu era în timpul iernii. Sleți de puteri, lihniți de foamete, oamenii nu erau în stare să sape morminte separate pentru cei decedați. O serie de mărturii indică asupra existenței mormintelor comune în timpul foametei. Din consemnările lui Vasile Vaculovschi desprindem: „*Se stingeau oamenii și nu avea măcar cine să-i înmormânteze. În acea iarnă cumplită a fost creată o brigadă din bărbați mai puternici, care săpau morminte comune. După ce erau umplute cu cadavre, le astupau cu țărână și acesta era tot ritualul îngropăciunii. Nimeni nu-i plângea*”¹⁸. Parascovia Ciobanu (a.n. 1923), originară din satul Ermoclia, raionul Ștefan Vodă, relatează: „*Până au pus ei mortul pe o scară, până l-au dus la cimitir, de acum el era al șaptelea deasupra. Fiindcă n-avea cine face gropi. Și cum vedeau o groapă îi duceau și îi puneau în groapa ceea*”¹⁹. Din mărturiile lui Iacob Pricop, satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, reținem: „*Moș Tănas avea sanie... încărcă morții, unul peste altul și-i căra la cimitir. Acolo îi puneă grămadă și aștepta până cineva săpa o groapă și-i puneă acolo. Că uneori de la sovietul sătesc dau oamenilor câte o pâine ca să sape gropi. Dimineața groapa era plină cu morți. Care nu încăpea, aștepta o altă groapă*”²⁰. Pelagia Corcodel, satul Ulmu, raionul Hâncești, povestește: „*Când dăm pe lângă țintirim, pe la deal de biserică, unul se suia pe deal cu ceva în spinare. Eu îi zic la al meu: măi, oare ce târbucește omul acela? Când ne uităm mai bine, el ducea un om țapăn... În crucea nopții. Că așa era – dacă se auzea că cineva a săpat o groapă, se duceau noaptea și puneau alți morți. Dimineața, groapa era plină – Doamne fe-rește ce greutate a fost...*”²¹

Un subiect absent cu desăvârșire în studiile științifice este cel legat de mormintele comune din perioada foametei din localitățile Basarabiei. Documentele de arhivă confirmă mărturiile supraviețuitorilor. Deja, în iunie 1946, autoritățile de administrație județene informau structurile republicane despre situația gravă a populației din R.S.S. Moldovenească: moarte din cauza foametei, alimentarea oamenilor cu buruieni, numărul mare al persoanelor bolnave de distrofie, numărul mare al deceselor zilnice (câte 10–15 persoane în fiecare sat)²².

Memoriul secretarului Comitetului Județean de partid Chișinău, N.S. Krainii, și al vicepreședintelui

Comitetului Executiv Județean, A.T. Rusnac, adresat vicepreședintelui Sovietului Miniștrilor al R.S.S. Moldovenești, G. Kvasov, „*cu privire la măsurile urgente de acordare a ajutorului alimentar populației județului Chișinău*”, din 12 decembrie 1946, se menționa: „*În județ se înregistrează, de asemenea, o mortalitate înaltă în rândul copiilor cu vârsta de până la un an, în trei trimestre mortalitatea a ajuns în medie la 25 %. Cel mai înalt nivel de mortalitate a fost înregistrat în raionul Leova (29%) și în raionul Chișinău (28%)*”²³.

Un element distinctiv, ce apare în narațiunea supraviețuitorilor, reflectă diversitatea grupurilor de victime ale foametei, argumentând proporțiile flagelului și consecințele lui asupra întregii populații a Basarabiei. Foca Meșteșug, din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, relatează: „*Da, sigur că în timpul foametei au murit mai mulți oameni decât în timpul războiului. La război mureau numai bărbați tineri, iar foametea nu alegea: a luat și copii, și bătrâni, și femei*”²⁴. Pașa Tătaru, originar din satul Pojăreni, raionul Ialoveni, mărturisește: „*Tare mulți copii o murit – sugacii o murit, că n-aveau ce le da, mama ceea nu mai avea lapte în sân: se stingeă copilul în ochii ei...*”²⁵ Profund afectați de calvarul foametei au fost copiii. Din mărturiile lui Victor Barus (a.n. 1938), din satul Aluniș, raionul Râșcani, aflăm: „*Fiind copil, m-au luat în Ucraina... În groapă era mult jom și toți îl luau... unii s-au înecat în groapa ceea. Eu am văzut cum acolo, la suprafață, era un trup [cadavru]... m-am speriat... mult timp am plâns... eu voiam să mănânc*”²⁶.

Constatăm că foametea a răpit viața celor lăsați fără minimul de rezerve alimentare, indiferent de gen, vârstă, statut social. În darea de seamă a secretarului Comitetului Județean Cahul, din 4 decembrie 1946, se menționa: „*...în consecința situației alimentare complicate printre populația din județ s-au semnalat multe cazuri de distrofie. [...] În ultimul timp în raioanele județului au fost constatate cazuri de deces, în special copii, din cauza subnutriției*”²⁷. Mărturiile lui Nicolae Botnariuc (a.n. 1921), din satul Crețoiaia, raionul Anenii Noi, conține următoarea relatare: „*Începe o distrofie strașnică printre copii. Întri în clasă, n-ai pe cine întreba. Toți umflați, la tablă nu poți să-i scoți. Ce să-i întrebi? Ei așteaptă suta de grame de pâine și o cană de ceai*”²⁸.

Moartea din cauza foametei nu este una obișnuită, afectând profund firea umană. Atitudinea supraviețuitorilor foametei față de schimbarea sistemului de valori s-a conturat în dependență de

gravitatea traumei pe care au suportat-o. Crizele acute, în special foametea, îi poate afecta grav, perturbând echilibrul și provocând traume. Supraviețuitorii adesea mărturisesc regretul pentru faptele, gândurile de atunci. Simion Munteanu mărturisește: „Foametea e cel mai urât lucru din viața omului. Și cel mai scârbos... când sădeam popușoiul ori grâul, prin 1947, ne ascundeam de tata și ne umpleam gura cu grăunțe”. Implicațiile nefaste ale statului au determinat sentimentul vinovăției victimelor pentru faptul că mai aveau câte ceva prin gospodărie și, astfel, mai aveau puteri să îndure foametea.

Oamenii își amintesc despre starea de deprimare profundă în care se aflau, copleșiți de sentimentul neputinței și al nesiguranței. Această stare le crea o altă percepție despre sine și despre lumea în care trăiau. În disperarea care îi domina, moartea a devenit mai atractivă decât viața – sinonimul cuvântului *viață* a devenit cuvântul *chin*, iar moartea oferea speranța că suferințele vor lua sfârșit. Cozma Munteanu, din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, își amintește: „Mă întrebați ce făceam noi, copiii, atunci? Când nu umblam după hrană, așteptam moartea. Stam cu fața la soare. Mă luptam cu moartea. Trăiam de azi pe mâine”²⁹. Documentele oficiale reflectă aceeași stare de lucruri. Administrațiile locale informau autoritățile republicane despre furturi și despre o serie de alte crime comise din cauza foametei. În decembrie 1946, Ministerul Afacerilor Interne al R.S.S. Moldovenești a transmis ministrului Ministerul Afacerilor Interne al U.R.S.S.-ului, S. Kruglov, o notă informativă privind situația alimentară gravă a populației, creșterea criminalității și a mortalității din cauza subnutriției³⁰. Situații asemănătoare sunt consemnate și în alte note informative transmise de Ministerul Afacerilor Interne al U.R.S.S.-ului.³¹

Lipsa cronică de alimente, represiunile continue, insecuritatea au generat demoralizarea fără precedent a Basarabiei. În societate se schimbă atitudinea față de diferite tipuri de crime, comise din cauza foametei. Maria Chirilov, din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, consemnează: „Din cauza foametei nu înțelegeau oamenii ce fac [...] atunci în timpul foametei, dacă-l prindeai pe vreun hoț în casa ta, nu-l socoteai dușmanul cel mai mare. Înțelegeai că nu viața cea bună l-a împins în casa ta. Unii chiar dau hoțului o bucațică de turtă s-o ducă copiilor înfometați”³².

Andrei Staver (a.n. 1929), originar din satul Scoreni, raionul Strășeni, relatează: „Niște băietani de

aici din sat au furat de la Condrița un bou. De ce l-au furat? Ca să nu moară de foame! După furtul acesta, i-au adus la sovietul sătesc. Președintele, Crețu, i-a bătut de i-a scos din sănătate. După aceea au fost judecați și trimiși la Karaganda”³³.

În cercetările de istorie orală, supraviețuitorii sunt dispuși să-i ierte pe criminali, deseori refuză să nominalizeze persoanele bănuite de canibalism. Poziția conciliantă față de cei care au încălcat morala și legea își găsește explicația în incertitudinea supraviețuitorilor față de propria limită în cazul dacă foametea ar fi continuat o perioadă mai lungă: ar fi cerșit, ar fi furat, ar fi consumat mâncarea pentru animale, ar fi mințit?... Narațiunile menționează frecvent că omul înfometat nu-și poate stăpâni instinctele și nu-și poate controla rațiunea; Ludmila Bacalov, din satul Antonești, raionul Ștefan Vodă, afirmă că „foametea era ucigașă, nu oamenii. Foametea a nivelat totul și i-a iertat [pe ucigași]”³⁴. Foca Meșteșug relatează și el: „Doi l-au omorât pe al treilea și i-au luat banii. Numai ei erau vinovați? Blestemata de foamete! Ea le-a luat mințile. Ea este pricina tuturor relelor”³⁵, iar Marin Buga (a.n. 1938), originar din satul Mereni, raionul Anenii Noi, povestește: „Erau doi oameni – să le zici bandiți, nu poți, că erau toți flămânzi, ca animalele – și i-au cerut să le dea o vacă. Dar el: «Cum să vă dau, că tata mă fugărește?!» Și ei atunci i-au băgat cuțitul în tâmplă”³⁶.

Izvoarele de arhivă și amintirile martorilor probează faptul că oamenii, indiferent de educația primită sau de originea socială, săvârșeau acțiuni inadmisibile în condiții ordinare de viață. Dintre cele mai grele aspecte ale foametei, care indică apogeul tragediei și atenuarea calităților umane, a fost canibalismul. Materialele de arhivă păstrează amănunte despre cazurile de canibalism. În perioada ianuarie-februarie 1947, în R.S.S. Moldovenească au fost înregistrate oficial 39 de cazuri de canibalism, cu 40 de victime.³⁷ Cazurile de antropofagie, la fel, sunt consemnate în mărturiile supraviețuitorilor, referindu-se la majoritatea raioanelor, însă doar o parte dintre acestea au ajuns în instanțe de judecată. Marin Buga relatează: „Au fost două cazuri la noi în sat – pe doi copii sugari i-au omorât mamele și i-au mâncat, că nu aveau ce mânca...”³⁸

Cazurile care intrau în vizorul organelor de stat erau judecate; detaliile prezentate în procesele-verbale ale ședințelor de judecată sunt înspăimântătoare.³⁹ Regimul a reprimat tăria de caracter a oamenilor și i-a făcut pasivi în raport cu nedreptățile,

principala formă de rezistență a devenit însăși viața. Noțiunea de rezistență din perioada foametei nu se manifesta ca o confruntare cu regimul, ci ca opoziție față de foamete: „*Am supraviețuit, deci am învins!*” Astăzi, supraviețuitorii sunt dispuși să conștientizeze cauzele propriului comportament de atunci. Oponerea rezistenței în acea perioadă echivala cu moartea, iar umilința și pasivitatea le ofereau oamenilor șansa de a supraviețui. Pasivitatea deriva din incapacitatea de a rezista în fața puterii represive.

Moartea pe câmpul de luptă este percepută astăzi ca fiind mai puțin traumatizantă pentru societate decât decesul în urma foametei. Reconstituirea realității de atunci confirmă că oamenii erau agreșați, chinuți fizic și moral, dominați de un puternic sentiment de obediență. Din amintirile lui Ion Mija, originar din satul Pohoarne, raionul Florești, desprindem: „*Atunci mi-am dat seama cât e de umilitoare foamea și cât e de ușor să conduci un popor, pe care îl ții la bucățica de pâine. Nici nu trebuie să te ostenești să-l conduci, fiindcă el însuși se supune. Măcar mirosul de pâine să-l simți, mai mult n-are nevoie de nimic – nu-i arde nici de politică, nici de drepturi, nici de distracții – de nimic-n lume. Poate din cauza asta poporul nostru este atât de speriat: pâine și pace, pâine și pace, îi bucură că le are și nu-i trebuie mai mult*”⁴⁰.

Miturile propagandei sovietice privind cauzele foametei

Pentru a reduce în mod artificial atitudinea revoltătoare a victimelor față de calvarul foametei, regimul comunist a mușamalizat adevărul. Cele mai răspândite mituri ale propagandei sovietice erau: „*seceta a provocat foametea*”, „*principalii vinovați sunt reprezentanții administrațiilor locale care nu au informat la timp autoritățile de la Kremlin despre foamete*”, „*foametea a fost depășită exclusiv cu ajutor frățesc primit de la Moscova*”. De fapt, seceta nu era un fenomen străin teritoriului Basarabiei, astfel încât populația avea grijă să-și asigure rezerve în anii roditori, când recolta era deosebit de bună. Potrivit statisticii, în anii cu condiții climaterice bune puteau fi recoltate între 926 000 și 18 000 mii de tone de cereale.⁴¹ Chiar și în condițiile războiului, oamenii dispuneau de suficiente rezerve pentru doi-trei ani înainte. Situația s-a schimbat odată cu instaurarea regimului sovietic de ocupație. Administrația sovietică a impus un sistem de impozitare excesiv: prin Decizia Sovietului Comisarilor Popo-

rului al R.S.S. Moldovenești, din 17 aprilie 1944, se impunea un plan de rechiziții de stat obligatorii din recolta anului 1943 (timp de război) în volum de 73 600 tone de cereale și 34 000 tone de uleioase⁴². Deja, la 20 mai 1944, au fost fixate norme anuale ale rechizițiilor pentru gospodăriile țărănești din recolta anului 1944.

Venitul impozabil total al unei gospodării se calcula prin însumarea venitului impozabil de la toate sursele de venit agricol și neagricol. Conform normelor stabilite de guvern, o gospodărie cu un hectar de arătură, 0,5 ha de livadă, două vaci, doi cai, un porc, ar fi avut venit impozabil anual de 2150 ruble.⁴³ În 1944, gospodăriile țărănești din județele Soroca, Orhei, Bălți au fost împărțite conform mărimii lotului de pământ în trei categorii: I – până la 5 ha; II – între 5–10 ha; III – mai mare de 10 ha⁴⁴. Hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului al R.S.S. Moldovenești, din 7 iunie 1944, „*Cu privire la livrarea obligatorie a cărnii, laptelui, ouălor și lânii către stat în raioanele eliberate ale R.S.S. Moldovenești*” impunea țăranilor și colhoznicilor să livreze statului carne și ouă, pornind de la suprafața pământului posedat, nu de la numărul vitelor, păsărilor ce le aveau în gospodărie⁴⁵; aceeași situație se impunea și în cazul celorlalte categorii de produse. Astfel, gospodăriile până la 5 ha urmau să livreze statului câte 100–110 kg (în funcție de județ) de grâne pentru fiecare hectar; 25–30 kg de floarea soarelui; 10 kg de cartofi; 10 kg de fân; gospodăriile de la 5 la 10 ha – câte 150–160 kg de grâne; 40–45 kg de floarea soarelui; 15 kg de cartofi; 15 kg de fân pentru fiecare hectar, indiferent dacă gospodăria dispunea sau nu de aceste culturi⁴⁶. Din recolta anului 1944, din cele 171 096 tone preconizate, până la 10 ianuarie 1945, au fost livrate 208 907 tone (cu 37 811 tone mai mult)⁴⁷. În 1945, cetățenii au fost obligați să plătească impozit și pentru anii 1944–1945, așa-numita *nedoimca*.⁴⁸ Oficialitățile locale raportau că au livrat „*cu 37 811 tone de grâu mai mult decât era stabilit potrivit planului. O parte din grâu a fost livrată în contul florii-soarelui, cartofilor și fânului. Au fost livrate 13 677 tone de carne, cu 2298 tone mai mult decât prevedea planul. Neîndeplinirea planului la rechiziția laptelui și a ouălor a avut loc din cauza nepregătirii corespunzătoare a bazei tehnico-materiale a organizațiilor responsabile de rechiziții, care au refuzat primirea produselor*”⁴⁹. În 1945, R.S.S. Moldovenească a livrat 252 000 tone de cereale. Constatăm supraîmplinirea planului, cu prețul lichidării rezervelor alimentare

ale populației. Statul favoriza colhozurile (cele mai multe se aflau în stânga Nistrului) în raport cu gospodăriile individuale țărănești. În august 1945, Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova ruga Comitetul Central al U.R.S.S.-ului să reducă planul livrării pâinii către stat din partea colhozurilor cu 1300 mii de puduri și să transfere această obligație gospodăriilor individuale.⁵⁰

În 1946, a continuat aceeași politică fiscală. Gospodăriile țărănești individuale erau forțate să suporte cea mai mare parte a rechizițiilor. Planul cincinal, adoptat în 1946, era un proiect grandios de propagandă, care nu avea nimic comun cu realitatea. Chiar în timp ce a fost adoptat, populația Basarabiei se adresa autorităților pentru ajutor alimentar, se plângea că nu are pâine, haine și încălțăminte.⁵¹ În pofida acestei situații, la 26 iulie 1946, la Moscova a fost adoptată decizia care obliga Sovietul de Miniștri al CC PC(b)M „să execute în termen planul rechizițiilor obligatorii”, făcând trimitere la faptul că „din cauza condițiilor meteo nefavorabile din regiunile Tambov, Kursk, Voronež și Orël, în aceste regiuni a fost micșorat volumul livrărilor obligatorii de cereale”⁵². Cotidianul sovietic „Moldova Sovietică”, din 5 decembrie, a publicat un articol „Moldova a realizat planul anual de cereale”, în care se menționa despre realizarea planului cu o lună mai devreme decât anul trecut⁵³. Către 1 ianuarie 1947, planul a fost realizat în volum de 101%.⁵⁴

Istoricul Anatol Țăranu consemnează, în anul 1946, o recoltă de cereale de 365 000 de tone: „La 1 ianuarie, același an, populația republicii era de 2 milioane 183 mii de locuitori. După unele estimări putem conchide că în perioada care a durat de la recolta din anul 1946 până la cea din anul următor un om ar fi avut nevoie, pentru o alimentație foarte limitată, de 109,5 kg de cereale, iar întreaga populație de circa 239 mii de tone”, la care se pluseau cerealele pentru furaj, semințele pentru semănăturile de toamnă și de primăvară, astfel cantitățile minime necesare populației se cifrau la 410 mii tone de cereale, adică, republica abia dacă se putea asigura cu cereale, având ceva rezerve din anul precedent. În această situație dificilă, autoritățile de la Kremlin au fixat planul republicii de livrare a cerealelor la stat în volum de 265 mii de tone, provocând o adevărată catastrofă umanitară în Basarabia.⁵⁵ Chiar dacă în luna august 1946 planul a fost redus până la 72 727 de tone,⁵⁶ populația nu era în stare să livreze această cantitate.

Mărturiile supraviețuitorilor confirmă starea de lucruri și pun în evidență multiple fărâdelegi comise în lanț de puterea sovietică, începând cu instituțiile locale până la cele din Kremlin. Din mărturiile lui Constantin Rusu: „Când s-a strâns pâinea, au venit organele cum se spune operupolnomocenii [reprezentantul puterii locale – n.a.] de la raion și cu activul și cereau postavca la stat. Se duceau doi-trei în pod și ce era măturau. La unii au măturat tot-tot. Acei din sat [veneau], organe, veneau acei șase și spuneau «postavcă trebuie!», «fond crasnoj armii!» [în fondul Armatei Roșii – n.a.], fel de fel de cerințe. Aceștia, activul din sat, se ducea și mătura tot ce era în pod la oameni. A fost foame, din cauza că, în 1946, s-a făcut puțină pâine, și cât a fost a luat-o statul”⁵⁷.

Alexandra Ursachi (a.n. 1937), din satul Rublenița, raionul Soroca, își amintește: „Foametea a fost din cauza că a fost postavcă, da lumea postavcă pentru pământ. Și da lumea o dată, și apoi veneau a doua oară și da dopolnitel’no [suplimentar – n.a.], da’ a treia oară veneau și măturau totul”⁵⁸.

Valeria Grișcenco consemnează: „Rușii scuturau podurile, tot luau, și la noi au luat, dar în spațele ursoaicei de la sobă a rămas o grămadă de fasole. Știți, eu nici acum nu mănânc fasole, am mâncat atunci fasole pentru toată viața! Nu mai pot să țin post, Doamne iartă-mă, că am ținut post atunci pentru tot – când cu foametea și când cu deportările, numai foame am dus”⁵⁹. Cei care nu achitau rechizițiile erau arestați, judecați și condamnați. Oamenii își amintesc starea demoralizată, fiind copleșiți de sentimentul neputinței și al nesigurăței. Astfel, cercetările de istorie orală au reconfirmat disponibilitatea rezervelor alimentare, în pofida secetei cumplite. Politica fiscală excesivă aplicată de oficialități a fost cauza fundamentală care a lăsat oamenii fără surse de existență. Sintagma „au măturat podurile” este utilizată de intervievați în sens propriu, mărturisind cum activiștii au sustras forțat toate rezervele. Eugen Banaga (a.n. 1932), originar din satul Minceni, raionul Rezina, mărturisește: „Noi am strâns cu greu câțiva saci cu grâu... Vin niște activiști locali și cum să nu-i primești? Vin cu căruța și încarcă toată roada de grâu: «Ați dat cota, postavca, dar adăugător, ca pe lista culacilor, trebuie să mai dați!» Mama a început a plânge, a luat un lighean de acesta jumălțuit: «Dați-mi măcar pentru copilul ista!» Aurica, mezina avea un an... «Nu! Statul are grijă și statul o să vă

ajute!» Nimic. Ne-au luat tot și nu ne-au dat nimic”⁶⁰. Pavel Curoș (a.n. 1935), din satul Șeptelici, raionul Soroca, își amintește: „De la cei săraci ce puteai lua? Și atunci [autoritățile] s-au concentrat asupra familiilor înstărite. Veneau unul după altul: Zaim! [împrumut – n.a.] Zaim! Zaim! Postavcă! Politica promovată de sovietici a fost de a mătura podurile. Da 'de unde să dea lumea? Nu-i de unde! Ce făceau părinții? Au vândut vaca și au dat zaimul, apoi au vândut calul și au dat zaimul. Înțelegeți? A fost un dezastru! A fost o crimă [comisă de autorități]”⁶¹.

Politica fiscală excesivă promovată de structurile puterii sovietice este elucidată plenar și în documentele de arhivă. Pentru neîndeplinirea predării obligatorii la stat a cerealelor, oamenii erau pedepsiți penal. Întregul mecanism sovietic era pus în funcțiune: inițial erau fixate cantități mari de cereale, cartofi, etc. pentru a fi livrate statului (în condițiile în care populația deja avea nevoie de ajutor alimentar), apoi oficialii de la Kremlin le cereau îndeplinirea planului oficialilor de la Chișinău, care, la rândul lor, forțau administrația locală să aplice toate mijloacele pentru a colecta cantitățile respective de la populație. În Nota informativă a șefului secției județene Chișinău NKVD, Z. Iakubson, intitulată „Cu privire la măsurile profilactice efectuate de organele NKVD ale județului Chișinău pentru asigurarea predării obligatorii la stat a cerealelor în județul Chișinău”, din 13 noiembrie 1945, se menționa „un șir de cazuri de opunere a rezistenței de către țărani la predarea cerealelor, de zădărnărire a acțiunilor de îndeplinire a predării cerealelor și cu acte de sabotaj direct din partea elementelor chiaburești și dușmănoase”⁶². Informații de acest gen erau transmise regulat organelor de conducere unionale. Ministerul de Interne al R.S.S. Moldovenești raporta Ministerului Afacerilor Interne din U.R.S.S. despre organizarea activității de agentură, menționând că, din cauza foametei, creștea nemulțumirea populației.⁶³ Refuzul de a achita livrările către stat era calificat drept sabotaj și era pedepsit cu închisoarea. Pentru neachitarea câtorva kilograme de grâu, persoana era condamnată la ani de pușcărie. Dacă activiștii locali nu găseau în gospodăria omului cantitatea necesară de cereale, atunci persoana era condamnată la privațiune de libertate. Acesta este și cazul lui Victor Guțuleac (a.n. 1937), originar din satul Aluniș, raionul Râșcani: „Pentru neplata impozitului, pe tata l-au judecat pe cinci ani. Tata a făcut închisoarea

în Saratov. A fost condamnat la pușcărie, pentru că nu a reușit să achite postavca 25 kg de grâu. Nici n-a avut de unde, tot a dat și a dat și de acum nu avea de unde. Dacă nu plătea, veneau și îl arestau, și-l chinuiau”⁶⁴. Andrei Ciocârlan, din satul Prajila, raionul Florești, relatează: „Pe mulți din sat de la noi i-au judecat că nu dovedeau să dea «postauca». Dar de unde s-o dea, dacă nu se făcuse pâinea și n-aveau ei înșiși ce mânca. Puterea le-a luat pâinea, și după asta a început a-i judeca din cauză că n-au ce da impozite”⁶⁵.

Astfel, consemnările din mărturiile de istorie orală și cele din documentele de arhivă atestă cert că fenomenul foametei în R.S.S. Moldovenească a fost provocat de politica puterii sovietice, că a fost realizată în practică de structurile de partid și administrative republicane și locale. Sistemul de impozitare aplicat excesiv, în situația în care recolta nouă era la limita asigurării alimentare a populației, reprezintă o crimă a statului sovietic împotriva propriului popor.

În contradicție cu mitul propagandistic potrivit căruia „din vina conducerii republicii, la Moscova nu se cunoștea despre foamete”, documentele de arhivă păstrează suficiente dovezi potrivit cărora Kremlinul era informat despre starea dezastruoasă din R.S.S. Moldovenească: la 20 iunie 1946, președintele Sovietului Miniștrilor al R.S.S.M., N. Koval, și secretarul CC al PC(b) M.N. Salagor, s-au adresat Sovietului Miniștrilor al U.R.S.S., lui A. Mikoian, cu privire la reducerea predării la stat a produselor agricole, menționând că „în 1945, majoritatea raioanelor din republică, colhozurile, gospodăriile țărănești au obținut o recoltă mică, ca urmare s-a creat o situație excepțional de grea în ceea ce privește produsele alimentare, semințele, furajele”. Funcționarii locali rugau să fie micșorat planul de predare a cerealelor la stat până la 10 059 mii de puduri; cereau înlesniri la produsele de câmp, amânarea împrumuturilor până în anul 1947; modificarea graficului de predare a cerealelor, cu cea mai mare pondere (55%) pentru luna octombrie, când se recoltează porumbul.⁶⁶

În memoriul secretarului comitetului județean de partid Chișinău, N.S. Krainii, și al vicepreședintelui comitetului executiv județean, A.T. Rusnac, adresat vicepreședintelui Sovietului Miniștrilor al R.S.S.M., G. Kvasov, „Cu privire la măsurile urgente de acordare a ajutorului alimentar populației județului Chișinău”, din 12 decembrie 1946, se menționa: „Sursele de venituri ale populației rurale s-au redus

la minimum. Dacă toamna devreme o parte din populația raioanelor județului avea posibilitatea să vândă unele resurse limitate de vin, fructe, legume, apoi din luna noiembrie aceste resurse s-au epuizat aproape în totalitate. Un număr considerabil de țărani au început să consume, din cauza subnutriției și a foametei, diferite surogate și substituenți: ghinde, rădăcini de ierburi necultivate, stuf etc. [...] Acum, odată cu sosirea frigului și ninzorilor, populația țărănească a fost lipsită și de aceste «resurse»⁶⁷.

În informația Ministerului Afacerilor Interne al R.S.S. Moldovenești adresată ministrului de interne al Uniunii Sovietice, S. Kruglov, la 19 decembrie 1946, „Despre situația alimentară dificilă a populației, creșterea criminalității și mortalității”, se menționa că „în localitățile vizitate s-a constatat că în casele țăranilor multe familii zac din cauza subnutriției, fără niciun kilogram de grâu”⁶⁸. De rând, cu aceste informații, pe care instituțiile unionale le primeau din R.S.S. Moldovenească, autoritățile centrale cunoșteau despre consecințele foametei, întrucât un astfel de experiment avusese loc în anii '30 ai secolului al XX-lea în R.S.S. Ucraineană și în alte regiuni din Rusia sovietică. Această stare de lucruri evidențiază crima săvârșită de regimul stalinist în Basarabia. De fapt, prin restabilirea R.S.S. Moldovenești, Kremlinul solicita măsuri extraordinare de la organele de stat și de partid care trebuiau să asigure integrarea regiunii în sistemul comunist-sovietic. Mecanismul de realizare a politicii centrale era asigurat prin subordonarea absolută a organelor administrative inferioare. Componenta lor era selectată riguros de către comitetele de partid din teren și verificată minuțios de organele speciale ale N.K.V.D.-ului. Alt aspect important pentru elucidarea mecanismelor tragediei îl constituie faptul că majoritatea aparatului sovietic, formată din cadre aduse în primii ani de puterea sovietică din Transnistria și alte regiuni ale U.R.S.S.-ului, activiștii și funcționarii locali au fost atrași treptat, prin privilegiile și constrângerile. În consecință, organele administrative locale și-au înfăptuit conștient misiunea de executor, iar deseori chiar cu exces de zel.

Sloganele de partid, care repetau frecvent „mulțumită puterii sovietice foametea a fost depășită”, au fost lansate în scopul de a distra atenția oamenilor de la cauzele reale ale foametei și de a le inocula sentimentul fals de grațitudine față de liderii de la Kremlin. Proporțiile înspăimântătoare ale foame-

tei au determinat autoritățile județene, încă din toamna anului 1946, să se adreseze după ajutor alimentar. Unele măsuri au fost întreprinse, însă erau insuficiente pentru a salva toți locuitorii afectați de foamete. Repartizarea ajutorului, la fel, se făcea selectiv. O parte dintre locuitorii orașelor erau asigurați cu cartele alimentare, la sate distribuirea ajutorului era însoțită de multiple inechități. Din amintirile lui Valentin Cotea, originar din satul Pociumbeni, raionul Râșcani, reținem: „Ajutorul a început să ni se acorde cam prin martie 1947, dar pe alese. Câteodată se aducea și pâine neagră, câte 200 gr pe cap de locuitor. Dar abia prin august, lumea s-a înveselit cu totul, când s-au recoltat cerealele, cartofii, bostanii”⁶⁹. În decembrie 1946, organele puterii locale se adresau celor centrale cu rugămintea de a oferi oamenilor nevoiași, sub formă de împrumut, câte 6 kg de grâu pe lună (circa 200 gr pe zi), ca să nu moară de foame.⁷⁰ În vederea prevenirii răspândirii distrofiei în masă și a creșterii mortalității populației mature, organele puterii locale cereau pâine pentru persoanele inapte de muncă (bolnavi de distrofie, copii, persoane în etate) câte circa 400 gr de pâine pe zi pentru o persoană⁷¹. În realitate, în sate nu au existat cartele alimentare, iar în orașe, cartele primeau cei angajați în câmpul muncii sau în instituțiile școlare. În pofida acestor ajutoare, apogeul de mortalitate a fost înregistrat în iunie 1947, când au decedat 25 000 de oameni. În opinia lui Anatol Țăranu, foametea a fost depășită doar atunci când a început să funcționeze factorul recoltei noi. Prin urmare, foametea a fost depășită în mod firesc și nu datorită ajutorului primit⁷². La sfârșitul verii 1947, oamenii nu mai mureau din cauza foametei.

Lipsa unor practici imuabile privind comemorarea victimelor foametei și educația ocazională în acest domeniu sporesc factorii de risc pentru ștergerea treptată din memoria colectivă a catastrofei produse de fenomenul foametei. Multe popoare au experiența traumelor colective pe care le-au depășit istoric, prin practici de comemorare coerentă a victimelor. Astfel, generațiile învață să deosebească binele de rău și să facă o selecție a evenimentelor, proceselor, fenomenelor care le unește și le ajută să-și manifeste identitatea istorică. Membrii comunității care nu au fost afectați direct de traume sunt educați în spiritul respectului față de trecut și al obligației morale de a-și compătimi predecesorii, fiind informați și implicați permanent în diverse activități, acțiuni de rememorare, acceptând tragedia națională la nivel personal – așa cum este cazul

Holocaustului sau al foametei din Ucraina. Spre deosebire de aceste nenorociri, puternic mediatizate în interiorul comunităților, reprezentate și pe arena internațională, despre foametea din R.S.S. Moldovenească se vorbește și se cunoaște infim de puțin.

Supraviețuitorii rămân de unii singuri în fața trecutului dramatic, fără a vorbi despre profunzimea traumei ce le-a marcat destinul, fiind convinși că generațiile de astăzi nu pot și nu încearcă să-i înțeleagă. Umiliți în perioada sovietică și nedreptățiți în prezent, victimele foametei nu au un loc distinct în memoria colectivă a neamului. Primele consecințe nefaste se fac vizibile prin ruptura în comunicarea dintre generații și prin apatia parțială a mediului social față de evenimentele din anii 1946–1947. Astfel, în Republica Moldova nu există un monument sau un complex memorial național ridicat în memoria victimelor foametei. Rezultatul unor inițiative private sunt plăcile comemorative inaugurate în câteva localități.

Instituțiile statului nu au dispus activități comemorative care să vizeze victimele foametei, astfel contribuind, intenționat sau din imprudență, la amnezia colectivă a uneia dintre cele mai grave crime săvârșite de regimul stalinist în R.S.S. Moldovenească în anii 1946–1947. Societatea, la fel, nu a avut parte de educație coerentă în acest domeniu. Or, o astfel de atitudine iresponsabilă față de trecut poate deforma radical perceperea crimelor provocate de totalitarism.

Note

¹ A.M. Țaran, *Anii 1946–1947: învățămintele foametei în Moldova. Material pentru lectori*, Chișinău, Ed. Știința, 1989; Ion Țurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946–1947*, Chișinău, Ed. Universitas, 1993; Ion Șișcanu, *Desfășurarea bolșevică în Basarabia*, Chișinău, Ed. Adrian, 1994; V. Pasat, *Surovaia pravda istorii: deportații s teritorii Moldavskoj SSR 40–50 gg.*, Chișinău, Momentul, 1998; Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică 1944–1950*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1995; B.G. Bomeško, *Zasuha i golod v Moldavii 1946–1947 gg.*, Ch., Știința, 1990.

² *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, Ch.: Ed. Știința, 1993; V.I. Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy 1940–1950*, Moskva: Terra, 1994.

³ Al. Marinat, *Amintiri, of, amintiri*, „Orizontul”, 1989, nr. 3, p. 68–78; Raisa Pătrașcu, „Vin rușii...”, „Basarabia”, 1993, nr. 4, p. 70–77; Vadim Pirogan, *N-a fost să fie...*, „Basarabia”, 1993, nr. 1, p. 99–119; Ion Lupan, *Colibașii și colibașenii în timpul foametei*, „Orizontul”, nr. 7, 1988, p.

70–73; *Idem*, *Studentii anilor de foamete povestesc*, „Orizontul”, nr. 5, 1989, p. 72–78; Vasile Bujac, *Și tăcerea e o vinovăție*, „Moldova Socialistă”, 19 aprilie 1989, p. 3; Gheorghe Spătaru, *Înapoi la mamuți...*, „Basarabia”, 1993, nr. 2, p. 75–89; N. Baboglo, *La sud, foametea a făcut multe victime*, „Jurnal de Chișinău”, 7 martie 2007; Vladimir Beșleaga, *Foametea a venit pe pământurile noastre odată cu instalarea puterii sovietice*, „Jurnal de Chișinău”, 23 februarie 2007; M. Gh. Cibotaru, *Pârjolul din '46–47*, „Jurnal de Chișinău”, 2 martie 2007; M. Ciocanu, *Între vis și umilință*, „Glasul națiunii”, 10 iunie 1998; M. Ciocanu, *Oare vânturile au adus foametea în Moldova?*, „Glasul Națiunii”, 22 iulie 1998; A. Coroi, *Pășteau oamenii iarbă ca animalele*, „Jurnal de Chișinău”, 16 februarie 2007; A. Cușnir, *De foame, s-a mâncat om pe om*, „Jurnal de Chișinău”, 6 februarie 2007; A. Donos, *Nu era zi să nu moară un om*, „Jurnal de Chișinău”, 20 martie 2007; I. Iachim, *Noi la plugărit nu mai ieșim*, „Literatura și Arta”, 7 septembrie 1989; *Și acum am obsesia foametei din '47. Mărturisirile Alexandrei Macovei*, „Jurnal de Chișinău”, 27 februarie 2007.

⁴ Larisa Turea, Valeriu Turea, *Cartea foametei*, Chișinău: Ed. Universitas, 1991; Alexei Vakulovski, *În gura foametei. Mărturii ale supraviețuitorilor*, București: INST, 2011; Ștefan Tudor, *Satana pe Pământ: mărturii despre anii de foamete și deportări*, Chișinău: Ed. Universitas, 1992.

⁵ V. Țepordei, *Iubim Basarabia*, Chișinău: Ed. Eminescu, 1998; Vadim Pirogan, *Cu gândul la tine, Basarabia mea. Din mărturiile unui vinovat fără vină*, Chișinău: Ed. Enciclopedică „Gh. Asachi”, 1995; Margareta Cemărtan-Spănu, *Siberia de-acasă*, Chișinău: Tipografia Reclama, 2009; *Idem*, *Lupii (amintiri din copilărie)*, Chișinău: [s. n.], 2006; Efrosinia Kersnovskia, *Skoliko stoit čelovek*, Moskva: Rosspen, 2006.

⁶ Legea nr. 1225 din 8 decembrie 1992 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice.

⁷ Mai detaliat vezi: Lidia Pădureac, *Foametea din R.S.S. Moldovenească (1946–1947) în cercetările de istorie orală*, în: „III Дунайські Наукові Читання: Голод 1946–1947 р.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти”, Izmail: SMIL, 2017, s. 189–195.

⁸ Demersul privind inițiativa legislativă de modificare a Legii nr. 1225-XII din 8 decembrie 1992 înaintat Parlamentului Republicii Moldova din partea Programului de stat, Arhiva Centrului de Excelență al Institutului de Istorie „Pro-Memoria”.

⁹ Răspunsul Ministerului Justiției al Republicii Moldova la Demersul vizând modificarea Legii nr. 1225-XII din 8 decembrie 1992, Arhiva de Istorie Orală a Centrului de Excelență al Institutului de Istorie „Pro-Memoria”.

¹⁰ *Zakon Ukrainy: O Golodomore 1932–1933 godov v Ukraine*, „Vedomosti Verhovnoj Rady Ukrainy (VVP)”, 2006, Nr. 50, s. 504.

¹¹ Lidia Pedureak, *Golod 1946–1947 godov v Moldavii: problemy osmyslenia i otobraženia travmatičeskogo opyta v issledovaniah ustnoj istorii*, în „Усна історія (не)подоланого минулого: подія-нарратив-інтерпретація:

- Матеріали міжнар. наук. конф., [м. Одеса] 8–11 жовтня 2015 р.”, [упоряд. Г. Грінченко], Харків, 2016, s. 173–184.
- 12 I. Vacariuc (a.n. 1930), s. Aluniș, raionul Râșcani, mărturii înregistrate 8 ianuarie 2015, Arhiva de Istorie Orală a Centrului de Excelență al Institutului de Istorie „ProMemoria”.
- 13 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 101.
- 14 I. Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică și tentative contemporane de revenire sub tutela Moscovei*, București: Ed. Politeia-SNSPA, 2004, p. 106.
- 15 *Arhivele memoriei*, vol. III, tom. I, 2016, p. 183.
- 16 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 41.
- 17 *Românii în gulag: memorii, mărturii, documente*, editori A. Petrencu, L. Cojocaru, L. Pădureac. Chișinău: Balacron, vol. I, 2014, p. 177.
- 18 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 41.
- 19 Șt. Tudor, *Satana pe pământ*, p. 144.
- 20 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 68.
- 21 Larisa Turea, *Cartea foamei*, București: Ed. Curtea Veche, 2008, p. 92.
- 22 A. Țăranu, *Foamea în Moldova sovietică (1946–1947): culegere de documente*, Chișinău: Ed. Libris, 2017, p. 258–259.
- 23 *Ibidem*, p. 365.
- 24 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 51.
- 25 Larisa Turea L., *Cartea foamei*, p. 204.
- 26 V. Barus (a.n. 1938), satul Aluniș, raionul Râșcani, mărturii înregistrate, 9 ianuarie 2015. Arhiva de Istorie Orală a Centrului de Excelență al Institutului de Istorie „ProMemoria”.
- 27 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 299.
- 28 Șt. Tudor, *Satana pe pământ*, p. 153.
- 29 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 182.
- 30 V.I. Pasat, *Trudnye stranicy istorii*, s. 242–243.
- 31 *Ibidem*, s. 253.
- 32 *Ibidem*, s. 168.
- 33 Șt. Tudor, *Satana pe pământ*, p. 137.
- 34 A. Vakulovski, *În gura foamei*, p. 40.
- 35 *Ibidem*, p. 49.
- 36 *Arhivele memoriei*, vol. I, tom. I, p. 217.
- 37 *Foamea în Moldova sovietică*, p. 12.
- 38 *Arhivele memoriei*, vol. I, tom. I, p. 217.
- 39 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 321.
- 40 Larisa Turea, *Cartea foamei*, p. 113.
- 41 A. Țăranu, *Foamea în Moldova sovietică*, p. 5.
- 42 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 16.
- 43 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 20.
- 44 *Ibidem*, s. 31.
- 45 Al. Moraru, *Istoria românilor Basarabia și Transnistria 1812–1993*, Chișinău: Ed. AIVA, 1995, p. 391.
- 46 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 31–31.
- 47 *Ibidem*, s. 90.
- 48 Serviciul Arhivei de Stat din Bălți, dosar 8, f. 405.
- 49 I. Șișcanu, I. Pavelescu, *Rusificarea Basarabiei sub emblema sovietică (1944–1952)*, în *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, coordonator I. Scurtu, București: Ed. Semne, 1998, p. 254.
- 50 *Ibidem*, p. 254.
- 51 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 9.
- 52 Anatol Țăranu, *Foamea în Moldova sovietică*, p. 10.
- 53 *Ibidem*.
- 54 *Arhivele memoriei*, vol. III, tom. I, p. 182.
- 55 *Ibidem*, p. 76.
- 56 *Arhivele memoriei*, vol. I, tom I, p. 25.
- 57 *Ibidem*, p. 68–69.
- 58 *Ibidem*, p. 277.
- 59 Anatol Țăranu, *Foamea în Moldova sovietică*, p. 190.
- 60 V.I. Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy*, s. 252.
- 61 *Românii în Gulag*, vol. II, 2015, p. 338.
- 62 Larisa Turea, *Cartea foamei*, p. 241.
- 63 *Ibidem*, p. 259–260.
- 64 *Ibidem*, p. 365.
- 65 V.I. Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldovy*, s. 242.
- 66 Larisa Turea, *Cartea foamei*, p. 126.
- 67 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 340.
- 68 *Ibidem*, s. 309.
- 69 *Ibidem*, s. 13.
- 70 *Golod v Moldove (1946–1947). Sbornik dokumentov*, s. 340.
- 71 *Ibidem*, s. 309.
- 72 *Ibidem*, s. 13.

The New Industrial Revolution*

George Metakides¹

President Vlad,
Professor Filip,
Dear Nora Rebreanu,
Ladies and gentlemen,

Good morning!

I am delighted to be here today, among friends and in a country that I have loved as much as my own.

Allow me to share with you some thoughts about what is called these days the 4th industrial revolution.

Throughout the history of mankind, technology and its applications do not advance linearly in a smooth, continuous and predictable fashion but with jumps when prerequisite conditions converge.

And every time such a jump takes place, it not only transforms industry, but also brings major and disruptive sociopolitical changes.

We are witnessing such a jump taking place right now. This is what was „baptized” as the „4th industrial revolution” in the Davos World Economic Forum last January and this is what is behind the current European Digital Single Market strategy.

I said earlier that the overall impact of technological advances is not always predictable. I remember spending long hours in the attic of our house in Brussels talking with my good friend and MIT professor Michael Dertouzos and Tim Berners Lee who had just invented the World Wide Web protocol at CERN talking about how to set up the World Wide Web Consortium and thus make the Web a reality.

That was in 1993 and I assure you that nobody, nobody even vaguely envisaged the enormous and

transformational impact of the Internet and the Web on the entire sphere of human activity.

Professor Florin Gheorghe Filip will recall this as he was at the time „Ambassador par excellence” of the Romanian IT research community in Brussels, doing top level research but also, building valuable bridges between Romanian researchers and their European colleagues that stand to this day.

Let us now fast forward from 1993 to 2007. Something happened that year that passed again under the radar overshadowed by the impending economic crisis that broke out in 2008.

2007 was the year that both the i-phone and the Android system for mobiles were launched. Coming in the wake of the furious Internet developments that preceded it since 1993, this mobile development acted as a rocket booster that brought us to the trajectory of a new digital ecosystem.

It is in the heart of this digital ecosystem where converge and codevelop with staggering speed the technologies that constitute the pillars of the 4th industrial revolution.

Let us just identify them simply.

Broadband networks

New, extremely fast communication networks led by 5G that will start being massively installed in 2020 and will be ubiquitous by 2025.

It is on top of these new generation networks that comes to sit the

Internet of Things (IOT) and Cloud Computing/3D printing.

It is estimated in the latest European Digital Market Study that there will be 30 billion such „things” (products, services but also people, pets,

---

*Alocuțiune susținută la sesiunea aniversară „25 de ani de la înființarea Secției de știința și tehnologia informației” (29 mai 2017, Aula Academiei Române)

---

cars, aeroplanes and, eventually, practically everything) by 2020 and 150 billion by 2025.

But the Internet of Things does not only connect physical objects or people but also **Data** making it possible to extract knowledge from this Data.

And this enables the third pillar

Big Data Analytics

Big Data constitute the fuel of the 4th **Industrial Revolution**, a fuel that is more like solar energy rather than fossil fuels in the sense that it is essentially illimited.

Data created and replicated by users of the internet are estimated at 2 zetabytes, (or 10^{21}) per year!

But it is not only their numbers that is important. It is the fact that these data are networked. This is the **game changer** because it makes it possible to extract knowledge from them. Without being connected, data are like bricks and tiles randomly thrown around without constituting a structure. It is their networking that produces knowledge.

I recall here the seminal paper by Professor Mihai Drăgănescu, a man I loved and admired, entitled „Broadband Internet and the Knowledge Society” where he prophetically talks about „Knowledge as a network that evolves over time”.

And this ability to extract knowledge from networked data brings, in turn, a new generation of **Artificial Intelligence** with astounding potential.

Gone are the old stereotypes of inept anthropomorphic robots and the presumptuous expert system of the 1970s.

The new generation of automata is based on algorithms that are capable of learning while doing.

And what do they do?

They drive cars and airplanes.

They perform autonomously stock market transactions.

They translate.

They review legal documentation and select optimal court strategies.

AND WE ARE STILL AT THE BEGINNING.

The problem and the challenge, as „old jobs” disappear and „new jobs” are created, is that the new jobs require new skills and new combination of skills as well as new ways of collaboration between humans and machines.

As a reference one can look at the OECD „The Future of Employment” study to be published this coming June as well as the European Digital Strategy analysis.

These novel combinations of skills include, most emphatically, so called „soft skills” like communication, problem solving in a technology-net environment but also emotional intelligence and empathy especially in the fast growing sector of care services.

I believe that this Academy, together with the educational institutions of the country, now have a great opportunity to play a crucial and formational role in enabling young Romanians to acquire and continue acquiring such skills as flexibly and quickly as possible.

This, together with the reality that the 4th Industrial Revolution is based on location rather than scale can pave the way not just for an era of change but for a **change of era** for Romania and for Europe as a whole.

Thank you!

---

¹Profesorul George Metakides a condus, ca director în Comisia Europeană (EC), cercetarea europeană în informatică în perioada 1984–2002. Din 1992 a fost alături de Secția pentru știința și tehnologia informației și de Academia Română. A lansat la București, pe 2 mai 1992, primul program de cercetare finanțat de Comisie denumit EC-PECO (Pays de l'Europe Centrale et Orientale), la care țările din Europa de Est au avut acces. În anul 2002 a lansat, la București, inițiativa CE denumită *Broadband Europe*, la care a participat prin videoconferință Tim Bernes Lee (inventatorul web). Cartea sa *Principii de logică și programarea logică* a fost tradusă și în limba română. A primit Diploma „Honoris causa” a Academiei Române la data de 10 octombrie 2002. Este decorat cu Ordinul Național Pentru Merit în grad de Comandor.

(Acad. F.G. Filip)

grei ai ocupației, câmpurile presărate cu morți, atmosfera tragică a tranșelor și tot ce a însemnat Marele Război.”

Octombrie

5–6 octombrie: În Aula Academiei Române au fost deschise lucrările conferinței internaționale „Retorici ale războiului în arte”, eveniment organizat de Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”. Manifestarea s-a deschis cu alocuțiunile academicianului Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual, și profesorului Adrian Silvan Ionescu, directorul Institutului de Istoria Artei „George Oprescu”. Lucrările au continuat în ziua de 6 octombrie în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române. Comunicările celor 25 de cercetători din România și din străinătate au fost o adevărată radiografie a războiului, așa cum a fost exprimat el în arte diferite – de la grafică, la pictură, cinematografie – într-o adevărată cronică a vieții social-politice și culturale premergătoare Marii Uniri. Prelegerile au abordat un registru tematic complex, conferind evenimentului o unitate structurală remarcabilă pentru reliefa ideilor-forță ale dinamicii sociale și ale personalităților care le-au dat viață din viața lor și forță din caracterul lor de excepție.

5 octombrie: În Sala „Theodor Pallady” a fost vernisată expoziția „Mărturii din Războiul cel Mare”, cu mărturii ce reconstituie mentalitatea unor „ore astrale” ale istoriei noastre din vara și toamna anului 1917, cu luptele de la Mărășești, Mărăști și Oituz, care au dus la victoria trupelor românești asupra Puterilor Centrale. Subintitulată semnificativ „Prin jertfă spre Marea Unire”, expoziția a cuprins peste 150 de lucrări de grafică din colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române sau din colecții particulare, realizate de artiști români, unii dintre ei participanți direcți la război. Au fost expuse lucrările a 24 de artiști consacrați, dintre care Nicolae Tonitza, Ion Teodorescu-Sion, Francisc Șirato. Așa cum aprecia acad. Ioan-Aurel Pop în catalogul editat cu acest prilej, expoziția a fost o „inițiativă salutară”: „*Artiștii expuși au surprins în schițele lor vicisitudinile războiului, sacrificiul românilor în grelele bătălii pe care le-au purtat, lipsa armamentului, a îmbrăcămintei, a hranei, anii*

6 octombrie: La împlinirea vârstei de 85 de ani, acad. Ioan-Iovitz Popescu a fost sărbătorit în cadrul unei sesiuni aniversare desfășurate în Aula Academiei Române și organizate de Secția de științe fizice, al cărei membru corespondent este din 1974 și titular din 1990. După cuvântul inaugural rostit de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, au urmat comunicările susținute de:

– acad. Nicolae-Victor Zamfir, președintele Secției de științe fizice – *Academicianul Ioan-Iovitz Popescu la 85 de ani;*

– prof. dr. Voicu Lupei, membru corespondent al Academiei Române – *Academicianul Ioan-Iovitz Popescu și cercetarea instituțională de fizica laserilor, plasmelor și radiației;*

– prof. univ. dr. Iancu Iova, Facultatea de Fizică a Universității București – *Academicianul profesor Ioan-Iovitz Popescu – Evocări;*

– prof. dr. Gheorghe Dinescu, Institutul Național pentru Fizica Laserilor, Plasmei și Radiației – *Ioan-Iovitz Popescu, un model pentru noile generații;*

– dr. Alexandru Nicolae, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, Departamentul de lingvistică, Universitatea din București – *Ioan-Iovitz Popescu și științele limbajului;*

– prof. Gabriel Altman, Ruhr-University, Bochum, Germany – *On Iovitzu, the great linguist.*

9 octombrie: La Filiala din Iași a Academiei Române au debutat Zilele Academice Ieșene. În sesiunea inaugurală au susținut alocuțiuni acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Alexandru Zub și acad. Constantin Toma.

10 octombrie: Acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, s-a întâlnit cu istorici din Ungaria și cu reprezentanți ai Ambasadei Ungariei în România.

11 octombrie: În Aula Academiei Române, prof. emerit Patrick de Deckker de la Australian National University (Camberra, Australia) a susținut conferința „Expediția Belgică și Emil Racoviță”. Evenimentul a fost organizat de Secția de științe biologice și Secția de științe geonomice ale Academiei Române. Acad. Cristian Hera, vicepreședinte

al Academiei, a susținut un cuvânt introductiv în care a făcut o prezentare sintetică a lui Emil Racoviță (1868–1947), ales, în 1920, membru al Academiei Române. În continuare, prof. emerit Patrick de Deckker a prezentat expunerea *The extraordinary scientific achievements behind the Belgica expedition and a story of human endeavour*.

Dr. Dumitru Murariu, membru corespondent al Academiei Române, a susținut comunicarea cu titlul *Emil Racoviță. Short overview of his scientific creations*.

13–15 octombrie: La Carei au avut loc lucrările celei de-a 112-a sesiuni a Adunării generale a ASTREI. În deschidere au prezentat comunicări acad. Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Emil Burzo, președintele Filialei Cluj a Academiei Române, acad. Marius Porumb. Cu acest prilej a fost dezvelit un bust al poetului Mihai Eminescu.

19 octombrie: În Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române s-a desfășurat sesiunea anuală de comunicări științifice a Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST). Ședința a fost deschisă de acad. Dan Berindei, președintele CRIFST, după care dr. Valentin Marin, secretarul științific CRIFST, a prezentat *Raportul privind activitatea CRIFST pentru perioada octombrie 2016–septembrie 2017*. Au urmat discuții referitoare la materialul prezentat și asupra unor probleme organizatorice de interes general.

24 octombrie: La Congresul internațional de Teologie cu tema „Viața bisericilor ortodoxe în timpul comunismului – persecuție, rezistență și mărturisire”, desfășurat la Palatul Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, Academia Română a fost reprezentată de acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual.

26 octombrie: La Târgu Mureș s-a desfășurat cea de-a doua ediție a simpozionului anual „Constantin Rădulescu-Motru” cu tema *Maiorescu și maiorescienii*. Evenimentul a marcat și împlinirea a șase decenii de la înființarea Institutului de Cercetări Socio-Umane „Petru Maior” din Târgu Mureș.

31 octombrie: În cadrul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu”

a fost lansat Laboratorul de Sociologia și Geopolitica Religiilor. Cu acest prilej a fost organizată conferința de lansare „Dumnezeu își ia revanșa? Geopolitica religiilor azi”, condusă de acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române.

Noiembrie

2 noiembrie: Secția de filologie și literatură, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” și Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti” au organizat conferința cu tema „Limba română în contextul globalizării”.

3–4 noiembrie: În Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” a avut loc simpozionul cu tema „Noi direcții în tratamentul non-farmaceutic al insuficienței cardiace cronice”, eveniment organizat de Academia Română, Academia de Științe Medicale și Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”.

7–10 noiembrie: Acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, acad. Cristian Hera, acad. Bogdan C. Simionescu, acad. Victor Spinei, vicepreședinți ai Academiei Române, acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, Monsenior Ioan Robu, Arhiepiscop mitropolit al Cultului Romano-Catolic din România, membru de onoare al Academiei Române, au întreprins o vizită oficială la Vatican. Delegația a fost primită de Sanctitatea Sa Papa Francisc în ziua de 8 noiembrie. Cu acest prilej, la propunerea delegației române, Sanctitatea Sa a primit să fie membru de onoare al Academiei Române. A doua zi, membrii delegației au avut o serie de întâlniri cu ES Cardinalul Gianfranco Ravasi, președintele Consiliului Pontifical pentru Cultură al Sfântului Scaun, și cu reverendul Mauro Mantovani, rectorul Universității Pontificale Saleziana.

6 noiembrie: În Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a fost vernisată

expoziția „Gravuri japoneze din perioada Meiji”. La vernisaj a participat ES domnul Kisaburo Ishii, ambasadorul Japoniei la București.

10 noiembrie: Aula Academiei a fost gazda aniversării a 80 de ani a academicianului Constantin Ionescu-Tîrgoviște. Programul manifestării a cuprins trei momente: Realizările și neîmplinirile profesorului; Activități științifice cu colaboratorii și Predarea ștafetei tinerei generații. În acest cadru a avut loc și un duplex *online* cu Societatea Română de Diabet din Sibiu.

20 noiembrie: În Aula Academiei Române s-au desfășurat lucrările dezbaterii naționale cu tema „Satul românesc – 100 de ani de evoluție rurală”, manifestare dedicată Centenarului Marii Uniri și organizată de Secția de științe agricole și silvice a Academiei Române în colaborare cu Academia de Științe Agricole „Gheorghe Ionescu-Șișești”. În deschidere, acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, a susținut comunicarea *Satul românesc – moștenire istorică, zestre spirituală, garanție a securității alimentare*. În continuare, au susținut comunicări:

– dr. Petre Daea, ministrul Agriculturii și Dezvoltării Rurale – *Probleme ale agriculturii românești după 27 de ani de tranziție*;

– acad. Eugen Simion – *Cultura satului românesc*;

– acad. Păun Ion Otiman – *Satul, țăranul, școala și învățământul rural românesc*;

– acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române – *Starea de sănătate în mediul rural, condiție și reper ale responsabilității pentru țăranul român*;

– prof. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, Flavius Mihalache – *Satul românesc – starea actuală și perspective*;

– prof. Ilie Bădescu – *Problemele socio-demografice ale satului românesc. O privire longitudinală*;

– ing. Nicolae Noica – *Grija pentru administrarea satului românesc*;

– prof. Tudorel Andrei – *Mediul rural din România în fața provocărilor globalizării*;

– Dan Puric – *Pierzând satul românesc, ne pierdem identitatea*.

A urmat lansarea Programului de cercetare-acțiune și reflecție asupra satului; Grupul academic interinstituțional de reflecție asupra satului românesc; „Rapoartele sociale” (periodice) ale Academiei Române; Programul studiilor de impact ale Academiei Române asupra politicilor publice în domeniul ruralului.

A urmat o sesiune de postere în care au prezentat:

– Cecilia Alexandri – *Ruralul și agricultura românească: zece ani de la aderare*;

– Nicolae Florea, membru de onoare al Academiei Române – *Solul, temelia durabilă a dezvoltării satului românesc*;

– acad. Victor Giurgiu, Ovidiu Badea, Ioan Seceleanu, Ecaterina Apostol – *Rolul pădurii în existența satului românesc*;

– Alexandru Bogdan, membru corespondent al Academiei Române – *Zootehnizarea în satul românesc*;

– Radu Rey – *Satul de munte, rezervor de valori și bastion al trăinicieii poporului român*;

– Chițea Mihai, Violeta Florian, Corina Dinculescu – *Capitalul uman: zece ani de la aderarea României la Uniunea Europeană*;

– Monica Tudor, Elisabeta Roșu, Bucur Sorinel – *Economia rurală: evoluții pre- și postaderare*;

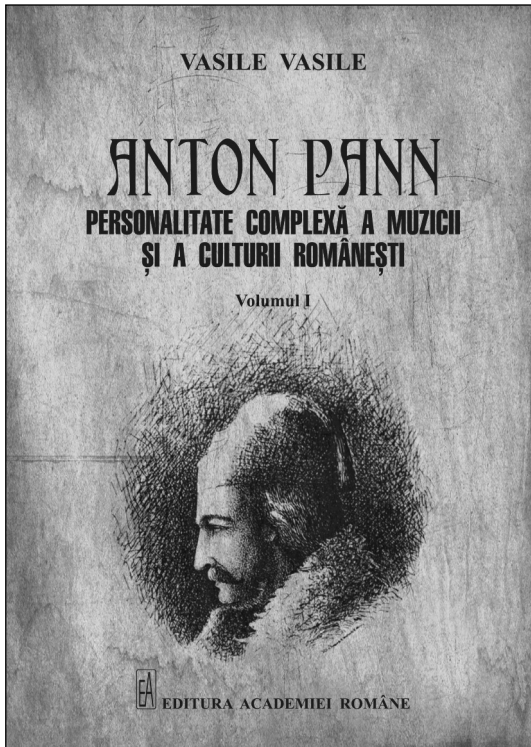
– Lorena Chițea, Marioara Rusu, Elena Sima – *Politica de dezvoltare rurală: misiune, priorități și finanțare*;

– Violeta Florian, Monica Tudor – *Reformele agrare și modernizarea spațiului rural – o sută de ani de istorie economică*;

– Marin Ancuța – *Bârsana, sat maramureșean reprezentativ pentru agroturismul românesc*;

– Dumitru Eduard Alexandru – *Cercetări privind situația spațiului rural în Regiunea Sud-Muntenia*;

– Gheorghe Verman – *De ce m-am născut la sat?*

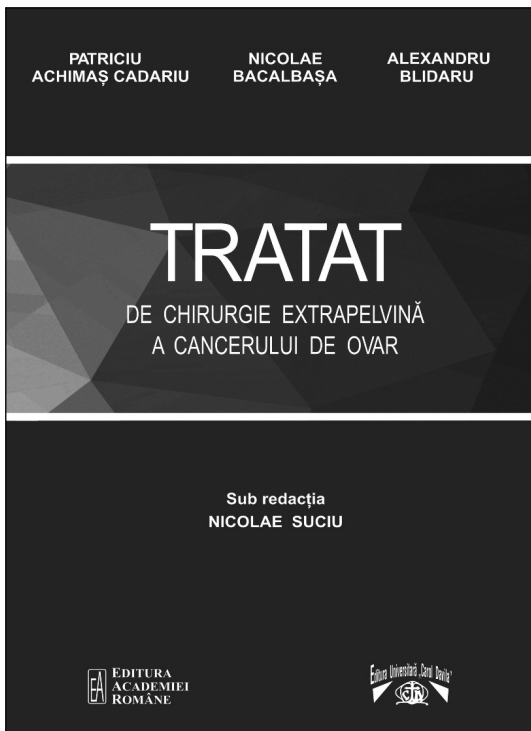

**ANTON PANN, PERSONALITATE COMPLEXĂ
A MUZICII ȘI A CULTURII ROMÂNEȘTI
Volumul I**

Vasile VASILE

Lucrarea are valoarea unei adevărate restituiri care ar trebui să redeschidă discuția referitoare la rolul și locul lui Anton Pann în edificarea spiritualității românești.

Cele 516 pagini sunt alcătuite cu rigoare, structurând în 11 capitole aspectele bibliografice și activitatea creatoare, pedagogică și tipografică a marelui psalt literat folclorist-compozitor și publicist, ce a avut un rol important în exighisirea și românirea cântărilor bisericești în secolul al XIX-lea.

**TRATAT DE CHIRURGIE EXTRAPELVINĂ
A CANCERULUI DE OVAR**

Nicolae SUCIU (sub redacția)

Aparițiile editoriale din domeniul medical sunt o preocupare prioritară în formarea generațiilor prezente și viitoare de practicieni cu bună expertiză profesională, liderii de opinie. Lucrarea se înscrie în această linie metodologică.

Cancerul ovarian, unul dintre cele mai frecvente tipuri de cancer, este asociat cu cea mai mare mortalitate la femeia de vârstă reproductivă în țările dezvoltate în care există programe funcționale de *screening* genito-mamar.

Particularitățile anatomice și fiziopatologice fac ca acest tip de cancer să nu aibă un algoritm de diagnostic universal acceptat, astfel încât inclusiv în sistemele de sănătate performante, detecția acestui „ucigaș tăcut” este în stadii avansate III-IV în peste 50% din cazuri.

Tratatul urmărește să completeze și să aducă la zi literatura de specialitate în România, din punct de vedere multidisciplinar, integrativ, ținând cont de necesitățile echipei implicate în tratament și îngrijire.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â” și „sunt,” în grafia limbii române ([www.acad.ro/ alte-Info/pag_norme_orto.htm](http://www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm)).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 94 PAGINI

PREȚUL 6 lei